

[काव्येतिहास संग्रह.]

हेतुरामायण.

काव्येतिहास-संग्रह-कर्ते

यात्रो

प्रकाशित केलें.

३० स० १८८२.

किंमत ५ रुपये

हतुरामायणम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

पूर्णकामं गुणग्राम विश्रामं कामविद्विषः ॥

कामाभिरामं श्रीरामं मेघश्यामं नमाम्यहं ॥ १ ॥

रामायणतात्पर्यं व्यञ्जयन्त्यादरान्ममस्याति ।

नमोस्तु तस्मै जगदेकहेतवे नमोस्तु तस्मै भवसिधुसेतवे ॥

नमोस्तु तस्मै कपिकांतकेतवे नमोस्तु तस्मै दशकठजेतवे ॥ २ ॥

तत्र तावद्भगवतो नारदस्य लोकानुजिघृक्षायां हेतुमाह ।

स्वास्तंशैथानो मम संगमे जनो मद्ब्रह्मपुत्रत्वकूर्त्तुमिच्छति ॥

तत्तं विधायामृतभागिनं स्वयं तदुत्तरीतुं विममशं नारदः ॥ ३ ॥

तस्य सखलोकैरगमने हेतुमाह ।

सख्यप्रतिष्ठां न विना कदाचित्संकल्पसिद्धिः प्रभवेदमुष्य ॥

तन्भारदः शारदचंद्रगौरः ससार सखं भवपारं दृश्या ॥ ४ ॥

तत्र ब्रह्मणो मूर्त्तवेदोपास्यत्वे हेतुमाह ।

श्रुत्यष्टकं तिष्ठति जागरूकं । निमं समाश्रित्य च यत्रै मूर्त्तम् ॥

चतुर्कमात्मानुपतिष्ठते स्म । तन्मूर्त्तिधारीति न तत्र चिच्चम् ॥ ५ ॥

भृग्वादिमुनिसेव्यत्वे हेतुमाह ।

तपरिधनो जनाश्चतुःश्रुतिपरिष्कृताः ॥

युक्तं न्यग्भावनः सर्वानिष्टं तमुपतरिष्यते ॥ ६ ॥

सरस्वतीसाहाय्यकेनावरिष्यती हेतुमाह ।

वागानुकूल्याद्यतुरीनिनतं समग्रलोकोत्तरवर्तिता च ॥

हेरष्यगर्भस्य न क्रोधि वादो निदर्शयन्नेवमभूत्स्वयंभूः ॥ ७ ॥

अक्षमालाद्युपादाने हेतुमाह ।

श्रुत्यंतर्दशीं फरगाक्षमालो हंतीश्रयो भागवतैकनिष्ठैः ॥

न ब्रह्मभावे कचिदस्य वादो निदर्शयन्नेवमभूत्स्वयंभूः ॥ ८ ॥

नारदस्य नमस्यायां हेतुमाह ।

१ शिवस्य २ संज्ञानेऽसौ तदुच्यते ३ ब्रह्मपुत्रः प्रदीपन इत्यमरात् । विष्णुस्य प्रसिद्धम्
४ कठकः कर्त्तव्यं भित्तके शूरे शिवद्वैतस्युक्तं कथीति ईषः । अज्ञातको धनुर्वेदा निषेदी ५ मोक्षः
अमृतं ६ ददर्शयति दृश्यां ७ स्वयंभूः ८ मूर्त्तौ चतुर्भुज ९ स्वयं सरस्वतीके निधा
रिष्यन्नेवमभूत् १० संविद्यमानेऽप्यतवे ११ उपनिषद्वाच्यं १२ इतिदमाला कथ्यते १३
१४ अक्षमालायां भागवतधर्मवे १५ ब्रह्मदेवः

तञ्जीरस्य विशुद्धिमागतवता ब्रह्मात्मैतौवस्थिति
ब्रूते स्पष्टतयेह व चकमपीयध्यात्परामायणम् ॥ १७ ॥

वाच्यतौऽप्यर्थाद्यस्य महावाक्यमन्त्रं दर्शयति ।

रामैतत् यद्रामस्य नातमाहुरैर्योगतं ।

तन्नष्ट देवैर्तभूतिसाद्याद्ब्रह्ममिदं मतम् ॥ १८ ॥

अध्यात्परामायणे द्वयी सारभूता । तत्र रामवदयपरिशीलनेन मुक्तये
हेतुमाह ।

सद्राममुक्तावलयतस्थित स इति मन्त्रेह ॥

नातरीयकभागेन यो रामवदये स्थित ॥ १९ ॥

अथ श्रीरामगीतापरिशीलनात्साक्षात्श्रीरामरूपवे हेतुमाह ।

निगमामृतसिधुमधनाद्रघुनापोऽद्भुतगीतकीस्तुभम् ॥

स्वगले विदधीत य पुमाविवुधेद्रो विभुरेव म स्मृत ॥ २० ॥

श्रद्धाभक्तिपुत स योगी तस्यास्य चित्तको भविता ॥

यश्चित्तको हि योगी स एव राघव इतीह को न वदेत् ॥ २१ ॥

भगवतो हैमवतो किं सादिहाना गिरिशमेघ पृष्टवतो स च भगवांस्तत्समाधये
रामायणमेव किमियकथयदित्यत्र हेतुमाह ।

नैडौ ससाराऽन्ध कथमहमिय दुस्तरतर

तरिष्यामीत्येव तरलिततया शैलसुतया ॥

गिरीश पृष्ट सञ्च कथदुदात्तामय कथा

महत्या श्रीहेतो प्रविरचितसतोर्भगवत् ॥ २२ ॥

भगवत्यात्मनि परमाज्ञत्वान्मदन लोकसग्रहार्थमेवेति दर्शयन् श्रीशक्रेण
तस्या र्देवैःकुत श्रावितमेवेत्यत्र हेतुमाह ।

देवीं हैमवतीं स्वरूपरुचकप्रदोतिह मडलां

श्रीरामप्रभुनामस मणिगणप्रैवेपराजद्रलाम् ॥

प्राणस्पर्दगिरोधनीक्तिकलत्तन्नासामसावीश्वर

श्रीराम्यणोऽप्रीक्तिकैरलमलं श्रुत्वोऽश्वकारादरात् ॥ २३ ॥

एतस्य श्रीविष्णुपदीरूप वे हेतुमाह ।

मूर्ध्नाऽऽस्तापि भवेन या भगवता या नाकवास्यादृता

रम्या मादृतसभवेद्वैतमहाभगप्रसंगेन या ॥

या संदाशितसैगिरोत्तमपथा या धूतमृत्युन्यया
सा श्रीरामकथा यथा त्रिपथगा वर्नति सर्वोपरि ॥ १४ ॥

ससलोकगमने हेतुमाह ।

श्रुत्यंतगेन सुतरामनुकूलवाचा पद्मोद्भवेन सुधिमा चतुराननेन ।

किं स्याद्भगवतो नु निशम्य सर्वं वृत्त प्रसादशक्तिं गंतुमियेष सत्यं ॥ २५ ॥

भुवो रसोनिवृद्धेरेव भार इत्यत्र हेतुमाह ।

नूनं पुर्व्वंनना अमीह विभूयुः स्वस्मिन्महागौरवं

चेद्भाराय मम स्पुरेव महते सर्वं सहाया अपि ॥

इयं दर्शयितुं जनान्वसुमती भारेण सर्वोत्तम-

मन्यानामसृगाशिनामिपमभूमध्ये जलं मज्जती ॥२६॥

भुवो गोरूपधारणे हेतुमाह ।

पौलस्त्यादिसमस्तराससमहाभारात्पराजीयते

तद्वत्तव्य इतः प्रनापतिरिति ध्यात्वाथ पूर्णं गवि ॥

ज्ञात्वास्व प्रणयं विधाय वसुधा तद्रूपमेतुं व्यधा-

द्बुद्धिं सिद्धसुधाशनैः सुबहुधा व्रतैः समस्तैः समं ॥२७॥

ब्रह्मणोऽप्रे प्राप्तमात्माया रोदने हेतुमाह ।

नेते जीवनमस्त वर्ततशक्तिं प्रस्तं महापात्तिभिः

प्राज्यं वर्नरितं प्रतिप्रभवतो लोकप्रवादस्य सा ॥

रूपं निर्दिशतीव येन विदिता स्यादाधुनिक्यात्मन-

श्चर्य्यश्रुविश्लोचना क्षितिरभूद्रत्वाप्रतो ब्रह्मणः ॥२८॥

आत्मनो व्यसननाशशैथिल्ये हेतुं संभावयति ।

सर्वज्ञ सर्वसुरसंघसमाचैताप्रे सर्वं करामलकवत् भगवानवैति ॥

नास्ते च मन्द्यसननाशविचारलेशस्तर्किकं कुर्व्वस्तिवाति धिया समुपेक्ष्यतेऽहं ॥२९॥

तच्छैथिल्यमसांप्रतमित्यत्र हेतुमाह ।

निखं सुधार्त्नं मधुरं ततोऽप्यतिप्रदीयते यत्तु हविः सवादिषु ॥

यतश्च मध्यस्ति सर्वोदियोगता तद्दः सुधायां वसुधास्तु संमता ॥३०॥

तदानीं ब्रह्मणो भगवत्स्मरणं साभिप्रायमित्याह ।

सांदांभोधरशामस्तुंदरश्चं चंद्राभिरामाननं

३८ भवसमुद्रस्य दक्षिणपथाः सगरपुत्राः ३९ एतादृशेन मन्वत्येनविद्य सर्वं वृत्तमनुनिशम्य
भगवतः प्रसादः स्वार्थिकं नरवादिनि विचार्य्य सत्यजोर्कं गंतुमियेष ३० पुण्यकारिणो जनाः
पक्षे राक्षसाः ४१ कुरिताया या वस्तु सा कुशन्दिनपृथ्वी वास्या ४२ यथादि-योगना
पक्षे वकारस्य आदौ योगः सुधायाः आदौ वकारयोगेन वसुधा भवति.

चंचञ्चदनचाहचंचिततनुं क्षीरार्णवस्थायिनं ॥
रिंगद्गांगतरंगसंगिचरण श्रीपुडरीकेक्षणं
न्यध्यायत्सर्मेहागदं तदवनेस्तापस्य सश्रांतेषु ॥३१॥

स्त्रीसिंधुं प्रति जिगमिषयां हेतुमाह ।

य याम कोयं भुवि दीनरक्षी प्रत्येकदशोऽयं विधिना विमृश्य ॥
सर्वैः समं क्षीरनदीविभुः श्रीकांताधिवासी ननु संन्यधायि ॥३२॥

सख्यलोकाभिर्गमने हेतुमाह ।

गीतद्विचित्रं कुसुमागमोद्धृतं करोति सामान्यजनेषु विक्रियाम् ॥
यत्सख्यसकल्पमपि प्रजापतिं सखात्सहस्रात्सहस्रा व्यचालयत् ॥३३॥

क्षीरसिंधोर्भगवत्स्थानत्वे हेतुमाह ।

यसति समर्पादतया वसुवैभवोपि मधुरतरः ॥
भगवन्निवासपात्रो भवेज्जनः कोपि दुग्धासिंधुरिष ॥३४॥

ब्रह्मा हरिं स्तुत्वा स्वव्यसनमाह ।

रुध्या पादसरोरुहं भगवन्श्वेतः सरोजातरे
वध्वा पाणिपुटं सुटं कितमतिर्देवः सरोजासनः ॥
गोविदं विनतारविदतरणिं तुष्टाव इष्टात्मना
कष्टानि व्यपनेतुमस्य जगतः सृष्टानि दृष्टात्मभिः ॥ ३५ ॥

सम्यै नमोस्तु परिरक्षितवारणाय । निष्कारणाय भवभीतिनिवारणाय ॥
सत्चारणाय जगदंकुरकारणाय । नारायणाय निजभक्तपरायणाय ॥३६॥

निर्द्ध्वज्य पुरंदरादिदिविपद्भ्याभिवंध्याघ्रये
निस्पंदाय चिदात्मने परिहरोत्कंठोप मंदात्मनाम् ॥
नंदाह्वजबंधनं दलपते मंदोरैर्निदाकृते
गोविदाय नमोस्तु मंदारभूते स्वानंदकंदाय नः ॥ ३७ ॥
विंदद्रुष्यपरविंदसुंदरदृशं मंदस्मितं नंदकं
विंदंतं दरकंधरं दरधरं कंदैर्पतंदर्पदं ॥
उदञ्चदनगंधबंधुरभुजं कुंदाग्रनिदरदम्
यदे नंदसुनंदवदितपदं तं देववृदेश्वरम् ॥ ३८ ॥

भगवतो भुवो भारापनयनावश्यकत्वे हेतुमाह ।

आयि गोविंद गोत्रेयं गोर्वाणगणवदित ॥

कव्यादव्याप्रसंगमातमाक्रांतास्ति संप्रति ॥ ३९ ॥

श्रितपरमसितं पयः समुद्रे कृतनिलयं किल हंसैर्भावितं नः ॥

प्रभवतु भवतः पदमर्वालं शटिति सुदुःसहतापजालगांथ्ये ॥ ४० ॥

स्वस्मिन्विहृद्धमित्र यत्प्रभवेद्धि कृत्यमस्मत्कृते तदपि संविदधाति देवः ॥

यन्निःकलं गुणशंसिभृदप्यशंकां शालं विपुलमवधोरवधोरयतम् ॥ ४१ ॥

असंतं व्यथते हि पामरजनोऽप्यस्पादापि ह्येशतः

पत्न्यास्तत्पुरुषोत्तमः कथमसौ सोढा प्रियामञ्जनम् ॥

भूदारत्वमिति प्रदर्श्य भगवांस्तां मञ्जरीं सर्वथा

स्वैनेवोद्धतवान्स संप्रति कथं शोषोधि शोषेऽव्यथम् ॥ ४२ ॥

हा गोत्रैर्गानिमञ्जनं समुदितं कस्याप्यभीष्टं भवेत् ।

ब्रूमः कं प्रति संप्रति प्रतिगतं तद्वासवायेति चेत् ॥

गोत्रोच्छेदकुतूहली स बलभित्तनाथ गोत्रोद्धृतिः

कार्या कैश्चपमूर्तिनेव भवता स्वैनेव नैवापरैः ॥ ४३ ॥

निरामयश्चिराय स्यात्प्रल्हादो जगतीतले ॥

इति कृत्वाद्भुतं रूपं विध्मोतो दानवाधमः ॥ ४४ ॥

जानीमहे भ्रग्नतः क्षितिरूपमेतत्

षस्तु श्रियः प्रियतमं कथमन्यथाहि ॥

नीचैस्वमात्मनि विभाव्य बलेरयाच-

दल्पीयसीमपि भवान्भुवमेव भूमन् ॥ ४५ ॥

भार्गवैर्य भवतो ननु रौंनैरेप एतदिति शास्त्रविहृद्धम् ॥

त्वं तथापि किल राजकुलाय द्रुह्यसि, स्म कुशलाय भुवोऽस्याः ॥ ४६ ॥

एवं स्तुवस्तु सस्तु ।

मंचे शेषमये प्रपञ्चरचनाबीजं शयानं श्रिया ।

स्वाकं पादतलं निधाय मृदुलं संवाहयत्या सह ॥

प्रेम्णा नर्मकथावितानरसिकः सर्वज्ञमप्यात्मनः

कार्यत्वेन खगाधिपो विधिनचो नेतु चकास क्षणात् ॥ ४७ ॥

गरुत्मतएव तत्प्रापणे हेतुमाह ।

विबुधवचांसि यथावच्छनैः शनैः साधुपक्षपातित्वं ॥

४१ हसः सूर्यः । परमहंसस्य ५० वृक्षपत्रव वैशमवाक्य ५१ शालासुर ५२ भूः दाराः
यस्य स भूदारः तस्य भावः भूदारत्वम् ५३ गोत्रं नाम्नि कुले नगे इति विथः कुलपर-
परागतभूमिथ ५४ कूर्ममूर्तिना ५५ नाशितः ५६ परशुरामस्य शुक्रस्य च ५७ चं-
द्रः राजानथ

अवर्षयन्निव स्व सोम्यवदस्त्रिदशसार्धभौमाप्रे ॥ ४८ ॥

भगवत सद्य कारुष्योदये हेतुमाह ।

अगप्यकारुष्यसुधाबुराशेस्तदात्वएवोच्चलदनुभाप्रे ॥

गां सर्वशस्ता विसृजन्वभूव युक्त निमित्त द्विजराजएष ॥ ४९ ॥

विद्युच्छीरिलष्टतनुर्यातुदवादितसुपर्वनिर्वृतये ॥

भुजगाशनसमुदूढो जीवैनदाताय कश्चनाविरभून् ॥ ५० ॥

भगवत्तेजसा सर्वचक्षु प्रमोप हेतुमाह ।

निष्पीतानि शेषनम पुस्फोर परम मह ॥

यत्र खद्योतइत्याख्या रवे कीटार्थितावहा ॥ ५१ ॥

परमस्य धाम्नो ब्रह्मणएव दर्शने हेतुमाह ।

हसैर्षस्य सदैव सगतिरथ श्रुत्यतदर्श्यजसै-

तद्युत्पत्तिविचारचचुरमति सद्योगविन्यस्तधी ॥

रूढ सप्तमभूमिकामिति सतु ब्रह्मैव साक्षात्पर

धामापश्यदिद सहस्रनयनप्राप्त्या न चान्ये सुरा ॥ ५२ ॥

एयोन्धिर्निजकायकातिकूलनातापिच्छगुच्छच्छावि

स्व ठो गच्छति तुच्छद्वदि पुनर्मसन्निधेर्न्येन ॥

स्यात्कुसेयामतीव मत्सरवशाः शीवत्सवक्षारद-

ज्योत्स्नाभिर्नतवत्सलोस्य शितितामुत्सादयन्नब्रवीत् ॥ ५३ ॥

यौशय्यमस्ति किल भग्नबलोधिराज स्फार प्रवर्तयति व सुमनोधिकार ॥

जीरोपि कच्चिदपि सारविचारमग्न स स्वस्थितौ भवति सप्रति सप्रतीत ॥ ५४ ॥

भगवतो वचोवैचित्र्यासर्जिता निवृप्श्वाह ब्रह्मा ।

सर्वज्ञाना श्रीमददृश्यजुजाना मय्यग्रेऽह सेवकत्वाद्ब्रवीमि ॥

भक्तै र्मानोस्तपदार्चानुरक्तै र्नों नीराज्य किनु दीपावलीभि ॥ ५५ ॥

कटे त्रिमूर्तान्नेपो यदा श्रीर्चरणै कृत ॥

समर्पिता तदैवासात्करे कुशलतापि मे ॥ ५६ ॥

परं रागस्यास्मपरिभये हेतुमाह ।

स्वामिन्निशाचररो मल्लुञ्चरसभृत ॥

[३]

धरामन्यते सर्वान्छचीरररा सुरान् ॥ ५७ ॥

दुर्धर्षदुर्मदमदाधमरासुरेद्रै । सरक्षित यदनिश सनियगचापे ॥

लकान्हय त्रिशिखसमात यथार्थ । सत्तापद जपति राक्षसैर्भवस्य ॥ ५८ ॥

१ । इराजा वाचक । २ देवा । ३ प्राण उदकव । ४ फलक । ५ ।
१। शनी पदभेवकादित्पनर । ६ युष्माकवरणे । उनमागानुस्वरूप तु पादश*देन भण्यते।

सद्यः प्रयच्छति सुदुस्तहतापजालं । धैर्यं विलुंपाति च लिंपति कालिमानं ॥
प्राणातिसंकटकरं विकटं सुराणां । लकोति नाम नगरं न गरापते किं ॥ १९ ॥

सन्नध्दोर्मिपरंपराब्धिपरिखा सालैर्विशालैर्युता ।

नानादुर्गमसंक्रमैः परिचिता दुर्भेद्ययंत्रावृता ॥

सा लकाभिदधाति नूनमखिलान्दृष्ट्या विपर्यस्तया ।

यो मां पश्यति कालमेव स पुनर्निःसशयं पश्यति ॥ १० ॥

महोक्षवदलं बलात्समवरुद्धगोमंडलः ।

सदाचरणकर्शकः सुपयदूपकः शूकवत् ॥

करीव मदघूर्णितो महिषवदरिद्वेषणः ।

स शास्ति मनुजाशनो दनुजराजधानीमिमाम् ॥ ११ ॥

शस्त्रावेक्षणिकाप्रसगवशतः क्रव्यादराट् कौतुका-

चंचच्चारपलतः समुद्यतगदः शूलोद्यतः स्यादादि ॥

प्रोदंचचारवारिरप्ययमये तावत्सुराणां गणः ।

सर्वांगे त्ददि मूर्ध्नि किंच नयनेष्वेदृशो दृश्यते ॥ १२ ॥

रावणस्य दिग्विजयमाह । तत्र इंद्रं जित्वा तस्य मालाकारत्वे हेतुमाह ।

दृष्ट्वा नंदनकृतवधनमिमं संक्रंदनं बदिभिः ॥

सद्यः कारितवंदनं स्वसविधं विदंतमस्त्रांबुनः ।

पूरैर्दृष्टसुदौर्मनस्य विभवं दृष्ट्यैव लब्धार्जव-

स्तस्मै किं सुमनोधिकारममुरोदाद्भूतपूर्वापितम् ॥ १३ ॥

ऐरावतस्य ऐरावणेति समारव्याया हेतुमुत्प्रेक्षते ।

यावदेवगजोभ्ययुक्तं रदनैर्युद्धेऽस्य वक्षःशिलाम् ॥

भेत्तु तावदनेन दंतमुसलप्राहं पराक्पातितः ॥

निर्भग्नास्यचयो भयज्वरवशादैरावणैरावणै-

त्येवं प्रालपदित्ययं किमु हरे तन्नामधेयो भवत् ॥ १४ ॥

हंसव्यंसकमंदसुंदरगीतव्याकोपिराक्षिज्रा-

वाच्यालापशतद्रुतद्रुतिवशोत्सिकोदकुंभोदकैः ॥

निश्चोतन्नयनावुपूरसाचिवैरामूर्ध्दपादं स्वयम्

क्लिन्ना यस्य हि नदनात्ततस्नुंदांति रमादयः ॥ १५ ॥

मंदाना मादिरामदांधमनसां मध्ये सभं रक्षसा-

मादिष्टं यशसः प्रवधानिवहं गायन्दशास्यस्य यः ॥

विस्त्रानेगविधूननेन युगपत्लाघार्थकोलाहलै-

र्हा हा व्रस्तमनाः स्वनामकलनाभेयात्मनाभ्यस्यति ॥ १६ ॥

गीतेतु पूर्वचिरवासनपेद्रपसे हृद्ः क्वचित्कुपितपातुतिरस्कृतोभूत् ॥

आहूतमात्र उपवीणयितुं स मूयो हृद् हृद् करोति विषमग्वरजर्जरंगः ॥६७॥

हुताशनस्य पाचक्ये हेतुमाह ।

हुताशनायोपं दहनीपमेवं मुख्यार्यसपत् घटते न नित्यम् ॥

प्रदर्शकस्तत्र स गौणवृत्ते- गौण्यैव वृत्त्या स सदा स्थितोस्ति ॥ ६८ ॥

यमस्य प्रातिहार्ये हेतुमाह ।

सिद्ध पुद्गकृते समुद्धतबलं क्रुद्धं विरुद्धापितम्

विद्धं दिक्षु निरुद्धपदतिमसौ बद्ध विधाय स्वयं ॥

कालं दंढधरं न्यपुक निलये तुल्याधिकारेष्ययं

पूर्व प्राणहरो मनोत्तदधुनेत्येव विधास्ते भिदा ॥ ६९ ॥

लोकेशनाशकरणे वरुणप्रयुक्ताः पाशा अमुष्य महसा सहसाहनाशाः ॥

तेनैकधैव नहि केवलमेव जज्ञे पाशोत्र कितु रणसाम्पत्सुपचक्रेपि ॥ ७० ॥

येनात्तगंध क्रियते समस्त महाबलानां बलजीवन यः ॥

हुंकारमात्रेण सभात्तगंधो पुद्गोन्मुखो गधवहो व्यधायि ॥ ७१ ॥

ज्यायास निजवाधव द्रविणतः श्रयासमार्यापतेः ॥

प्रेयास तमुगुह्य केशमापि यः शष्पाय नो मन्यते ॥

मध्वा स्वादपरस्तदीपाविकसत्सपन्महावीरुधः

सारं भृगुश्वाधितिप्रति महामोदास्पदं पुष्पक ॥ ७२ ॥

पूज्यत्व प्रतिबंधक हरजये तस्माद्यथासौ भृशं

तुथ्योर्किंच मयापि तस्य गरिमा स्यादात्तगधीकृतः ॥

तत्कुर्यामिति कौतुकादुदहरत् कैलासशैलं यया

दिलक्षद्वर्तुरुमामयाद्गलमल दुर्वारमानिन्यपि ॥ ७३ ॥

नि.शूर भुवनत्रय रचयितु बद्धस्पृहे रावणे

स्वास्मिन्कोशकृता बहुरूपकृतीरकोऽ निश मन्यते ॥

भास्वच्चडकरादिनामकथने संप्रस्तुते नो धिरे

सुरे नाम्नि शकारमन्यदापि यत्खद्योतमित्यूचिरे ॥ ७४ ॥

जातः सन्कुटिलत्वमेव भजते संसेवते वारुणी-

मन्यस्वीरसिक्कः सनाकत्रिभुधदित् किंच रात्रिचरः ॥

इत्थं नाम समानशीलकतयाऽस्माकतु तस्यैकलः

शीताशुः सुरतश्रमस्य शमनो ष्टर्माणि निर्मात्यय ॥ ७५ ॥

तस्यानुशायिवर्गोपि जायते विप्रभोजनः

तत्प्रनाभिर्न को नाम जायते विप्रभोजनः ॥ ७६ ॥

रावणस्य रणे सर्वे वय विशरण गता ॥

तदद्य नाय भवतश्चरण शरण गता ॥ ७७ ॥

नि शेषत्वेन निर्हृत्य जाह्य निर्जरसा धिय

दातुमुत्तेजन ब्राह्मीमुत्ससर्ज जनार्दन ॥ ७८ ॥

असौव प्रतिपद्य मदारसिकोऽ वद्य स सद्यो मया ॥

वध्यो विद्यान एष उद्यतमदोऽविद्यावृतो मुष्यताम् ॥

ते सर्वे शररास्त्रमुष्य खलु निर्जेत्वा नरेणैव त ॥

त्तत्रावास्य दशाननस्य मलिनस्यास्य व्युदस्याम्यसूनु ॥ ७९ ॥

ब्रह्माधमस्यास्य वधेन सद्य ॥ वृत्तेन हि ब्रह्मवरो विनश्येत् ॥

कालानुरोधेन ततोस्य सर्षि ॥ ष्कुभासुवास्तिथ्यतु कथ्यभाव ॥ ८० ॥

मया प्रादुर्भविष्यते युष्माभिश्च वानरै साहायकार्यं भूयतामित्यत्र हेतुमाह ।

स्वस्वाशतश्चडपराक्रमोद्गुरा सुरा धराया प्रभवतु वानरा ॥

तदात्तसर्वाक्षरसपदर्थत स्याल्लोकविद्रावण एष रावण ॥ ८१ ॥

महा प्रसादइत्येव विरिचो वचन हरे ॥

अतर्दधौ निजप्रादुर्भावाच्च स पर पुमान् ॥ ८२ ॥

अथ ब्रह्मा देवानाह ।

रजनिचराभावोर्थासिध्यति सद्यो विबुध्यता विबुधा ॥

न रजनिचरो धरण्यामेप भविष्यति हि पूरुषविशेष ॥ ८३ ॥

राक्षसान्समुपलक्ष्यवादिभि र्यद्बद्धिनरै प्रभूयते ॥

भाव्यमेव खलु तर्हि वानरै भूतलेऽत्र न चिर विरच्यताम् ॥ ८४ ॥

अथ ते प्रसन्नवदना यभवन्निति कीर्तन तु पुनरुक्तमिव ॥

यदमी निवदयितुमात्मदशा मभव पुरैव हि न दीनमुखा ॥ ८५ ॥

ब्रह्मण सत्यलोकगमने हेतुमाह ।

कुसगमाहा म्यवशात्कदाचित् । सत्याद्बहिर्भावमुपेयिवान्य ॥

सत्यास्थितिस्तस्य पुनर्नचेत्या । त्वृत मुरारे, किमनुग्रहेण ॥ ८६ ॥

नासत्यो विविद च मैदमनलो नील नल विश्वकृ

त्यर्जय शरभ रविस्तु सुगल देवेश्वरो बालिनम् ॥

तार गीष्पतिराजनेयमानिल पाशो सुषेणाभिध ।

पौलस्त्य किल गधमादनामेति प्राजीजतदनान् ॥ ८७ ॥

स्वस्यास्तुसपदमपि प्रविहाय विष्णो ।

सेना विधातुममलामफला बलाभि ॥

येऽमी ससात विबुधा गिरिकानेनपु ।

धन्या हि ते हरयएव कुतो न मान्या. ॥ ८८ ।

अथ विगलदभिध्या भूतलेत्यतमेध्या

विज्ञयिभिरनिरोध्या व्याधिसतत्यवाध्या ॥

असुकृतिभिरसाध्या पुण्यसपद्वितृध्या-

दाखिलगुणसमृध्या राजते पूरयोध्या ॥ ८९ ॥

बहुकुतुकविधात्री श्रीशसायुज्यदात्री

सकलवितुधमान्या दीनरक्षावदान्या ॥

धराणिवलयभूया पुण्यपीयूषभूया

रिपुमहिषभवानी राजधानी रघूणाम् ॥ ९० ॥

शक्या न योद्धु प्रतिपक्षभूपैरेपोते तर्के. किमु तर्कयामि ॥

यस्या अयोध्येत्याभिधानमेव समर्थयत्यर्थमिमम समर्थ ॥ ९१ ॥

वस्यैवस्यैव नगरी तु कर्हिचित् क्वचिद्विहीनाभिनवैर्महोत्सैः ॥

एव गिरा नावसरोपे वैरिणा वक्तुं यतो जातसर्दोजरक्षणा ॥ ९२ ॥

सकलसुरचितसुधैर्मा जयोर्नता या च वैजयत्याख्या ॥

अभ्युपितचित्रसेना शतक्रतुवरामरावतीव वमौ ॥ ९३ ॥

येयं मुक्तिपुरीपु सप्तसु सतामभ्रेसरी समता

पुक्त पुक्तमिद न चेत्कथपत क्कान्यत्र पुर्यामहो ॥

अप्यर्प्यागजपाणिपीढनविधौ तैस्तैरलब्धोदयै

निर्याति स्म महोत्सवैर्ननु तनुत्यागाय सर्वे जनाः ॥ ९४ ॥

आयात्यनुत्तमातस्थितवसुहरणोद्यतो रचितपुखः ॥

यामेकथैव भौर्गणगणो नशुगुणेन कर्णपयगामी ॥ ९५ ॥

सौरैः करैर्दशशतैरनुगृह्यमाणा या कोशला कमलिनीव विराजमाना ॥

श्रीस्तत्र वस्तुमभि वाञ्छति सर्वदेति किं फर्कशैर्विचिथतर्कशतैर्ब्रवीमि ॥ ९६ ॥

सार्वती राजपुरी कास्ति भुवीत्य विचिथ्यमाने तु ॥

१ पुण्य न कृत्रिम । २ मूल इति प्राकृतभाषाया रूपतः । ३ अतिशयेन वस्तुमती इति वसीयती । ४ जात सदा अजकनूकं रक्षण यस्या सा । पक्षे जाता सदा अजरा क्षणा उत्साहा यस्यासा । क्षण उन्धरउत्सवेयमर. । ५ देवसभा । पक्षे सुधर्मक्ष । ६ इन्द्र पुत्रो जय । ७ पताका । इन्द्र-पाथ । ८ अवेदपुरविवाहोत्साहापेक्षयापिके हरसाहैर्पत्र देहत्यागार्थे निर्याति स्म । अयोध्यावासिनः सर्वेपि रामेणसाक वैकुण्ठमगमन्निति रामायणे । ९ नारित उत्तम परमादित्युत्तममतएवातस्थित मज्जुपादेकोरिधतं यद्दसु द्रव्यं तदपरणोद्यत पक्षे उत्तमा ये अतरया तन्मध्यस्थिता यो व कार. स नारितय रिमन्निति यद्दसुपदमथादिसुपद तस्य हरणे उगत । १० भार्गवो वागयाचकाविति कोश. ॥ ११ श्रेष्ठा राजपुरी पक्षे सरथा इद सारव तत्र या अजपुरी ।

गंगातीरशिवपुरीत्यादिरिमामतरेण न स्फुरति ॥ ९७ ॥

यच्छिल्परचनां स्मर्तुं मनसापि न शक्यते ॥

एतदेव तु वैचित्र्यं मनुनिर्मितवस्तुनः ॥ ९८ ॥

॥ इत्ययोध्यावर्णनम् ॥

दृष्टा दुर्मतिदारिणी प्रणमतां पापच्छटाहारिणी

सृष्टा जाड्यनिवारिणी मृजिकृता पुण्यौघविस्तारिणी ॥

स्नानान्मुक्तिवितारिणीह शरयूः पीता भवोत्सारिणी ॥

साकेतातविहारिणी विजयते नृणा मनोहारिणी ॥ ९९ ॥

या बहुलवाहिनीभिः^१ परिश्रिता समकैरप्रचारा च ॥

जलैतारणाय दधती तरणिकुलकोसला विदंबयती ॥ १०० ॥

सुरभीकृतसर्वांगी फुल्लकल्हारमालया ॥

चलद्भ्रमरका स्फारस्फुरन्मीनविलेचना ॥ १०१ ॥

साद्रस्यासकसंपन्ना निनदत्कलहंसका ॥

पवित्रपत्रभंगाढ्या भास्वत्तिलकभूषिता ॥ १०२ ॥

मंदं चलंती गंभीरबहद्वनैसाकुला ॥

वरारोहोच्छलद्गोणिरुल्लसत्कंकणोर्मिका ॥ १०३ ॥

समर्पादतया नित्यमनैकूलप्रवर्तिनी ॥

समर्पयति या साधुकातेव सुरतोत्सवम् ॥ १०४ ॥

॥ कालापकम् ॥

श्रद्धालिङ्ग्यः क्रतुदाक्षिणां प्रददतः सर्वार्थजातं मुदा

सजाताः परमौर्तिकास्पदमहो ते ते न के राघवाः ॥

तद्भ्राता इव कोशरक्षणकरा व्यस्पर्शना लुब्धवत्

यूपा हंत निखातकांचनमया यस्यास्तटे रेजिरे ॥ १०५ ॥

स्पष्टं न शक्ताः खलु यत्समंतात् पंका इदं किं प्रतिपादयामः ॥

पंकव्यथानिस्तरणे जनाना-मुपाविशन्त्यां प्रति तिर्यराजोः ॥ १०६ ॥

सरिद्धराया बहुतीर्थयोगात् बभूव यस्याविरर्जां स्थितिः सा ॥

सदैव किं नैव सशैबलक्ष्मा चित्रं तु चक्रे जनलिंगभंगीम् ॥ १०७ ॥

१ नदीसैनाच । २ मकरा करव । ३ डल्लयो सावर्ण्याञ्जडताणाय ।

४ स्थासकः पुति वाचिकदे जडदेरनि बुद्धदेशनि मेदिनी । ५ शृंगाररसः । ६ कूड ।
७ से पूर्वभाग । ८ मृदगाशरणद । ९ से पीडास्पद । १० पकः पातकं । ११ से कईम । १२ तीर्थ
राजा घाट शनि प्राहनेन्यात् १० रज गुण्या । ११ शैबलिहमादिना । १२ शैबाष्ट तरप दमा
पुत्री १२ शिभं प्रसिद्धं शैबलिहं । १३ से शिभदेह ।

॥ इति सरयूवर्णनम् ॥

पुष्यं तत्र वसन् रेव. कुलमुखां नाथो महासंपदां

पाथोधिर्भृतसत्पथो विगलितानर्थः समर्थो मियः ॥

विद्वन्नीतरूपो विशेषभेदयस्त्रैलोक्यजाप्रत्ययः

पृथ्वीं निर्मितमन्मयो दशरथोऽरक्षीदनुल्यव्ययः ॥ १०८ ॥

भूयोद्यो द्विजराजभृष्टुचिरपुष्यो राजराजाश्रयो ॥

निःसतार्तनुशत्रुदुर्विलसितस्त्राता वृषस्यानिशम्

आर्यातिप्रियतास्वदं प्रियर्महासेनो हि सन्मदनः

सौर्यं पक्तिरथो महेश्वर इति स्यात्कस्य न प्रत्ययः ॥ १०९ ॥

रचितमहेशां दरहयं चिनमय साधुर्पममिनिविष्टम् ॥

दशरथराज सुजनः को न वदेदेष चक्रवर्तीति ॥ ११० ॥

उत्थान कंठकानां निजपुत्रतिजनप्रेमभावावलोका-

दातीः कौदंडदंटे त्रिनुरहरकरे दृश्यते नाम शूलम् ॥

कौटिल्यं कुनलेषु त्रिरसनरचनं पद्मगे नेतरत्रे-

त्येव यस्मिन्प्रशासत्यसितलगुणनिधौ प्रत्ययोभूजजनानां ॥ १११ ॥

यस्मिन्प्रशासति नरप्रभरेऽपेरागो घट्टीपथः प्रतिदिनं परिषिष्यमानः ॥

वस्ताचलो यतिमनोऽनुजकोरकोभूवर्षीजनः स्वमणे न च पुंजनोपि ॥ ११२ ॥

निभ्रतस्मदलमसौ वमुधाच्छायमपि नामुधाच्छायम् ॥

राजा घमत्कुरुवतइति सनीत्यनीत्यपि तदेपाकिममार्थोत् ॥ ११३ ॥

सन्मंत्रिभिस्तस्य विचारलक्ष-दक्षैर्विसृष्टोभयपक्षकक्षीः ॥

अशप्रचारो नपशोभितः सन्पशोभितः संजनयांयमूर ॥ ११४ ॥

तदनुत्तमेव हि बभूव रिमुक्तभन्ना स्तोकोपि तस्य सठुपस्य नृपराय पत्री^१ ॥

पानुं स्म पान्धति महादितकभसोत्थं फीलालमेव न पुनर्वेदुकादिनीनाम् ॥ ११५ ॥

येनाभृष्टिरपातिभृष्टिरिति ये ईती^२ समुत्सारति ।

इत् तत्र रिपुमजस्य यदनेतायादृतेसामात् ॥

अयारास्य कभूजनस्य नपनीरुक्तं हि निरामिता ।

नौदार्याभिमासनिधौ निदधते निरसत्करोविग ॥ ११६ ॥

पुस्तुजस्य शरतो निरंकुसानजानिसाम् ॥

१ पतिर्भरन्नासे देवर्षे । २ बह्व-अप्रकार । ३ यद्वत् । ४ यत् । ५ यत् । ६ यत् । ७ यत् । ८ यत् । ९ यत् । १० यत् । ११ यत् । १२ यत् । १३ यत् । १४ यत् । १५ यत् । १६ यत् । १७ यत् । १८ यत् । १९ यत् । २० यत् । २१ यत् । २२ यत् । २३ यत् । २४ यत् । २५ यत् । २६ यत् । २७ यत् । २८ यत् । २९ यत् । ३० यत् । ३१ यत् । ३२ यत् । ३३ यत् । ३४ यत् । ३५ यत् । ३६ यत् । ३७ यत् । ३८ यत् । ३९ यत् । ४० यत् । ४१ यत् । ४२ यत् । ४३ यत् । ४४ यत् । ४५ यत् । ४६ यत् । ४७ यत् । ४८ यत् । ४९ यत् । ५० यत् । ५१ यत् । ५२ यत् । ५३ यत् । ५४ यत् । ५५ यत् । ५६ यत् । ५७ यत् । ५८ यत् । ५९ यत् । ६० यत् । ६१ यत् । ६२ यत् । ६३ यत् । ६४ यत् । ६५ यत् । ६६ यत् । ६७ यत् । ६८ यत् । ६९ यत् । ७० यत् । ७१ यत् । ७२ यत् । ७३ यत् । ७४ यत् । ७५ यत् । ७६ यत् । ७७ यत् । ७८ यत् । ७९ यत् । ८० यत् । ८१ यत् । ८२ यत् । ८३ यत् । ८४ यत् । ८५ यत् । ८६ यत् । ८७ यत् । ८८ यत् । ८९ यत् । ९० यत् । ९१ यत् । ९२ यत् । ९३ यत् । ९४ यत् । ९५ यत् । ९६ यत् । ९७ यत् । ९८ यत् । ९९ यत् । १०० यत् ।

पुष्कराद्य करो दानोदकार्द्रो मुक्तमेव तत् ॥ ११७ ॥

करुणोपाहितस्य कराब्जे । नैव केवलविभूषण हेतो ॥

किंतु याचकमनोरयवीथी । पूरणार्थमाप सततमासीत् ॥ ११८ ॥

यस्य प्रवर्तमाने सुविमलनस्वारिधारया दाने ॥

प्रार्थिनोर्भिनश्च प्रपादरे निपतमेव निपुतधनम् ॥ ११९ ॥

भूर्भुतस्तस्य कीर्तिं सपादि कुवले दिव्यशुद्धीं विधत्ते

जीव जीवस्मनोद नयति जनयति स्मावदातान्दिगतान् ॥

चक्राणा द्वद्गाना वितरति विपुल तापमेतत्तु युक्त

सकृते चाद्रकैव प्रभवति भुवने शूरतीव्रप्रतापे ॥ १२० ॥

हेलो सारितदुर्जयासुरकुले तृष्टामना जिष्णुना ।

प्रत्युद्रम्य मुदा प्रणम्य शनकैरारोप्य चैरावते ॥

व्याकीर्य प्रसवेस्तवैरभिनेरी सुस्तूपमानो नद ।

नानावाद्यपुर सर सुरपुरीं यो वीरवर्षोविशत् ॥ १२१ ॥

वाचाले वदिजाले सपादि कृतनतेऽभ्युत्थिते देवपुत्रे

रमानृथै सनाथे सुरसदासि करमाहमारोपितस्य ॥

पीठाम्येस्य प्रणादैधृतकरममुना कल्पितार्थासनस्य

दोनाथैस्याग्द च प्रमुदितमनसोन्योन्यमन्वर्मासीत् ॥ १२२ ॥

शत दशरथवर्णनम् ॥

विकैलत्रस्य तस्यासीकलत्रप्रयमुत्तमम् ॥

पावित्र सम्भरेत्र तच्छोभित्त्रयमिवापर ॥ १२३ ॥

सा कौसत्या त्रिदशतटिनी सा सुमित्रा सरस्व

त्यया धन्या शमनभगिनी नदिनी केकयस्य ॥

एतास्तिशो दशरथमहाभागरुपं प्रयाग ॥

त्यागम्यासन्नरसभन सगता एवभावम् ॥ १२४ ॥

जयामु प्रथमा विभक्तिरभवस्त्रीर्गतिनी सा त्रयी

वेत्त्याश्रयदायिनी प्रथमित्रा व्यक्तस्तु या तत्र सा

वि स्तिरम्याऽनुष्टुपिणानि तृपते सा धर्मपत्नीपर ॥

केकेप्ये सुरापणीनिरदतो वदेति वृद्धाकतीर् ॥ १२५ ॥

१ यकोर । २ इर वीर भुवन छेव । पने सुख्य तीव्रता । भुवने जने संज्ञाने प्राप्ते ।
 ३ इत्येव भवति । ४ इत्येव । ५ अगेदे दाहभय । अगेदे एतद पीठवर्तमाने
 एकाः शक्तिरत्ना पराशरामिणी इत्युक्तं । ६ विक्रम आनेति विक्रम्य तरय । ७ प्र
 भावो साः प्रयाग इत्युक्तं । ८ सुभित्राः प्रथमाः प्रयाग ।

॥ इति कौसल्यादिमहिषीवर्णनम् ॥

कौशल्यावस्थितिर्वस्य देशेषु निखिलेष्वपि ॥
सा तस्य देहे गेहे च जागतीति न विस्मयः ॥ १२६ ॥
वसुमतः सदनुप्रहभूमिकाभुवनमध्यविरोचितमूर्तयः ॥
बदतु कोनु कविर्ननु कोशला नहि भवति समृद्धतरश्रियः ॥ १२७ ॥
दशरथप्रकृतिः परमेत्ययं निजयते भुवनत्रयार्द्धिभिमः ॥
स्मरतु तस्य तु कः सचिवोत्करं पुरजनं च विनिन्दनभाजनम् ॥ १२८ ॥

॥ इति देशमात्यपौरवर्णनम् ॥

राजस्वं शतकौटिदानैरसिको जिष्णुः सुधर्मास्थितः
सृष्टृत्यो विबुधैरेतौव मनुषे स्वात्मानामिन्द्रोपमं ॥
पूर्णत्वं तु कथंतरामुपामितेरेकं विना नदन-
क्रीडाकौतुकमित्यगाभिगदितुं कर्णोपकठं जस्र ॥ १२९ ॥
एकाते स कदाचिदच्छमुकुरे स्वं रूपमालोकयन्
पालित्यं प्रसमीक्ष्य राजरमणो यत्किञ्चिदेवोत्थितम् ॥
सद्योभूद्विमनायमान इव यद्वर्णातरित्यं पुनः
खेदाय व्यपदेशनं न मनसः स्यात्कस्य शस्यात्मनः ॥ १३० ॥
चेतसा दूयमानेन चित्तपोमास पार्थिवः
अपेतो न तरिष्यामि तं पितृणामृणार्णवम् ॥ १३१ ॥
नापुत्रस्य तु सद्गतः श्रुतिरिति स्पष्टं ब्रवीमि स्वयं
तस्मादुर्गतिरेव हंत नियतं तत्तादृशस्यास्य मे ॥
श्रातुं दुर्गतितः परं स भगवानेको वसिष्ठः प्रभु-
निश्चित्यैवमुपाससादतमरं धातारमेवापरम् ॥ १३२ ॥
त्रिधा कृता येन करेक्षमाला परंतु यो नित्यमनक्षमालः ॥
तथाहि विद्वान्सपरिग्रहोपि परिगृहास्पृष्ट इति स्मरंति ॥ १३३ ॥
पादानुजाप्रे प्रणिपत्य दहदहध्व्वाजलिं वाचमुवाच पार्थिवः ॥
बुभुक्षेव मत्पामिदं न रोचते सर्वं विनैकामिदं पाकगर्पदम् ॥ १३४ ॥
स्वामिन्सप्रति शब्दचित्रकुशलाः प्रायः कर्वाद्वा मम
प्रस्तावे गुणवर्णनस्य सुमनःसंघस्तु तत्त्वादिना ॥

१ शतकौटि. स्वहः शभो देभोडिरशनिर्ह्वो । दाने संदने । २ जरसा शुभ्रता । ३ शिशो बहिरे च गृहस्थाने च वामहीति मोदिनी । ४ द्वाभ्युपाडा । ५ से इदियवाडा दाने ।

सादृश्य गणत सुराधिपतिना सर्कार्तिपतो मिषो
 गोत्रोच्छेदकरोप्यसाविति पुनर्वक्ष्यंत्युपाशुखरै १३५ ॥
 अत्र ससारगहने पृथुकेन सुख भवेत् ॥
 उत्तर प्रश्न एवाय स्यादिति प्रतिभाति मे ॥ १३६ ॥
 श्रुत्वैतद्राजवाक्य प्रहसितवदतो वाचमूचे वसिष्ठो
 राजन्लुकादिभिस्त्व परमहितनयोसीति सर्वमहद्भि ॥
 यन्निय गीयमानो भवति सतु कथकारमासे विषादी
 नार्याद्या हिनसत्वा व्यसनपरवशाश्चोद्विषादीभवति ॥ १३७ ॥
 अजसूनोस्तव विमो सर्वोप्यर्थ परार्पित ॥
 बहुशाल्युदयस्तेन तत्कुतो विमना इव ॥ १३८ ॥
 हरिरस्य सुतप्रवरो भूयादिति चेतसा स ह्यमेध ॥
 दध्यौ यत्स प्रचरति हरिर्सुतराजप्रदानेन ॥ १३९ ॥

आह च ।

भगवतमज चतुर्भुज हरिमेधेन हरिं प्रसादय ॥

चतुरो वितरिष्यति प्रभु स पुमर्थानिव दिव्यनदनान् ॥ १४० ॥

ऋष्यशृगानपने हेतुमाह ।

अगजफलानिष्पत्तोर्विभाडकस्यागजो भवेद्रेतु ।

अस्माकमृत्विजा तप्रधानभाव दधातु सतु शृगी ॥ १४१ ॥

स कास्ताति चेत् ।

स्वर्गोपमेष्वगराजलगदेशेषु सगत ॥

ऋष्यशृगी जीवइव प्रवर्तपति मगल ॥ १४२ ॥

तत्र कस्माद्भसतीति चेत् ।

कदाचिदगस्य मनोरमस्य भो स्थिति सदा सारिवर्ता तु नाभवत् ॥

तदातिथित्व सहसा समाययौ प्राणातिकृच्छ्र बहुधान्यवर्जनात् ॥ १४३ ॥

तदा तत्र तदागमने हेतुमाह ।

१ गोत्र नास्ति कुत्रे नगे शत । वध । २ विषमनाति विषादी । ३ दशरथस्य । पक्षे
 अज सूनुर्यस्य । परमात्मन । ४ परेभ्योपित परार्पित । तवार्थस्य परार्थत्वात् । पक्षेऽ
 न्यपदार्थप्रधानत्वाद्बहुव्रीहसमासस्य । ५ बहुशाली विशेषण उदयस्य ।
 ६ अथ कडितसोमवलयोश्च प्रदानेन प्रचरति । पक्षे हरिरूपो य सुतप्रेष्ठ तस्य प्रदानेन
 ह्यमेधेन हरि पुत्रो भवतीति भाव । ७ अगो देशविशेष तत्र पक्षे गज पुत्र । ८ उनमा
 सारवती । पक्षे बडवती ।

जललानस्य मृगमुखगतस्य योगेन वर्षणमवश्यम् ॥

स्यादेवेत्यंगपतेर्मात्रिवरा ऋष्यशृगमभिदण्डुः ॥ १४४ ॥ ✓

तस्याननं वेश्याभिरेवेत्यत्र हेतुमाह ।

निर्गते निजतपोवनदूरात्तदुरावाति दुरासदकोपे ॥

आत्तशृंग इति हि प्रभविष्यत्पत्न्यसरःपरवशः स कुमारः ॥ १४५ ॥

उद्वर्शाकरणे हेतुमाह ।

विभाडेके तापसखंडमंडले विनिर्गते स्वात्मतपोवनाद्वाहिः ॥

प्रलोभ्यते स्मास्य मुनेः कुमारको रंभादिभिर्भूपतिनेति साप्रतम् ॥ १४६ ॥

स्त्रीभिः प्रलोभितो त्वदापिडकस्पर्शनादिभिः ॥

ततोऽंगं रोचयांचक्रे स विभाडकाडिभकः ॥ १४७ ॥

तस्यागच्छतएव वर्षे हेतुमाह ।

उदांचक्रेगमखिलमागच्छन्नेव मौन्यती ॥

अन्सरोभिः समेतस्य शृंगिणस्तन्न चित्रकृत् ॥ १४८ ॥

पुरा शांतालकृतै कैवासीद्राजपदस्थितिः ॥

तादृश्यनेन व्यरचि सद्यो जनपदस्थितिः ॥ १४९ ॥

सख्युस्ततस्ते नृपते सुसंमतां शांता सुतां स्वीयतेपाररीकृताम् ॥

तस्मै प्रदायांगजनाधिपोऽतुल निर्वर्तपाभास विवाहमंगलम् ॥ १५० ॥

शांतोर्षणादंगभूतोऽप्यवश्यं स्यात्स्यैव शांतावगमोपि सद्यः ॥

तथादशस्यास्य तव प्रजेशाऽक्रेशात्प्रजेशाधिगमो न नैश्यात् ॥ १५१ ॥

विभाडको किंचन चक्रवर्ती प्रचडकोपोपि सुतप्रलोभात् ॥

नृपस्य पुत्र्या स्तुषया नितातं स शातया शाततमो बभूव ॥ १५२ ॥

त्वदर्थना सोऽनुमन्येतिवेत्यत्र हेतुमाह ॥

नूनं धनरसप्राही स विभाडकाडिभकः ॥

सत्यात्रस्य तव भृशं वद किं न वशवदः ॥ १५३ ॥

१ मृगनक्षत्रभारभे जललानस्य योगे सति वृषपरवश्य भवतीति ज्योतिर्मत । पक्षे विभाड-
कस्य रेतः नदीजले पर्यत नृमृग्यं भक्षित तत्सकाशात् शृंगी उद्वर्षो भूदिति हेतोर्भृगी-
सुनशति तन्नाम प्राप्तं इति पौराणिकी गायानुसंधेरा । कुकुआर्दानामडादिषु पुभाय. तेन
मृगशनि सिद्धम् । २ दान सपर्यथ । ३ आर्द्रमकरोत् । ४ शात सुख । पक्षे शांतानाम्नी
कन्या । ५ अगभूत देहित. पक्षे अगनृपतेश्च । ६ अन्यस्य सुखदानात्स्वरय सुखभरत्येव
। ७ तवापि प्रजेशत्वारप्रजेशप्रतिर्न नश्यात् प्रजा भवत्यत्यर्थम् ॥ ८ विभाडकनाम्नो रूपे. ९
पक्षे भाडशृंगपरय ।

मधुरालापशालस्य गुणिनस्ते महीपतेः ॥

न मृगीशावकस्तावत्तावकः स स्वभावतः ॥ १५४ ॥

विभूतिभूयितस्यास्य द्विजराजोपलालिनः ॥

महेश्वरस्य ते शृंगी यात्रामात्रं प्रतीक्षते ॥ १५५ ॥

आनीय त मुनिवरं नगरं नरद्रोऽस्वाद्यौ निपत्य विनिवेदयति स्म कामं ॥

सोप्यब्रवीदयि सुयज्ञपदप्रसादात्स्यादेव ते नरपते पृथुकार्पसिद्धिः ॥ १५६ ॥

कर्ता त्वमत्र नृपते हरिमेधैव यच्चाप्यदर्शं करण हरिमेधै एव ।

न स्यात्कलं किमु ततो हरिमेध एवेत्येव नृपो निगदितोऽभ्यगमत्प्रमोद ॥ १५७ ॥

यज्ञार्थं मुक्तस्तुरगो न केनापि राजपुत्रेण नि-

बद्धः पर स्तुत एवायात इत्यत्र हेतुमाह ।

आलम्ब्येत मखप्रधानहरिणा स्वैर कुंचारो यदि

व्याह्रन्थेत कुशोसनेन स पुन. केनापि नैवेदशम् ॥

तादृक्षोपि सदैव मुक्तइह न व्याघातभाक्प्रत्युता-

नेकावर्तमर्हादरास्पदतया सर्वत्र वर्वर्षते ॥ १५८ ॥

त्रिविधास्पदा बहुविधार्थकोविदा अमुधावदा परमुदारबुद्धयः ॥

वसुधागता उपगता न केवल विबुधा मुदा किल सुधाशना अपि ॥ १५९ ॥

वसुमतीयामिति श्रुतिगोचरं चिरमभूत्परमत्र कृतादरैः ॥

नरबैरुपदाद्रविणोत्करैर्व्यराचि दृग्बिषयो विषयागतेः ॥ १६० ॥

सद्वस्तुजातं तत्सर्वं विना प्रधनमागतम् ॥

पुक्तं चिप्रधनत्वेन कल्प्यते स्म महीभृता ॥ १६१ ॥

सतार्पितं जीवजातमन्नपानसमृद्धिभिः ॥

अस्पैव वाजिमेधस्य वाजिमेधत्वमूचिरे ॥ १६२ ॥

तत्रत्या किलपाकसपदमला मेध्या चतुर्था किल ॥

इत्याध्या दूरगतौरभातिरुचिरा शेषातितोषावहा ॥

एतस्य क्षित्तिचापकस्य निल्लयेप्येतादृशी भाविनी-

त्येवं तन्न समागताखिलजनान्संसूचयामास सा ॥ १६३ ॥

स्यो जीमूत उदारतां विशदयन्भूम्ना वसून्यर्षयन् ॥

दस्त स्वीयज्ञातद्ददापचपनात्तत्रोपकर्षयन्शः ॥

१ वनिदृश्य । २ इरात्रपयिनी मेधा दास इव कर्ता । ३ विष्णु वि अर्धेन द्विष्णुनाच
पृथुमिवाच । कुत्सताचरश्च । ४ पृथुशशासकेन राजा पथे कुत्सितज्ञानेनच । ५ व्याह्रन्थेन
इदंश मर्या व्याह्रन्थयानो न रेवाद् । ६ भौकवारं यो मशानादृ । पसे अनेकावर्तौ यो
मशान्दर इति ।

स्वात्मन्येव दधत्कृतार्थ इव स ऋषीणोभुना भूपतेः ॥
 कीर्त्या संततधारदानकृतया लोकान्स्तितीकुर्वतः ॥ १६४ ॥
 राज्ञा समीक्ष्य स यथाविधि सप्ततंतु
 सिद्धिं विभांडकसुतप्रभृतिप्रसादात् ॥
 तोष जगाम भृशमात्मन एकतंतु-
 सिद्धेश्वरंतनपराधिमपास्य दूरम् ॥ १६५ ॥
 पन्महादाक्षिणाः सर्वे स्वामृत्युत्विकूप्रक्षकादयः ॥
 तन्नासन्स कथं यतो भविष्यन्नीचदाक्षिणः ॥ १६६ ॥
 ऋत्विग्भ्यः स दिशः प्रादादिति वाल्मीकिनोदितम् ॥
 दाक्षिणा स्वस्य मन्येहं दिक्प्रदर्शनमेव तत् ॥ १६७ ॥
 पुत्रीपोष्टिं निरूपुर्मुनिजननिवहा ऋष्यशृंगादयस्ते
 जाते तस्यां नितांतज्वलितहुतवहे तत्प्रधानप्रचारे ॥
 भाविर्भावं न रोगास्मितमधुरमुखस्तप्तजांबूनदाभः
 प्राजापत्यो गृहीत्वा मृतमिव परमं पापसं स्वर्णपात्रे ॥ १६८ ॥
 शालायां तत्र संक्राते प्रखरेष्यस्य तेजसि ॥
 जडीभवन्जनो जज्ञे चित्रार्पित इवाद्भुतम् ॥ १६९ ॥

अपि च ।

पापसं परममेतदिदानीमर्पय प्रियकलत्रजनाय ॥
 क्षीरसागरभुवो भुवनेशो भूपते प्रभवितांगभवस्ते ॥ १७० ॥
 न केवलं धराधिराढपूर्वपापसं गतो
 बभूव कितु राक्षसाधिपोपि रावणाढ्ययः ॥
 अर्थात्विजा च रक्षसां गणोऽतनुर्विशंकटां
 भजेय दाक्षिणामिति र्कटं मनस्यमन्यत ॥ १७१ ॥

प्रदाय पापसं दिव्य राज्ञे सौतर्दधे पुमान् ॥
 महता कुलसंतानसंशयेन महीक्षितः ॥ १७२ ॥
 सोनीत्कठयेन चादावुदयमुपगतान्मौनिनोः सन्निदेशा-
 द्यस्तारुष्यभाजः कल्पितधिश्यः संभमात्कोसलेंद्रः ॥
 स्तार्वास्वत्याशानामार्णतश्च परमासतिभोजेयशस्त-
 त्कीसत्यायै न्यतार्वाद्भिरमृतसमं किंच कैकेयिकायै ॥ १७३ ॥

१ दक्षिणाकरं पत्तन इत्येवं तत्र । दिक्प्रदर्शनं तु दिक्प्रदर्शनमेव । तद्वेषयथाप्यधिकं द-
 नयानिति भावः । २ स्वर्णपात्रः सोम-उद्भवः आर्यं पत्तनाधर को के इत्याकारकं तस्मान् को
 के इत्येवम् । को इत्यत्र वषट् लजिहितं तथा ।

स्वयं जातप्रमादोहि सुमित्रागमनेन य ॥
 तरलो नैव जायेत विरलस्तादृशो जन ॥ १७४ ॥
 एषा गच्छति पायसार्धमिति सर्वाक्षयैव त्वद्य स्वयं
 हारावस्थित एष नायक इदं तारल्यमेतस्य तु ॥
 यायाभ्येन विलोक्य हार्दकलिले देव्यौ सुमित्रामय
 स्वस्वाशार्धसमर्पणेन सदृशीं ते चक्रतु प्रेयसीम् ॥ १७५ ॥
 सौमित्र्यसपरिचरमुष्य यद्ददिताय जायेत तथा न चान्यत् ॥
 पत्यु प्रमादेपि यत सुमित्रा बर्हर्थसिद्धिं लभते स्म सद्य ॥ १७६ ॥
 तिस्रस्ता अनलान्परीत्य विमलान्नत्वा गुरून्निजो
 विप्रान्बृद्धजनानृप च सदृशीस्तेभ्य प्रपद्याशिस ॥
 स्वस्वाश समभुजतोत्सवभरादूराद्विहारात्पुरा
 कुर्वन्त्यस्तदरुधतीप्रभृतिभि साकं त्विडाकौतुकम् ॥ १७७ ॥
 राजा लब्धमनोरथो दशरथ सर्वे सम सभ्रमा-
 त्साकेत समुपाययौ सुरपुरीसकाश्यलकारितम् ॥
 स श्रीमात्सनकादिभि सुकृतिभि ससेव्यपादावुज
 स्वाशै सार्द्धममुष्य मुरुपमहिषीगर्भाशपाश्चाप्युत ॥ १७८ ॥
 ता श्रीमद्राजयात्रां द्विजवरविपुलस्कृधाविभ्राजमाना
 नानावैमानिकाढ्यां मुदितजनरत्नां सज्जनोद्यै सनाथाम् ॥
 पश्यत पौरवर्णा प्रमुदितमनसो भासितागा प्रसगा
 दुत्तुगा अतरगाहितदितासुनोज्जैत्रयात्रा बभूवु ॥ १७९ ॥
 आसान्नम शङ्खगुण विचक्षणै प्रायेण विज्ञातमिहानुशासनात् ॥
 यात्रा नदद्वाद्यविशेषगर्जनैरापामर सप्रति तज्जनैरपि ॥ १८० ॥
 अश्वार्थ्यै पुर आश्वलायनगणास्त पृष्टतोर्ध्वर्षवो
 धावद्वाजियुते प्रसर्पकगणै साकं शताग्रे स्थिता ॥
 ब्रह्माण खगवाहनस्थितिभृत सामोद्भवै सामगा
 उद्यद्रूपसमृद्ध्य क्षितिभृतस्तस्याप्रतो रेजिरे ॥ १८१ ॥
 पुस्कुजर खनगर वरमात्रिवर्गं पुस्कुजरासनगतो भृशगीतकीर्ति ॥
 छत्रेश्वरेश्वरीरविशक्षणै सौवर्णपुष्पानरै परिकीर्यमाण ॥ १८२ ॥
 महिषीजनोपि समनुब्रजन्मु नरकुजर द्विगुणसभ्रम वहन् ॥
 शुशुभे तदेतदुचित प्रतीयने महता परेण यदधिष्ठित ॥ १८३ ॥
 नाथोस्मात् समजनि पुनर्देवविप्रप्रसादा

हेतुरामायणम्.

१. इदं भद्रं तदधिकरणान्याप्तशोभान्यमूनि ॥
पापः कश्चिन्मलिनतरया दूषयेद्दत्त दृष्ट्ये-
त्येवं किं ताः पुरयुवतपस्तेनिरे तत्र नेत्रम् ॥
नैवेतादृक्नृपालस्त्रिभुवनजटो भाग्यशाली गुणाढ्यो
भूयांसः संति येन्ये धरणिपतितया वर्तमानाः समन्तार्त्
ते सर्वेस्योपरिष्टाच्छुचितमयशसो भ्रामयित्वा विसृज्या ॥
इत्येवं पौरकन्याः किमिव समकिरंस्तास्तदासंख्यलजान् ॥ १८५ ॥
न क्षत्रभावं दधतेष्विलानि राज्ञः पुरः क्षत्रकुलान्यमुध्न ॥
इतीव ता दर्शयितुं कुमार्यो लाजान्किरंति स्म समततोस्य ॥ १८६ ॥
राजयात्रोत्सवालोकात् त्वद्यो घतरसार्णवः ॥
चद्वेल्न्दर्शनपथैः प्राप्तवत्पौरवासिनाम् ॥ १८७ ॥
रत्नस्तंभवितानतोरणपटीरत्नप्रदीपोज्वल
मृद्वया तूलिकयाऽस्तुते परिलसन्मंचप्रपंचांचितं ॥
नानाचित्रविचित्रितं विचिकिलैः पुष्पैः सुगंधाविलै-
राकर्णं रचयांश्चतुर्दयश्चूप समामढपं ॥ १८८ ॥
मुन्योधैः पौरसधैः क्षितिपतिततिभिर्वन्यवयैस्तथान्यैः
संबाधे बादिर्वृंदोद्युपितजपरवे नर्तकीनर्तनाढ्ये ॥
आरुक्षद्राजासिंहासनमयमिह पुस्कुंजरादेव सद्यः
प्रारंभस्तत्प्रभाव पृथुल्यपितुमसौ तावदीशस्य मेघ ॥ १८९ ॥
मुनिजनाः परिपूर्णतपोधनाः सकरुणास्तरुणार्कसमौजसः ॥
ऋगृहीतपदा अपि सपदः प्रतिविधाय पदानि मुदा ययुः ॥१९०॥
अशनैर्वसनैः प्रसाधनैर्वचनैः सद्रचनैरवचनैः ।
पृथ्वीपतयोत्सलकृता उदितास्ते मुदिता नता गताः ॥ १९१ ॥
श्रीत्यै काम्यसमर्पणादापि हरिः प्रीतः करोत्येव उ-
त्कामं नाम चतुर्गुण तदभवत्वत्रैव दृग्गोचरम् ।
तद्वक्तोपि स एष तादृगिति तत्प्रीत्यै तु यैरपेत
वित्तं तत्तु चतुर्गुणत्वमदधादेतत्पुनः सांप्रतम् ॥ १९२ ॥
पुरावरोधस्यातिरप्यसौ जनो धुनानु सोयं वर उरुपस्थितः ।
यत्तं त्रिसंभ्यं विनुधा ववादिरे सोयं प्रभोर्मे महिमा विराजते ॥१९३॥
आसां पुरा या हरिमभ्यता स्थिता सा केवल तत्तनुपट्टिकातिदा
वंशस्य सैषा महतोधुनेदृशी वर्तति सोयं महिमा मम प्रभोः ॥१९४॥
सकलद्रजनो विराजमानः परमां सचपयो तन् दधानः ॥

स्तवनीयगुणो न यस्य सस्यात्स तु सृष्टौ कतमोस्तु पामजन्मा ॥ १९९ ॥

वीरश्रीवनिताप्रमुक्तकुसुमस्रकंधेरश्वाशिशु-
प्ररूपातोद्भटविक्रमेषु पुरुषव्याघ्रेषु यस्याभिदा ॥

नाप्यासीदशकंठशक्त्यपनुदं सत्त्वं तदद्भुजितं

शुदांते क्षितिनायकस्य ववृधे कालस्य चित्रा गतिः ॥ १९६ ॥

भौर्भिणीनां तासां तनुपांढिभिन् हेतुमाह ।

सत्त्वप्रधानस्य वधूजनस्य सुवर्णवर्णापि शरीरपाष्टः ॥

शेनैरगात्केतककातिमन्यद्भुजितं द्यात्मसमं तनोति ॥ १९७ ॥

प्रादुर्भावमुपेत्य शारदशशिख्योस्नोच्छलच्छोचिषा ॥

ब्रह्मांडं सकलं निजेन यशसा पांडूकारिष्यति ये ।

चापेयप्रतिमप्रभास्तनुलतारातीजनानां तु किं

नास्यास्पृग्जदंतकोमलरुचस्तास्तद्भुजित्याश्रयाः ॥ १९८ ॥

तदुदरवृद्धौ हेतुमाह ।

अवाङ्मनसगोचरः पुरुष उत्तमः स्वात्मना

नुभूषेति हरिर्जगन्मयनगोचरः सांप्रतम् ॥

इतीव ववृधे भृशं शुभदशः कृशो मध्यम-

स्तपाहि जन उत्तमश्चरति यतदेवेतरः ॥ १९९ ॥

अन्यस्य क्षयदित्तया चरति वै कामार्जितं वैभवं

सत्त्वोपाचितं तु पुष्टिजनकं स्वस्येतरस्याप्यहो ॥

यन्मध्यं सुदशः कृशं भृशतरं पृष्टे नितंबस्तने

पुष्टं सत्त्वयमुत्तमं तदधुनान्यस्यापि पुष्टिं व्यधात् ॥ २०० ॥

चदरबलिलोपे हेतुमाह ।

श्रीशे बलीशे संप्रोक्ते नैवेतरबलिस्थितिः ॥

इति दर्शयितुं मध्यबलिभिल्लुपे शनैः ॥ २०१ ॥

अलकारहाने हेतुमाह ।

देव्यः संप्रति वस्तुना त्रिभुवनालंकारभूतात्मनाऽ

भूवभूषितमूर्तयोत्र महिमोद्रेको मदीयः कियान् ॥

इत्यासीदिव भूषणं बत ततो दूरात्तथा दूषण

किं श्मश्रूणि च किं तपः किमजिनं चेत्यादिक भूमृतः ॥ २०२ ॥

मुक्ताभरणधारणे हेतुमाह ।

दिव्यालकाराणामाविरभूतत्र नन्वलकारः ॥

माभुत्तु सुवर्णस्यात्रावसरोर्दु त किं समुकानां ॥ २०३ ॥

स्याःप्रसन्नो बहुतर. सुतवत्सलत्वात्
क्षीराणि नाथ वदनाद्ग्लितान्यमाति ॥

आदित्तवः समाधिगम्य पुरैव युक्ता

मुक्ताः पुनः किमभितस्तनमभ्यनिष्ठन् ॥ २०४ ॥

नासां गर्भिणीनां स्तनवदनकालिग्नि हेतुमाह ।

क्षीरांभोधिनिवासिने भगवते तस्मै मुतृष्णात्माने
रोचिष्येयमहं कथं यदि न तत्प्रातिवृथा जीवनं ॥

इत्थं स्वात्मानि चित्तपन्निततरां प्रेमास्य भावि स्थिरं

कृष्णास्येषु समीक्ष्य पक्ष्मलदृशः कृष्णाननः किं स्तनः ॥ २०५ ॥

कठिनात्मेति कथमहं प्रीत्यै स्थां भगवतो विमृश्येत् ।

देव्यास्तनो विमुक्ताहाः स-कृष्णरदन इव मन्ये ॥ २०६ ॥

अपाटवे परिचितेऽप्यग्नौ राजयोपिता

आश्चर्यं नामवत्तत्र लावण्यलवसक्षयः ॥ २०७ ॥

तत्पुंसनस्योत्तमत्वे हेतुमाह ।

अविधिहीनतयातिभनव्यपान्मनुजसत्तमकर्तृतयापि च ॥

वरकलत्रजनस्य न केवलं परमपुंसवनं फलश्रोत्र्यभूत् ॥२०८॥

सीमितसंस्कारे सीमितव्यूहने हेतुमाह ।

मालिन्यं यदुपागतं चिरमपुत्रत्वाभिधं योपिता-

मासीन्मूर्ध्नि सवर्णकुंतलनतेराश्रासनात्स्थापुर्कं ॥

तन्निर्भयं दृढं निवध्य च समुत्पाटयैर निर्वासय-

न्सीमितं धृतमूरसापकशालो व्यूहाचकारेषु सः ॥२०९॥

हरितरत्नपरिधाने हेतुमाह ।

मुक्ते ता हरितानि तादि वसनान्येरेद तैस्तेरिरे

नानार्गविशेषचारुगुणिनामासात्तरासीत्युरा ॥

ब्रह्मेन्द्रादीन्मृगपरादरासौ श्रोनापरेतारिषात्

तन्वाने हरितवर्षाशुशुकनुस्यस्यैव सप्यनता ॥२१०॥

दोहलान्भार्पने हेतुमाह ।

स्ये स्येस्ये भर्षा हरणस्यि रिदुनी प्राथित्वाप्येनेष्ट

सोच्यो नैवैरराधः कमपि न पार्थिवं सेष्टमर्थं ददर्श ॥

हेतोपदिपमार्षोऽप्यमप्य इदं ददधानमायेन गूण

मेनेनार्थिष्टा तु त्रिभुवनगुण्यं या मशमोदमका ॥२११॥

कामेन प्रियभार्पिने प्रियमे मंत्रयथं मगत ।

कालो भाग्यवशात्तदीयकुतुक चेन्नैत्र सपादितम् ॥
 साफल्य किमु सपदा किमु धनुष्काडस्य किं बाहयो ।
 किं प्रेम्णो मम निर्मलस्य तदिहार्हस्येव वक्तु प्रिय ॥२१२॥
 उपलालितैत्रमसकृतकौसल्या सा शनैरुवाच वच ॥
 पुण्यजनेभ्यो हि पराभूतिर्देयोति लालसो कृसति ॥२१३॥
 यस्मि पौरपुरधयोतिमधुराप्यन्नानि भुङ्क्ता सम ।
 रभास्तभविभासि मङ्गलगृहे भद्रासने मगल ॥
 सानदा रचयति नूत्नवसनालकारदानादिना
 राजा दोहलभोजनोसवविधि सपादयमास तम् ॥ २१४ ॥
 आसामेव न केवलमभ्यगमत्सन्निधि प्रसन्नसमय ॥
 किंतु तरुणामपि दशरथतपसोप्यपि च याधजूकानाम् ॥२१५॥
 शुद्धातस्थितयोथ कर्मकुशला सत्कारतोपारतो
 पुरुषतरहस्यवादमसकृतुष्टा मिथश्चक्रिरे ॥
 आसीत्तत्र नु चेत्सोपि वचसो रथ्यामतीना मुद
 तन्वत्यास्तददूरभावि भगवत्साक्षात्कृतेर्ज्ञापक ॥ २१६ ॥
 चैत्रे मासि शुभे वसतसमये रम्ये नवम्या तिथौ
 नक्षत्रे दितिदेवते रविदिने लग्ने पुन कर्कटे ॥
 मेघ पृषणि सगते रविशाशिक्षमानदनेज्यासुरा
 चार्यैर्ब्रह्मगतेषु पचसु पर ब्रह्माभवद्गोचर ॥ २१७ ॥

त्रेतायामवतारे हेतुमाह ।

लुप्ता मखास्तदधुना निजयज्ञभुक्तमाविष्करोतु भगवानिति देववृदै ॥

सप्रार्थित प्रथयितु प्रभुराचकाक्ष त्रेतामिद तदतिपुक्तमिति प्रतीम ॥२१८॥

सूर्यवशेऽवतरणे हेतुमाह।

भास्वानेष जडस्वरूपमपि मा चद्रात्मना ये व्यधात्

तत्तस्मै प्रतिदेयमेवमनिश युक्तोप्यशक्त स्वयम् ॥

लग्नो भिक्षुकशेखर पुनरय रामस्य पृष्ठ ततो

ब्रह्मण्य स चकार भास्करकुल सर्व प्रकाशोज्वल ॥ २१९ ॥

सूत्रेश्चक्रुर्वे दशरथगृहे दशममासि चाविर्भावे हेतुमाह ।

स्तुम किमु दशानन दशशतावृत यकृते

दशदशशतारु दशशतोत्तमाग समम ॥

प्रभुर्दशरथालये दशशताशुवशोत्तमे

स्वय दशममास्य त्रिदशनायकोत्तानत् ॥ २२० ॥

भातस्व तावदेतत्कथय यदसिरे सर्वदारामनिष्ठ
 कालेनैव पिकाप्रय प्रहित इव कुहूशब्दभङ्गा सुसूचत् ॥ २२७ ॥
 रवे कुले वेक्ष्यति तारकेशो यास्यति देवा पितरश्च तृप्तिम् ॥
 इत्य समस्तान्कथयाचकार पुस्कोकिल किंतु कुहूविरावै : ॥ २२८ ॥

चैत्रमासेवतारे हेतुमाह ।

मन्वाद्या धर्मशास्त्रप्रवचनपटवश्चैत्रिके मासे
 ज्योतिष्टोमादि सर्वे निदधति विविध कर्म नैक विवाह ॥
 किं तेनासौ विषण्णस्तपति भृशमिति श्रीपति किं विवाह-
 मन्यस्तस्यानुनील्यै सकरुणदृढदयस्तत्र मास्याविरासीत् ॥ २२९ ॥

नवम्यामवतारे हेतुमाह ।

ज्ञान त्वात्मनि यद्भवेत्प्रजनयेत्साक्षात्कृतिं तद्वरे
 शास्त्रीय न तथेत्यय विशदयभक्तौ नवम्यां विभु ॥
 आविर्भावमगाद्यतश्च नवमी भक्तिर्गरीपस्यहो
 यस्यामात्मनिवेदन तु कृतिभि प्रत्यक्षत प्रेक्ष्यते ॥ २३० ॥
 समूल्या स्वनिवेशनमध्यगरिक्तातिधिर्मया नून ॥
 सभावयितव्य इति प्रथयन्नाविर्बभूव स नवम्या ॥ २३१ ॥

पुनर्वमुनक्षत्रे ऽवतरणे हेतुमाह ।

चातुर्वर्ण्यं समस्त दशवदनद्वतस्वस्वसर्वस्वमासी-
 त्त हतु देवोऽ वतरति दयया सप्रति क्षत्रवशे ॥
 नाशक्य तत्र भूयोधिगतवसु तदेवैकमय न चैव
 तत्र क्षत्र पुनर्वस्विति किल सकल सूचयामास भाव ॥ २३२ ॥
 कन्पातरे कापि च यन्निविष्टिस्तिष्ठो नृणा सद्रतये विभाति ॥
 श्रीरामजमोत्सवागौरव तच्छक्त प्रवक्तु क इहाभियुक्त ॥ २३३ ॥

शुक्रवारेऽवतरणे हेतुमाह ।

यो हि स्वीक्रियतेऽस्य य प्रियतम सोनेने सभाव्यते
 द्वेषा द्विष्यत एव लौकिकानयो मन्ये मते श्रीपते ॥
 यच्चानेन रवे कुलेऽवतरता भूल्यादत्त तदिह
 लोकात् कुहरे निर्लीनमपि यत्प्रास चायतम ॥ २३४ ॥

कर्कटलग्नेऽवनरणे हेतुमाह ।

चारिष्यप्रसरा करा नरवरा भूपतरा जतिरे

सदृत्तत्वगुणेन तेषु भगवान् रामोत्पक्वोऽष्टां गतः ॥
 वाल्मीकिप्रवरैः कर्वाद्रानिकरैरुक्त तदेतत्पुन-
 र्युक्त कर्कटकोद्भव हि न तरा हीयेत सदृत्ततः ॥ २३५ ॥
 रवेर्मेघगतत्वे शास्त्रासिध्यमध्यान्हक्षणस्थैर्ये च

हेतुमाह ।

दिष्टयोपैति कुले जगत्पतिरिति ज्ञात्वापि यन्मप्यगा-
 देषौ नैत्यविचार एव स शक्ति प्रख्यापयन्नेषां ॥
 युक्ता सा मम योगतः कुलगुरोरित्यन्यथा कुर्वत-
 स्तामेतस्य विचारिणः सुचारित पश्यन्जडः किं क्षण ॥ २३६ ॥

मध्यदिनेवतरणे हेतुमाह ।

नात्येतु लोकः सर्वय श्रुतीनामिति स्फुटं दर्शयितु मुकुदः ॥
 मनुष्यनाथ्य नटपल्लुपादान्मध्य दिन यत्स नृणामनेहा ॥ २३७ ॥
 सपुत्रस्य चद्रस्य तदानुन्नतत्वं हेतु फल चाह ।
 औन्नत्य कुजमददानवसुराचार्यादिवन्नोद्भव-
 श्रीमत्स्यागभृतावतारसमये चद्रोवसत्कर्कटे ॥
 तेनास्मै मुदितः स्वसन्निधिमसौ श्रीरामचद्रो ददा-
 वस्थानस्थितिरुन्नतिश्च हि तदेनस्तः प्रभूपास्थितौ ॥ २३८ ॥
 भगवदाविभावेण पुरुषार्थचतुष्टयसिध्दौ निदर्शनमाह ।
 व्यक्तिमेति किल यत्र परात्मा तस्य सिध्यति सुख चतुरर्षी ॥
 नाकिना शुभमभूत्तदरिष्ट यत्समृद्धमसतामशुभ च ॥ २३९ ॥

सुररुतपुष्पवर्षे हेतुमाह ।

स्वकार्यार्थं कश्चिद्रचयति दृढ चेत्परिकर
 महामोदो त प्रत्यपि जनयति प्राकृतजनः ॥
 दशग्रीव हतु प्रभुमवतरत प्रमुदिता
 बर्व्युः सतानप्रभवसुमनोभिः सुमनसः ॥ २४० ॥
 सांद्राभोधरशामसुदरवपुः पीतावरोद्भासितो
 लोलकौस्तुभतारहारदृढयो भाजिष्णुभूयोग्वलः ॥
 शंखाभोजगदामुदर्शनकरः श्मेशाननः शोधरोऽ

४ पराकाशां ५ औन्नत्यं महत्त्वच । आवचार एव । पक्षे अविना मेघेण चार ।
 अवयव शैलमेघाकां इत्यमरः ॥ ६ विचारयुक्तस्य । गदङ्गामिनश्च ७ मयोदा ८ पूर्वा
 ९ दो वे देवानां मध्यदिन मनुष्याणां अरराण्ह विनृणामिति श्रुते । १ सूतिकागृह । २
 आमोदो गध इत्ययो । ३ कल्पवृक्ष ।

कस्माद्दोचनगोचर समभवदेव्या स भव्याकृति ॥ २४१ ॥

सर्वाशापूरणरुचि नित्य मुक्तावतससहवासि ॥

मणिकोटीर हरिणा श्लाघ्य शिरसेति दर्शयद्रुरुचे ॥ २४२ ॥

करोतु करुणाकर सदवतारलीलाभरा-

वलोकनसुधारसास्पदममूनि नेत्राणि न ॥

इति प्रगदितु निजप्रियमुपाशुल्गना इव

प्रभो श्रवणसन्निधौ सदवतसमुक्ता बभु ॥ २४३ ॥

निर्जित्याननशशिना किरीटकारागारातर्घनतर्मसा निवेशितानाम् ॥

बाला किं कवलितकर्णशङ्कुलीका निर्मुक्ता इव दयया बहिर्विहर्तुम् ॥ २४४ ॥

भ्यातृणा मनसोऽखिला कुटिलता सगृह्य सगृह्यत-

त्सपन्मत्ततया अमी स्वगुरवो वृद्धा निवद्धा दृढ ॥

तस्माद्धत तदीपमुक्तिनिपुण पुण्यातिरेक पर

सचेतु श्रुतिशीलन विदधतो बाला किमव्याकुला ॥ २४५ ॥

भाल श्रीमद्रमेशस्य तन्निर्माति स्म विस्मय ॥

विशालमपि यद्दस्त्रैतिलकोराममद्वित ॥ २४६ ॥

रेजे मुकुदनिटिलस्थलनिलय मृगमदोद्धृत तिलक ॥

विकसदभिशिर पुष्प परमामोद पतन्निव भ्रमर ॥ २४७ ॥

अगण्यलावण्यसरोवरस्य ते सुपक्षममाले कमले विलोचने ॥

व्यराजिपातामसितयुती भ्रुवावभिद्रवत्यौ भ्रमरावली इव ॥ २४८ ॥

कृष्णार्जुनमिदमन्नकमत्यासन्न ममेति कर्णेन ॥

आद्यदिशोद्विग्नतया समाद्भूत कालपृष्ठमिव सा भू ॥ २४९ ॥

पद्य वेदीवरऽवाच्युतनपनपुणस्योपमान कवीद्रा

नि शक कल्पयते न खलु पुनरिदं तुष्टये मेऽल्पशोपि ॥

यस्मादुद्दिक्षत तैरुपमिति विधये यो गुणस्यातिरेक-

स्तन्निष्ठ पश्य सोऽपि प्रतिदिनमुभयोर्जायते तत्प्रसादात् ॥ २५० ॥

कृष्णस्य कुडलयुग कलहायमान रत्नाकरा मुकुटतस्तटभूप्रपन्नम् ॥

भूत्वा मियो विमुक्षमत्र पुन प्रवेष्टु वधस्सृष्ट मकरयुग्ममिव व्यदीव्यत् ॥ २५१ ॥

जयतोऽपि कुनलयस्य श्रिय सकलदर्शिनोऽपि न महत्य ॥

श्रुत्येनशीलनादृत इति कर्णातायत हरेश्रुभु ॥ २५२ ॥

आश्चर्यवृद्भवतो नितरामर्षांगो यस्मिन्नसौ पतति तस्य त्वादि प्रकीर्णम् ॥

उन्मूय दुर्जयमशेषमपांगदंभमव्यंगमेव सकलं च पुनस्तनोति ॥ २५३ ॥

त्रयी तु निःश्वासवदेव यस्माद्विनिर्गता तस्य हेर्मुखस्य ॥

कक्षा समारोडुमपि द्विजेंद्रः कल्पेत किं काव्यरिपुः कलकी ॥ २५४ ॥

श्रीकातास्थजिगीषया हिमकरो बालत्व एवागम-

त्साहाय्याय महेश्वरं स्वशिरसा सौप्येवमदलाघत ॥

तदोपात्क्षयभाक् स्वयं पशुपतिर्भिक्षामटाटात्यतो

भित्तो विष्णुपदं क्षमापनकृते संसेवतेद्याप्यसौ ॥ २५५ ॥

हासस्फीततमेऽच्छदर्पणतलस्वच्छे कपोले हरे-

र्ष्यध्वान्तप्रतिबिम्बितं मणिगणाकीर्णं स्फुरत्कुण्डलं ॥

श्रीदेव्या अनुनीतये विमनसो भूप्रस्थितैर्नेकधा

कठाश्लेषवशेन पत्रमकरी तद्गुह्येवोत्थिता ॥ २५६ ॥

स्थातव्यं समपा द्विजाच्छुचितमांस्तेषा प्रपाटपैव चै-

द्वैराम्य प्रथयति नाश्रतया ये तर्हि तानात्मनः ॥

ते पुण्यप्रभया शुचीन्विदधतीत्येव स्फुट दशय-

न्भ्राजीदधरोरुणोपि रदनज्योत्स्नोज्ज्वलः श्रीपतेः २५७ ॥

योगधारणयोत्क्रम्य तेजोमपतया द्विजाः ॥

प्रविश्य वदनं विष्णोः स्थिता इव विरेजिरे ॥ २५८ ॥

कस्यापि सूक्तेर्विषयो न सा स्यादित्य दृढं चेतसि चिन्त्यमाने ॥

अवर्ष्यलावण्यतया ददाति तदेव वाक्यं स्फुटमतरं नः ॥ २५९ ॥

आनिम्नमभ्यं चिनुक्ताप्रमुत्तमं शशत्तरां सवहतो महीयसः ॥

लावण्यपूरस्य स्यादपधारया प्रणीतरामैव भृशं व्यरोचन् ॥ २६० ॥

रेणामयी व्यक्ततमा कंठे वैकुण्ठभूपतेः ॥

इह ऋक्तामगजं प्रीति योजयती व्यराजत ॥ २६१ ॥

नाथः क्षयां द्वेषशशादमुष्मिंश्रीम कृपास्तादिति यन्मुमस्य ॥

क्षमापनार्थं किमिवोपकंठे नक्षत्रमालां लुट्नीं विरेजे ॥ २६२ ॥

सदृतोऽपुनगुणगणपरिशीलनतत्परो मुकुदस्य ॥

दृढगंगमरुति कयप्लुसि बभौ ताग्रहरोऽप्य ॥ २६३ ॥

श्रीमत्सुभगाः प्रदीपनेमान् गलार्पिताऽराजत सा सुरारेः ॥

श्रीयां प्रांत प्रागिहाहनाभ्यनूयाऽप्यसौ समार्थं स्वयमभ्युपैति ॥ २६४ ॥

तथाहि ।

आस्ता स्रग् मनुपर्यहो सुमनसामेतत्समं नोपरं-
 त्वेषाऽप्यापि तथा कृता भगवता सा स्वामिता केवलं ॥
 नोचेन्नैव सुवासिनी न सुजनिः किंवा नमत्पट्टा-
 प्राया ह्य हारिणत्वदर्शकतया दृष्टेति सर्वं शिवं ॥ २६९ ॥

प्रसंगात्तं स्तौति ।

सहस्रपत्रैरहोद्विषैर्वो न साध्यते श्रीरमणप्रसादः ॥
 समर्पकाणां सुलभः स नृणां पदल्पपत्रेण कथं स्तुपातां ॥ २६९ ॥
 कमण्डलुं विशकटमरोचत सुरर्णपत्रसूत्राण्यं ॥
 वशास्यलं बाह्विधतश्च श्रोत्रसल मुरारतेः ॥ २६७ ॥
 धरणी देशे हारिणा क्रोडेन समुद्रतति मात्सर्यात् ॥
 विमनाः स्यादिति महता क्रोडेन घृता किमर्णवेद्रमुता ॥ २६८ ॥
 काविकामादिनाः केशरत्नसिता मृतसाधुदेवमगयोप ॥
 सुमनोरथं समर्थाः पारिपितुं रोमैर हरेर्वाहाः ॥ २६९ ॥
 लसच्छायाः सदोदाससर्वदानररोदकाः ॥
 परलेनाश्विन्याः सुरागास्ते महाशयाः ॥ २७० ॥
 निर्वृत्तं बाटवपोपगैकाननुगो मूर्ध्निष्ठं कृष्णो
 मूत्तमग्नकरः समस्तमुरनाशरो महारोदिनः ॥
 मीनाको निराल्यादिमौशपथरो विभ्योः समद्रः कर-

पीतांबर हरेस्तस्य पीतांबरमिवाभवत् ॥ २७६ ॥
 शुचिमानसवास्तव्य सर्वोत्तमपदाबुजम् ॥
 निपेव्य हसक. शश सुखस्वनिमिवातनौत् ॥ २७७ ॥
 निव्य गंगांससिक्तो निजानदमहीरुह ॥
 रेजेस्य भवरोगस्य पाद एकातभेषजम् ॥ २७८ ॥
 हारं हार हठाद्राग ध्यातृचेत कुट्टिमि ॥
 शोणापितमिवात्यर्थ हरे पादतल बभौ ॥ २७९ ॥
 आस्यद्वेषमिशेषदोषवशत शोष गतोप्योपधी-
 शो न पोषक इत्यशेषमपि त रोष प्रमाद्यु हरे ॥
 अतार्थि समवाप्य राजललनाभावात्स्वय ज्योत्स्नया
 स्वेऽल्पाल्पा शिशवोर्पिताइव पदोरग्रे नखा रेजिरे ॥ २८० ॥

पवाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

ममैकांतत. सतत चित्तकस्य विना यत्नतस्तस्य भक्तस्य मुक्तिं ॥
 स्वय निर्वहामीति सदेशकौऽधौ मुकुदो यव धान्यराज दधाति ॥२८१॥

चक्रचिन्हत्वे हेतुमाह ।

शक्तो न भक्त मम चक्रगुप्त विबाधितु वरतयापि शक ॥
 नक्रस्य हतेति स चक्रपाणिश्विनोनि चिन्ह पादं चक्ररूपे ॥२८२॥

छत्रचिन्हत्वे हेतुमाह ।

न प्रस्थाति छत्रदश किं जनो महातपस्यो मम चेत्यराद्मुप ॥

• इतीव सस्मारापनु पदांबुजैश्चक्रानुकार स वक्राठ लाञ्छन ॥ २८३ ॥

स्वास्तिकचिह्नत्वे हेतुमाह ।

यथा हि वातातपशीतवर्षेभ्योस्ति नैस्वास्तिकमास्थितानाम् ॥

वाथा तथा कापि मदाश्रिताना न स्थादिति स्वस्तिकगुरु चक्रास्ति ॥२८४॥

अष्टास्रचिन्हत्वे हेतुमाह ।

अष्टागयोगोपि ममाधिपट्टाश्रय विना नास्य फलोऽमुगो भवेत् ॥

इत्येव त्रि दर्शयितु पर. पुमानष्टास्रचिन्हाकिनपादपकज ॥ २८५ ॥

मूर्च्छाचिह्नत्वे हेतुमाह ।

एकांतभासो मम य पदाबुजे जातस्य अन्ना जनुषोस्य जनिम ॥

अः फल स्थादिति किं जनार्दनो जैश्चक्रं जागयपद पदे ॥२८६॥

सरोजचिन्हत्वे हेतुमाह ।

पकोद्भूतिरपि प्रभूतरजसा जुष्टोपि मत्सेनकः
सामोदः सुरसाश्रितश्च बंधुना किं श्रीनिवासोपि सः ॥
सपकं भजते जलस्य न मनाङ् मध्ये जल सन्नपी-
त्येतत्ख्यापयितु परस्य चरणो रेखासरोजाकितः ॥ २८७ ॥

ध्वजचिन्हत्वे हेतुमाह ।

भूर्भर्तुर्ध्वजरक्षण निजशिर सरक्षणादव्यति-
श्रेयो वस्तुत एष एकममहत्काष्ठं पर चविर ॥
तद्वन्मे किल सर्वयाश्रितजन. सरक्षणीयो भवे-
देव बोधयितु दधाविव पदामोज सरेखाध्वज ॥ २८८ ॥

अकुशचिन्हत्वे हेतुमाह ।

चित्त मत्तमतगजो बहुरज श्रीढानिवद्भस्पृहो
भूय. पिप्पलभोगभूरितरलो दुर्दम्य लच्छृखलः ॥
आस्ते किं च हरेः पराङ्मुखतया त कालयेहं सकृत्
स्मर्तृणामिति दर्शयन्निव दधौ रेखाकुश पदासौ ॥ २८९ ॥

वज्रचिन्हत्वे हेतुमाह ।

चेत पुटे चित्तयता पर नृणा त सचित पापचय महाचल ॥
निश्चूर्णपामीति विगोधयन्हरिः सवज्रचिन्ह चरण दधाविव ॥ २९० ॥

मध्ये ऊर्ध्वरेखाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

नरा. किन्नरा आसुरा आशराश्च सकामा अकामाश्च मामाश्रयता ॥
इतीवात्मन. सर्वसेव्यत्वमाह हरेर्ऊर्ध्वरेखाश्रित पादपद्म ॥ २९१ ॥

वामे पदे शखाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

जलोत्थोपि सन् य सदावर्तकर्ता शुचिं त करे इत् कि नैव कुर्या ॥
असौ ब्रह्मसपन्न एवेति नून प्रभुः ख्यापयन्पाचजन्याकपादः ॥ २९२ ॥

आकाशचिन्हत्वे हेतुमाह ।

अधिस्व समावेशकर्ताऽखिलाना महावैभवो नित्यदाशङ्खनिष्ठः ॥
अनतस्वरूप स कृष्णाश्रयेणेत्यजाधोर्वैर्प्यन्तुष्ठितो वाञ्छितप्रा ॥ २९३ ॥

निर्गुणचापचिन्हत्वे हेतुमाह ।

१ विषयभोग । २ सिंहस्य । पक्षे परमात्मन । ३ ऊर्ध्वस्थितदेवैरप्याधितमतएव
तदपेक्षयाप स्थिते सर्वे सेव्यमेव । ४ अनतं सुवरमेत्यमर ।

उदारवदयोपि गुणप्रसगात्कौटिल्यमेत्येव ततस्तमेत ॥

विहाय साधु समदाश्रयेणेत्येव पदे निर्गुणचापचिह्न ॥ २९४ ॥

गोष्पदचिह्नत्वे हेतुमाह ।

दुस्तरतरोपि गोष्पसुतरो भवसागरो मदाश्रयत ॥

इति बोधयितु धत्ते स्वपदे गोष्पदपद सदयत्तदय ॥ २९५ ॥

अमृतकुम्भचिह्नत्वे हेतुमाह ।

आम्पतु नामृतकृते कृतिन समताच्छाम्यतु नापि तदुपायसमीक्षणाभि ॥

तत्पाद एव मम विद्यत एवमोश प्रख्यापयन्नमृतभाजनलाञ्छिताभि ॥ २९६ ॥

नष्टस्मृतिर्जाड्यभराभिभूतो मलामसोय विषयापसेवी ॥

स्वस्यो जन स्यान्मदुपाश्रयेणेत्येव पुनर्कामृतलाञ्छिताभि ॥ २९७ ॥

श्रीयत्रचिह्नत्वे हेतुमाह ।

सश्रीयत्रमिद पद मम यतो लब्धापि वक्ष पद ॥

श्रीस्तत्रैव मुहुर्मुहुर्ब्रजति सा कृष्टापि त्प्रा हटात् ॥

तत्तद्व्यभक्तैर्भ्रमेतु विबुधा नवेतदेवाश्रय

विवेक प्रतिबोधयस्वचरणे तद्वाञ्छन स व्यधात् ॥ २९८ ॥

अर्धचन्द्रचिह्नत्वे हेतुमाह ।

उद्यत्कलरूकलिलोपि किल द्विजेंद्र कृष्णाष्टमीमुपवसेवादि ता नभस्य ॥

प्राय कलाक्षय इवाजानि तस्य भव्य स व्यजयन्निव शशाकदलाकपाद ॥ २९९ ॥

मीनचिह्नत्वे हेतुमाह ।

नीचानुसर्षणरयेण जलाशयेन येनाश्रितोस्मि तमह रचयामि नून ॥

हीन मैरैरिति सत कथयस मीन रेखाश्रय श्रयति दीनपति पदाब्जे ॥ ३०० ॥

दृष्ट्वा नेत्रमनोरसापनमिम कामाभिराम पर

ज्ञात्वा लोकमहेश्वर श्रुतिशिर सर्वस्वमीड्य हरि ॥

भूत्वा प्रवृत्तनु कृताजलिपुटा बाष्पाबुपूर्णेक्षणा

नत्वा कोसलकन्यकातिमुदिता धन्या व्यतानीत्स्तुति ॥ ३०१ ॥

नृणां चर्मदृशा तु नैव विषयो यद्योगयुक्तात्मना

ध्यानावस्थितिमात्रगम्यमहह त्रैलोक्यनाथोपि सन् ॥

ब्रह्मा जातुचिदेव गोचरयते त्सीकृपापागतो

रूप तप्यु दर्शित मम विभो किं भागधेय भ्रुवे ॥ ३०२ ॥

१ धावणस्य आकाशास्थतश्च । २ भगवत्पादैक्येऽपि मानस्यभाव मीना यथा वास्मन
जडाशये तिष्ठति तत्रस्थ मल भक्षायत्वा त रसञ्च्यकुर्वति ।

अधुना बालेन भाव्यमित्यत्र हेतुमाह ।

इष्टेष्वप्यखिलेषु नाथ तिलक प्रैवेयक कार्णिका
नासामौक्तिकमित्यमून्यतितरां कातप्रियत्वेन न ॥

अत्यानदकराणि यष्टुपुरसावादी महानदन

सत्त्व चेत्पृथुको भाविष्यति तदा मोदाय सीमा न मे ॥ ३०३ ॥

एतादृशरूपदर्शने हेतुमाह ।

मयेयमपि दर्शिता करचतुष्टयेऽहसिनी

तनुस्त्रिदशकाक्षिता ध्रुवमिहापवर्मापहा ॥

स्फुरत्परमभापि नैतद्विन्न बालमूर्तिं क्वचि-

दादी। तस्वदादिनोप्यहमदर्शयिष्य तव ॥ ३०४ ॥

भद्रमेतत्पर शैशवमेव तोषायेत्याह ।

पुस्पुत्रोजनि वाद्यता किमपि भो इत्याप्तवैदास्य शक्

सद्य स्रुतिजनातजातकटिनऋशस्य विस्मारिका ॥

य प्राप्तस्य कुतूहलादय सखीवृदस्य वाद शिशु

श्क्षुष्य पितृसन्निभोयामिते न पुष्पाति धन्यात्मता ॥ ३०५ ॥

सादलेप वदनस्य चुन्ननमथ स्मेराननालेकन

सलापप्रतिहुकृतिर्निलपन काचित्कभीत्युद्रवात् ।

अव्यक्कालपन प्रियेण सविधे तद्दालन चापल

भूयो दुर्लसित शिशो सृजति नो ब्रह्मात्मता तत्क्षणात् ॥ ३०६ ॥

पृथो पृथुकत्रे भवत काम्यैव हेतुरित्याह भगवान् ।

यचन निशम्य तस्या विहस्य किञ्चिद्विरिञ्चजनकेन ॥

मातस्तत्कृतकाम्याधीनोऽस्म्यहमिति वचोमृत मुमुचे ॥ ३०७ ॥

बालत्वेन जातमात्रस्य रोदने हेतुमाह ।

बालिश्येन न जीवन क्वचिदपि ध्वस्त शराव करे

धृत्वा पुल्कसवीधिकास्यापि वर भिक्षाटन प्राणिना ॥

इत्युक्त मुनिभिस्तदेतदुचित यज्ञानरूपोपि सन्

बालिश्येन नटन हि केवलमप सद्यो रुरोद स्वयम् ॥ ३०८ ॥

नदात्र एव काश्चिदरौभस्यो राजान निवेदयति स्मेन्याह ।

भर्जनदन सनंदन इत्युत्तरभूर्भ्ररादिहेतव ॥

अधुना पुन सहचरौ तस्या पश्याम्यह महाभाग ॥ ३०९ ॥

१ बालिश्येन शिशो एव शक्तिर्दिशि । २ भर्जनदन । सनंदन इत्यप्य

आदाबुदादाय नरोवरोर्धनास्पदस्यितो यत्र सुधा मुधा भवेत् ॥
 तदर्पयन्वृत्तमभूत्स तादृशो वदान्यराजं वसुधाधिपं प्रति ॥ ३१० ॥
 तूर्याणामप्य निनदो नभोतराले पौरोन्याशिशुर्मदिरांतराले ॥
 आनन्दः सकलनृणां हृदंतराले बाष्पौघोपि हि न ममौ दृगंतराले ॥ ३११ ॥
 बाष्पौघैरजतनयोभिषिक्तकल्पोऽप्याभ्रुल्यांभासी सरितो गुरोर्निदेशात् ॥
 शुद्धः सन्नृणमुदधूनयत्सरस्वा नैवैकं परमापि तत्क्षणात्पिनृणाम् ॥ ३१२ ॥

जातमात्रस्यास्य राजीवपत्राक्षतायां हेतुमाह ।

गर्भे किं गदितं करोति किमयं पश्यामि नास्थाननं
 पापस्येति हि जातमात्रपृथुको नोद्घाटयत्यक्षिणी ॥
 साफल्यं अनुषोऽमुना व्यरिचि तत्तदर्शनं क्षेमदं
 तत्कर्तुं प्रथमं प्रभुः स्वनयने विस्फारयामास किं ॥ ३१३ ॥
 जातकृत्यं भगवतः केवलं न महोत्सवैः ॥
 सपादयामास परं स्वात्मनोऽपि स पार्थिवः ॥ ३१४ ॥
 निगृहीत एव नासीत्सुतजन्ममुदा विमोचनीयो यः ॥
 स्वयमेव कितुं म्रुमुचे भवद्वदवधात्तदा स पक्तिरयः ॥ ३१५ ॥
 आदौ पक्तिरयः सभावपरमोदारस्ततो राघव-
 प्रादुर्भावमहाप्रमोदारचितोत्साहोऽर्थिनां कामनाः ॥
 यावत्पूरयितुं कृतासनाविधिस्तावत्तु ते मेनिरे
 सतानाप्तिरमुष्य केवलमसौ नास्माकमस्युच्चकैः ॥ ३१६ ॥
 नोदियताप्रतीतिस्त्वेकं सरयूर्नेसुष्यभूतत्र ॥
 एतत्पुरार्थिनां किल सप्रति सकलेषु नृपसमुष्यापि सा ॥ ३१७ ॥
 यो दद्यान्मम कुङ्कुलं नवदलं किंवा फलं वा जलं
 तेन प्रीततमः करोम्यहमयं तं पूर्णवित्तान्वितं ॥
 इत्येवं स्वयमुचुषा भगवता प्रत्यार्पितं सर्वथा
 तस्मै जन्मनि तत्तदर्पकजनाः सभाविनास्मादृशाः ॥ ३१८ ॥

तदानो भुवोचन्त्रे हेतुमाह ।

आगन्तुः सक्षयमातनोति साक्षात्कृतिः श्रीरमणस्य त्रिण्योः ॥
 इयात्सररूपेण ततः स्थितिम्न प्रदशयतिन्विचन्या चन्त्सोत् ॥ ३१९ ॥
 प्रलवैमन्ये हेतुमाह ।

१. नरः वरः । धनास्यदार्पण-प्राप्त्याःसाधनस्यदर्पः । उभयान्. संज्ञेयौ तत्रे इयादुदाये-
 न्नाहमे इति मेदिनी । ३ वम मेदे धने मन्त्वाते वैदपनी । ४ ही नञी चक्षुष्यं
 ५ र्थिनां च मन्त्वाते नदा इदे गदये मन्त्वाते चक्षुष्यं ।

यन्मन्त्रराजमनिश जपतो जलानि स्वच्छीभवन्त्युदपतः कलशोद्भवस्य ॥
तस्यैव किं भगवतः कमलावरस्य जन्मन्यमूनि विमलान्याखिलानि न स्युः ॥ ३२० ॥

द्विधापि कार्या विमला जलाशयाः पकाकुला नीचपथप्रसर्पिणः ॥

प्रभोर्वितारेण किमत्र तावत् स्थितेषु तेषु प्रथमं प्रचक्रिरे ॥ ३२१ ॥

त्रेनाग्नीनामायतनाद्बहिःप्रज्वलने हेतुमाह ।

भूत्यावृता व्यपहाय भूतीर्महानला माधवदर्शनार्थं ॥

निरीपुस्वेति निदर्शयतः प्रजज्वलुर्ध्वज्वतनूनपातः ॥ ३२२ ॥

वायोर्मथरगतौ हेतुमाह ।

ध्याक्तेर्गतेतरवैरोधन ईश्वरेऽहं नूनं वहामि शनकैः शनकैः सुसूक्ष्मः ॥

प्रज्ञापयन्निति जनानजजन्मकालं किं मदमदमिव गंधवहः प्रपदे ॥ ३२३ ॥

आकारेण न कर्मणा न च गुणैराख्यायमुत्पादितः

पोतो मे हनुमानतीव चपलः कोन्वस्य कुर्याच्छिव ॥

एवं दुस्तरचितया चिरमभूद्व्यग्रो विदन्साप्रतं

जात तच्छरण कृपार्णमिव स्वच्छो ववौ मयरं ॥ ३२४ ॥

आकाशनैर्मन्ये हेतुमाह ।

आपादिते सातिशय विशेषे श्रीविष्णुधिष्येन तद्दार्जितेन ॥

नभस्परात्सीद्वि रजरुभावस्तथा समताद्नपुष्पवृष्टिः ॥ ३२५ ॥

दिवप्रसन्नतायां हेतुमाह ।

आशाप्रसादः प्रभवेप्रादुर्भाव गते हरी ॥

दर्शयन्त्य र्तावाशाः प्रसादं प्रतिभोजिरे ॥ ३२६ ॥

भरतस्य पुष्यनक्षत्रनत्वे हेतुमाह ।

ज्येष्ठानिऋतमणप्रसंग उदयेन्मानुः मुदुश्चोष्टितेः

सोयं मन्मतिदारुर्मापदापि मा भेदीदिह स्तारमनि ॥

ध्यायं व्यागमुपायमायतमय भूयो गभीराशयः

कैकेय्या गुरुभक्ताधिष्णमिव किं शस्त्रोत्तमो ऽ पिष्टिनः ॥ ३२७ ॥

अन्यत् ।

एदमणशत्रुप्रयोरारोप्यायां जन्मानि हेतुमाह ।

दासैर्गाद्रिपते यदि रामजनस्थाने विदापेतर-

राद्ब्रह्म मदापि नोति विमृशान्धिष्ये स्वर्गाये मशन् ॥

१ अंत-चरे अंत करने के । २ धरजगत्सर्वत्र । विष्णुदेवता धारणे
आकारेण । ३ देवकीकीर्तिविदुःशरण जयशक्ति । शिवदुर्गा परी राम इत्येव ।
४ पुष्यं मूरुत्तारदेशम् । तत्राद्गुरुभक्तगुरुमधिष्णिव । विष्णु इत्यादि । एतद्विषयम् ।

चक्री चांत्यकलत्रतोबुजलसन्नेत्रात्सुमित्राग्ह्या-
 दायाजन्म स नित्ययोगवशतश्चक्रेण किं स्वित्समं ॥ ३२८ ॥
 परिमन्योगिजनः सदैव रमते यः साधकानां श्रियं
 दाता ज्ञानमयीं तथेतरनृणां यो दर्शनीयो दृशां ॥
 इत्थं योगिमणिर्विमृश निपुणं श्रीमान्वसिष्ठो गुरुः
 कौसल्यातनयस्य तस्य मुदितो रामेति नाम व्यधात् ॥ ३२९ ॥
 आदेशेन नृपस्य दडकवनं यातेन रामेण यो
 राज्यं प्राज्यहठात्समर्पिं तमापि स्वीकृत्य विन्यासवत् ॥
 कर्ता धारणमस्य पौषणमपीत्येवं स पश्यन्गुरुः
 कैकेयीतनयस्य तस्य भरतेत्येवं व्यधादाब्धयं ॥ ३३० ॥
 प्राणेभ्योऽप्याधिकः प्रियो रघुपतेर्नून भविष्यत्ययं
 तेनेयोऽनुभविष्यति प्रणयिनो राज्यश्रियं सर्वशः ॥
 पूर्णानंदमयः स केवलमयं राजन्नुवो राघवो
 वीक्ष्यैवं किल लक्ष्मणेति कृतवान्नाम्ना सुमित्रासुतं ॥ ३३१ ॥
 आदत्ते श्रीमदाज्ञामहमहमिकया यो जनः साधुवृत्तो
 लब्धैवैतत्प्रसादप्रसरमय चरेत्कर्म यत्किंचिदेव ॥
 पात्रं स्यात्तावतैवाप्यार्धसदधिकृतिः सन्महत्याः प्रसिद्धे-
 रित्येवं दर्शयन्सोऽकृत लरणरिपु किन्तु शत्रुनाम्ना ॥ ३३२ ॥
 सानंदाः सकुतूहलाः सुवसनालंकारसकाशिता-
 श्चंचत्कुंकुमपंकरागरचनोदंचत्कपोलश्रियाः ॥
 श्रीमतः स्मितसुप्रसन्नवदनाभोजाः पुरंधीजनाः
 श्रीरामं परिगृह्य लालसतया स्तंके निवेश्यादगत् ॥ ३३३ ॥
 आकल्पान्प्रतिमुष्य रत्नराचितानाच्छाद्य कर्षितं
 शीर्षिष्योत्तममगिकां च रुचिरामालिङ्ग्य संयुज्य च ॥
 दोलायां प्राणिधाय नामपदवद्भोतानि सम्पन्न-
 स्तासां पर्यणमात्रिया दि परमार्थत्वेन लीडिस्तः ॥ ३३४ ॥

स्वरोधिपोषि भूषणपारणे हेतुमाह ।

तृद्यो नखोपि मम सन्मणिनायकस्य स व्यामपादनखमेवमल नभार ॥ ३३६ ॥
पिप्पलपर्णधारणे हेतुमाह ।

नूनं देहभृतो ललाटफलके कर्माणि जाप्रत्यदः ।
सामान्येन ममापि कार्ययुगलं भालेस्ति पूर्वसिनां ॥
देय वैषयिक सुखं त्ववासितौ मुक्ताश्वं कार्यमपे-
त्येतद्रूपकभूतमेव विलसन्मुक्तं दधौ पिप्पलम् ॥ ३३७ ॥

कदाचिदोलानिविष्टस्य मंदहासे हेतुमाह ।

बालिश्यं बहुदुःखदापकामिति प्रोक्तं मुनीन्द्रैः परं
सेवतामिह देहिनः परवशा आदोलना यद्गहात् ॥

एतासां विषयं करोति तदिदं मामप्यहो संप्रती-
त्येवं विस्मयतो जहास किमयं दोलानिविष्टः स्वयम् ॥ ३३८ ॥

संप्राप्य माता प्रतिमासमाहता कुमारकं मारसमं सवापनम् ॥

मन्वैरलंकृत्य च नव्यमूपगैर्वर्धापनं सा विदधे सवासनं ॥ ३३९ ॥

अथ महोचैयं तु यथा यथा यपुरमी समयेन कुमारकाः ॥

दशमुखप्रमुखा अतिदुर्मदा अलाधिमध्यपुरोपि तथा तथा ॥ ३४० ॥

एकांगपरिवर्तने हेतुमाह ।

दुर्वृत्तक्षणदाचरजमहामारव्ययाविब्हला
त्वं पृच्छ्यग सुखीभावेप्यसि तरामल्पीयसाऽनेहसा ॥

चित्तां मा रचयोति सात्वनकृते कुर्वन्निवायं रहः

संवादं परिवर्तते स्म भगवान् रामो ज्ञाटित्येकतः ॥ ३४१ ॥

कालेन न्यम्नूतस्य प्रथममतिनिश्वासे हेतुमाह ।

घात्रीसंघकुतूहलप्रणयिता दीक्षागुरौ स्विकृते
न्यग्भावे त्वनुभूतभाराचिपिटीभूतोदरः श्रीधरः ॥

आसीद्गूरि विनिश्चसन् वसुमती क्रोडीकृतेयं मया

कोन्वेना व्यययोदितः परमिह क्रव्यादितीर्थन्निव ॥ ३४२ ॥

उरसा सर्पणे हेतुमाह ।

ये केचिद्बहुधान्यनाशनिरस्ता येऽमी निबन्धादरा
क्षोणीनिर्व्ययने निशाटनपरा ये साधुवासाश्रियाम् ॥

ये व्ययं बहुद्रूपका अहमसौ तान्मूषकान्माक्षिता

सर्पोऽम्भोति निदर्शयन्नैव पुनः श्रीशः ससारोरसा ॥ ३४३ ॥

स्तनदानकाले चलेनाच्छादने हेतुमाह ।

एकांतगापि जननीस्तनदानकाले राजीवलोचनमवस्त निजांचलेन ॥

भोक्तु प्रवृत्तपति विश्वगुरौ मुरारौ सद्योतरा जवनीकाकरण हि युक्तं ॥ ३४४ ॥

एकं पिवतो न्यस्तनमुखलालने हेतुमाह ।

दाक्षिण्यान्ननु तर्पये त्रिभुवनाभ्यक्षं पयोभिस्त्वयं

पश्चादास्मि कथं कथं भगवते रोचेय तस्मात्स्वयं ॥

प्रस्रोतव्यमदः कृते द्रुतमिति व्यमं नु वामस्तन

भामेत्यास्य उपस्पृशन्निव करांगुल्याच्युतोऽन्यं पपौ ॥ ३४५ ॥

फाचिस्तनदर्शने हेतुमाह ।

अंके कृत्वाक्षमालं प्रमुदितमनसा पाययंत्यामुरोजं

निध्यायंत्यां समंतर्मनासि पुनरसौ लीलयेषद्दश ॥

साक्षादंकास्थितेऽस्मिन् यादे मनसि जनः संस्मरेत्तत्र विघ्ना-

न्कर्तेत्यावेदपान्कि स्वजनवरदतां यद्भुवे दृष्टमेमत् ॥ ३४६ ॥

रससख्ये ततो मासे समस्तोत्सवदायकं ॥

चकार श्रीवृत्तंसः समं द्वेषा रसाशनं ॥ २४७ ॥

तर्णकलांगूलग्रहणे हेतुमाह ।

पूजा गवीनां तरलापमानानितस्ततो धावत एष वस्तान् ॥

जप्राह लांगूललतासु रिंगन्-स्ववत्सलत्वं रुटयन्निवेशः ॥ ३४८ ॥

यः श्रीमान्स्तनकादिकान्स्वशरणानादाय हस्ताब्जजे

कारुण्यादाशिशिक्षत क्रममसौ लोकत्रयीसद्गुरुः ॥

कौसल्यांगुलिमाकलय्य शनकैः प्राप्तादभूमीतले

धीरामः समशिक्षित क्रममहो मानुर्मनो मोदयन् ॥ ३४९ ॥

ब्रह्मिष्ठाः स्तनकादयोपि कवयो दग्दोषभीत्यात्मनो

पत्पादान्जरज-कणानमुलभानन्वेपयतेऽन्वहं ॥

घात्रयस्तान्नोटलस्थल नयनवक्रोडानलोकद्रव-

त्कारुष्येन रजोभिरमितल्लगैरुष्णुल्लयांचक्रिरे ॥ ३५० ॥

नित्ये राघवकार्यतत्परतया यद्राममानुः पुना

राशः पीरुरयस्य नरस्य निपते, कृते, न्यस्यंतर् ॥

तत्तस्य त्वतितुष्टये समभवन्सर्वाङ्ग केवला

स्यादेवाच्युतपूजनादिति भुजोभ्दारं वदन्ते बुधाः ॥ ३९१ ॥

भोक्तुं पित्राहूतोपि न यथावित्यत्र हेतुमाह ।

भुक्तये यदि समाब्धयेजनो भक्तितोपि तदतीव नैव मे ॥

रोचतेऽयमिति दर्शयन्पितर्याब्धस्योपि न भोक्तुमाययी ॥ ३९२ ॥

कौसल्याब्धानेन त्वापयावित्यत्र हेतुमाह ।

अमृतास्पदेन तु जनेन कर्हिचित् यदि भुक्तयेप्यहमसाविर्हायितः ॥

उपयाम्यवश्यमिति किन्तु दर्शयन् जननीप्रयत्नसफलत्वमातनोत् ॥ ३९३ ॥

स्वायाततु सकर्दमपाणिरित्यत्र हेतुमाह ।

नामैक्योद्वा कथं वाद्यतमपि भगवन्नैकधा लोकमात्रा

तत्तुष्टये श्रीमतापि स्वकरकिसलये स्वीकृतं तत्कृतार्थं ॥

प्रायेणास्पृश्य काये मम किल जनके स्यात्प्रसादः कथंचि-

त्पद्मेनेत्यर्थितः किं करकृतीचिकिलोभूत्स भुक्तिप्रसंगे ॥ ३९४ ॥

कौचत्कवलं गृहीत्वा पलायने हेतुमाह ।

भक्तेनोपत्ततोघसोपि^३ मनसो प्रासोप्यलं तुष्टये

न द्रव्याणि भवंति संति विविधान्यन्येन दत्तान्यपि ॥

एतत्सूचयितुं रमापतिरसौ प्रासं गृहीत्वा करे

प्रप्तं पक्तिरथेन तृप्तश्च किं सृप्तः पुनः क्रीडने ॥ ३९५ ॥

रामचापल्यात्कौसल्याया गृहकृत्यत्यागे हेतुमाह ।

विष्णौ लौल्यं यदि समुदितं तत्पुनर्देहगेह-

व्यापारेषु स्मृतिमपहरेदेष शास्त्रस्य वादः ॥

आरूढो मेऽनुभवपदवीं रामचापल्यहेतो-

र्यत्कौसल्या शिथिलतरतां स्वात्मकृत्येष्वतानीत् ॥ ३९६ ॥

एकदा कौसल्या रामभुक्तिप्रार्थनानादरे हेतुमाह ।

आचार्यात्मुतपत्रिकाश्रवणतो माहात्म्याजिज्ञासया

सांद्रप्रेमभरेण घूर्णत्तदया माता कदाचिद्धरेः ॥

स्वाह्नं मम भोजनाय विनरेत्येव वचो नाशृणोत्

जिज्ञासा समये हि कर्मरिततेः को नाम भारो मनः ॥ ३९७ ॥

अथ दध्यादिस्नेपेन भुक्तमिन्यत्र हेतुमाह ।

कुप्येनेव रघूत्तमेन परिचाघातेन भांडान्ययो

भक्ता शिष्यगतैर्मनो दधिघृतक्षारैरतिपि स्वरुः ॥

तद्दीजं किमिवोत्तरावतरणे नंदालये स्वेप्सिनै-
तत्कीडावटपादपस्य महतो नाथः श्रियोऽवावपत् ॥ ३९८ ॥

एतद्युक्तमित्याह ।

भावेने गोरसलुंठनीवस्तारे बीजमेतदिति युक्तं ॥

बहुवजन एवैतज्जननीं प्रति कथयितु प्रवृत्तोभूत् ॥ ३९९ ॥

सूदनोक्तेपि माता न क्रुद्धेत्यत्र हेतुमाह ।

सूदनोदितमेतदस्य चरितं श्रुत्वापि माता मनाक्

क्रोधं नैव बभार सा रघुरे तुष्टैव वा प्रत्युत ॥

युक्तं युक्तमिदं यतो भगवतो भक्तस्य संतुष्टये

जायेतैव गुणानुवाद उदितो यः कोपि वा श्रीपतेः ॥ ३९० ॥

मातुः सूदवचःश्रवणाद्वास्ये हेतुमाहः ।

निरंतरं स्वात्मानि राघवस्य यः प्रख्यापयन्सद्गुणतां स संप्रति ॥

दुर्वृत्तां वक्तुमपि प्रवृत्तवानित्यद्भुतेनैव जहास सा सती ॥ ३९१ ॥

सूदः स नानाविधपाकभव्यद्रव्यापहारोत्पतित स्वपाकं ॥

प्रमार्ष्टुमेतद्रघुवीरचौर्यप्रकीर्तनेन स्वयमेव जज्ञे ॥ ३९२ ॥

स सूपकारस्तु मुदा यदा तच्छ्रीरामचौर्यं जननीं चचक्ष्व ॥

स्वतत्क्रियोत्थाधनिवृत्तिहेतोः स्वस्मिन्स एवोति जनेन मेने ॥ ३९३ ॥

ततः कृतकक्रोधाकुलमातृदर्शनेनैव पलायने हेतुमाह ।

पापस्तु कोपप्रतिमो नहीतरो न स्थीयते तत्र सति क्षणं मया ॥

सबोधयन्निश्चयमुदीक्ष्य मातरं क्रोधाकुलामाशु पलायते स्व सः ॥ ३९४ ॥

किं रे दुर्लसितं चरस्पतितरां पश्य स्तभानाधुने-

त्येवं संगिरती करेण दधती चेत् प्रधावत्यथ ॥

भूयो निःश्वसती सती प्रतिपद भूमौ खल्वलती ययो

श्रांतिं हंत रूपः फल कलयतेत्कृत्रिमाया अपि ॥ ३९५ ॥

मात्प्राप्त्युत्कालिकां दृढा फलयतो यान परं तन्वतः

रोदं संदधतः श्रमं निवहनो मायेन मां वेदितु ॥

स्वेनाशक्तुवतो जनस्य कृपया प्राप्स्याम्यहं स्वात्मने-

त्येवं योतयितुं मभूव करगो मातुर्किधातुः पिता ॥ ३९६ ॥

भूत्वा नोक्तवतीत्यत्र हेतुमाह ।

भूत्वा पाणिपुंठ करेण सहसा दृष्ट्वा भयव्याकुलं

रामं कोसलकन्यका किमपि वा वक्तुं नचाशङ्कत ॥

युक्तं तत्करगोचरे रघुवरे जाते कृपातः श्रुते-
व्याकोपोन भविष्यतीह वचसो विग्लापनं चेद्भवेत् ॥ ३६७

स्वयमेव किञ्चिद्गुरोरेत्यत्र हेतुमाह ।

आदौ धोरतपो भवातरगतं भूतिः कुले निर्मले
संगः साधुषु पुण्यकर्मणि रतिर्मत्संनिधिर्नित्यदा ॥
एव सत्यपि विबुधला कियदहो क्रोधात्पुनः कृत्रिमा-
दीनाना तु कथं दशेति दयया मदं रुरोदेव स. ॥ ३६८ ॥

ततः सा सर्वानप्यालिङ्गित्यत्र हेतुमाह ।

क्रोडीचकार जननी रघुनन्दनस्य हार्देन राममपरानपि निर्विशेष ॥
काते श्रियः करगते न हि तारतम्य स्वस्थायुक्त्वमभितः प्रकटीकरोति ॥ ३६९ ॥

तृतीये वर्षे चूडाकरणे हेतुमाह ।

दशु पृथुलंकाननमाविर्भूतो भरुत्सखः सशिखा ॥
बह्वयुगात्परिचयारधार सा सर्वभूतये न कथ ॥ ३७० ॥
शलुग्नो भलतो वय लयवले सयोज्य गौलान्दली-
न्तालप्येतु सुमत्लमलिकुमल कृत्वा चलामः पुलो ॥
काल्यः स्त्रीचलनैः प्लसाद इति भूभर्तुः कल भाषणं
तन्मूर्द्धन्यविधूननात्सदशनप्राय सदासीन्मुदे ॥ ३७१ ॥

पंचमे वर्षे उपनयने हेतुमाह ।

कुमारता प्रादुरभूदमीषु शक्तिर्विशीष्टा परिदृश्यते स्म ।
कथं नु तत्राशुतरां समीपुर्दण्डोपवीताजिनमेखलायाः ॥ ३७२ ॥

जातोपनयनमात्रस्य सर्वविद्यासपन्नत्वे हेतुमाह ।-

यो विद्यामपि भूपती न मनुते सर्वज्ञताहेतुका
यो वा निष्कल एष किन्तु भगवानीक्षेत न. कर्हिचित् ॥
इत्येवं चिरमुत्सुकाः समभवंस्तातास्तु विद्याः कला-
स्ता यावत्स विभुः वृत्तोपनयनस्तावत्सहोपस्थिताः ॥ ३७३ ॥

सर्वस्त्रापि विद्यास्तु कोदद्विद्यापामतिशये हेतुमाह ।

सर्वाः सर्वस्य विद्या निगृहितकृतये काक्षितास्तत्र राज्ञा-
मावशक्यातीव प्रभवत उचिते चापविद्यार्थविद्ये ॥
तत्राप्याद्या प्रधान भवति तादितरात्वानुपगिर्यदः किं
मन्नाथो बाधयन्तोभ्यसदिन सुतरामेव कोदद्विद्या ॥ ३७४ ॥

सदृशा गुणसगमाशु जहत श्रुयतसयोगतो
 विद्वावा लक्ष्यमुपासकास्तु विशिखानेकाततो जिग्मगान् ॥
 श्रीराम समुपास्त सततमसौ ये मा भजते यथा
 तानेतास्तु तथा भजाम्यहमिति स्वोक्त वच सार्थयन् ॥ ३७९ ॥
 स्नात्वा प्रातरसौ यथाविधि विधिं कृत्वाथ नत्वा गुरु-
 न्गात्वा ससदि पश्यति स्म निपुण पौराक्षमार्ये सम ॥
 अश्नाघत तदतरोपि कृतिनस्ते ते यथायद्धरे-
 स्त्रैलेक्याक्षदशोल्पकार्यविषय नो चित्रकृत्पाटव ॥ ३७९ ॥
 नरवरस्य वचोभिरिजिह्वयो नगरकार्यमशेषमय व्यधात् ॥
 न च मनागपि कश्चिदगात्कम नर इति प्रतिमात्यति साप्रत ॥ ३७७ ॥
 श्रीरामचद्रेजनि नीतिवैभव ततश्च भूयोपि विनीतिवैभव ॥
 न तत्र सर्पेत्किमनीतिवैभव किं दुर्घट स्वामिनि मे रघूत्तमे ॥ ३७८ ॥

मृगयायां हेतुमाह ।

नागान्खड्गिगणान्दहींश्च परितो यो वाहिनीर्भोगिनी
 र्धत्ते कचुकिसचय च महिधीर्य सेव्यते चामरै ॥
 किं चाभाति सरामलक्ष्मणतया सोऽय नु रात्रे दवो
 जज्ञे न प्रतिपक्ष इत्ययमभूत्सिद्धोस्य किं शुद्धये ॥ ३७९ ॥

अश्वारोहणे हेतुमाह ।

विक्रातैरपि दुर्दमो मृगगणाध्वक्षो वने केसरी ।
 तसार्थं प्रथमप्रसग उदये रात्रो न आयुष्मत ॥
 तन्न स्यात्तु कथं कथं न निपुण विद्वान् कवीनामिमा
 माशकामपहर्तुमिव किं सोश्च तदा न्यग्व्यधात् ॥ ३८० ॥

लक्ष्मणसाहाय्यके हेतुमाह ।

अस्यैकस्य तु साहाय्ये स्यादनतसहायता ॥
 इति मीमांसया जज्ञे राम सौमित्रिसाराधि ॥ ३८१ ॥

रघूत्तसचक्रपाणप्रहारप्रभिन्नेभकुभस्थलाम्पतरेभ्य ॥

पताति स्म मुक्ता फल साधुवृत्ता मदोन्मत्तसर्गाज दर्शयत्य ॥ ३८२ ॥
 आस्ते पराङ्मुखतया हि हरौ जनोत्सी नून कपोलतलभगमुपैति लोके ॥
 दानोदकार्द्रकरतापि हिताय नेति प्रख्यापय कारिकुलान्यभिनत्कपोले ॥ ३८३ ॥
 भृश इयसतो ध्रुततुगशृगमाभिद्रवतो वनसैरिभेद्रा ॥
 अथ पतति स्म कृपाणपातैर्हरिद्विषा ह्यूर्ध्वगति कुतस्तया ॥ ३८४ ॥

आः पापिनो गोविषये भवति मुखानि वोत्पुत्कुटकौतुकानि ।
 तदद्य कामान्कलितान्करोमीत्यत्रीभरद्दीपिमुखानि गोभिः ॥ ३८५ ॥
 भूमडलेऽस्मिन्नहमेक एव सङ्गीति लोकाः प्रवदति सर्वे ॥
 तत्किञ्चु खाद्दिव्यपदेशभाजो मृगाश्च कर्तायममृष्यमाणः ॥ ३८६ ॥
 साक्षादय शत्रुशत्रुरत्रेत्येव तु य हत वदति सतः ॥
 तस्मिन्श्चमत्कुर्वति हेतिमेति स्थानि कथ शत्रुसर्दभदभः ॥ ३८७ ॥
 विस्फारयत धनुरार्यपुत्र ज्यादारिता गर्ववेशेन कोलाः ॥
 चिराभियुक्ता अपि नो कृतार्था कथ हि त पकभृतो भजेपुः ॥ ३८८ ॥

दुर्बृत्तोपमतः पुरा किल मया मूर्धावशेषीकृत-
 स्तावानन्यहह त्रयीमपजन चैन कलानायक ॥
 दिव्येकोपि पुनः पुनर्व्यथयतेऽसौ सिंहाकिनन्दन-
 स्ते सागा इह भूरिशः पुनरिमे कुर्युर्न किम्विष्यहन् ॥ ३८९ ॥
 हारिः सन् यस्तु पचास्यो वाणस्तधृदयगमः ॥
 प्रादुर्भूता न तत्राभूत्सा विरूपाक्षता कुतः ॥ ३९० ॥

अत्र हिंसायामपि अहिंसेत्यत्र हेतुमाह ।

अपि इवसात्वेऽश्वसहायताप्यथो वनस्पतायामपि चावनस्पता ॥
 आखेटके सत्वधोपि भूमुजा कथ नु न स्यादवधः सतु स्फुट ॥ ३९१ ॥

मृतास्ते सगदतिमाज इत्यत्र हेतुमाह ।

धृतः करे श्रीरघुनायकेन यो ज्योतिर्मयः कोशविनिर्गतोऽभवत् ॥
 तेनानुविद्धा यपुरुत्तमस्थितिं ते नन्यजीवा इति नात्र विस्मयः ॥ ३९२ ॥
 विशिखा जीवा मुक्तास्तत्सकर्मणादहो विरक्तत्व ॥
 सद्यः प्रतिपद्य न के विदेहभाव भजेपुरिति वदत ॥ ३९३ ॥
 दवो जनाना बहुसत्ववृहितस्तापप्रदोऽभूत्तमसौ रघूत्तमः ॥
 नि सत्वभावं प्रतिपाद्य पादयोर्निवेदयामास पितुः सहानुजः ॥ ३९४ ॥
 आखेटके यद्बहुचित्रकारि तन्नाम साकेतनिकेतलोकान् ॥
 न सर्वथा चित्रसमुद्रपुरे न्यमग्जपिष्यत्क इति प्रवीत ॥ ३९५ ॥

सर्वाग्ने हेतुमाह ।

मर्लामस त्वासुरसपदोर्ध्वर्जने निजानन्दभरः सुदूरं ॥

१ राहु २ संख्यासप्त बाणाश्च ३ जीवा मुक्ता ४ सगमान् ५ ते अटति ते खेटा
 देश तागभेष्याय आखेटक देवपर्यंत पदाधर्षकारि तत्साकेतलोकाधर्षकारिति नाथर्व ।
 ओसेरु मृगया ।

पद्मा यथाऽवर्धत देवसंपत्तया तथा स स्वपमाविरासीत् ॥
 स्वामाविको लुप्त इव प्रकामं स्वामोद आसीदिह हेमवेधात् ॥
 प्रसृत्वरे स स्वपमाविरासीत्पद्मोदैवे शूर्वेरप्रतापे ॥ ३९६ ॥
 पूर्णानिर्मलरसे हि मानसे जग्मिनां जगात् रामनामकः ॥
 रामहंस इह सन्निविश्य स व्यातनोत्कुवलये सुविभ्रमं ॥ ३९७ ॥
 जनस्य कस्यापि न कोपि दोषो यो वाचिको मानसिकोपि वाभूत् ॥
 श्रीराघवेऽनंतगुणे परंतु दग्दोपसंभावनमात्रमासीत् ॥ ३९८ ॥

श्रीरामेण कृतमपि सर्वमकृतमेवेत्यत्र हेतुमाह ।

प्रकृत्यां भातु नामह विकारो बरवस्तुनः ॥

न दूषणोपैस्त्वितये विचारे सति जाप्रति ॥ ३९९ ॥

कल्पेपि पण्ड्येऽपदं प्रकृत्या तस्मिन्विकारेऽपि विभासमाने ॥

हानिस्तु न प्रत्युत कार्षीसिद्धिः प्रतीक्षतेपि प्रतिपेयमेतत् ॥ ४०० ॥

रामे मम स्वामिनि तु प्रकृत्या योगादिकारेऽपि विभासमाने ॥

स्वतत्त्वहानिर्न मनागपीति न शास्ति किं नामसहस्रकोक्तिः ॥ ४०१ ॥

समीहितं प्रापयते ।

विपुक्तध्वत्स्वामिस्त्वपि सतु विकारसति नियतं ॥

वियोगस्तन्माभूत्कथमपि विभो विवृलकवेः ॥

प्रपन्नोसौ त्वां तादृितर परमार्कं कक्षया ॥

महाराष्ट्रेष्वेव प्रभवतु परेशो ज्वलतरः ॥ ४०२ ॥

इति श्रीमद्रामायणधरुणुनदनसुंदरपदद्वारादिमकरंदामोदप्रदानमानमानसेन
 शांतिव्यकुलांतलकायमानेन श्रीकरहाटकानिनासिना पंतमहादेवतनुमेन वाराण-
 सीगर्भसमुद्रवेन ब्रह्मण्यजनाप्रगण्यकुलररेण्यगुण्यशालिकाहर्ष्यानाधिप्रतिनिधिपंतश्री-
 निवासारायण्यधोपजीविकेन पंतविठ्ठलेन निरचिने हेतुरामायणे प्रथमखण्डे ॥ श्री-
 रामः प्रीयतां ॥

१ आभोदो २ अवर्धयति ३ हेमवेध एव हेमवेध इत्यर्थे अण् । सुवर्धयि-
 त्वको यो वेधांश्वरा । पद्मोदमकृत्येवधात् । ३ एटा खट्वा । एटा य । ४ दूर दूरः -
 पद्मे दूरपरो रामवहः । ५ प्रीतिञ्च य । ६ तयोरे अंजकारमे य । ७ मापता ॥
 ८ एकोपं. इह. बरहन्द्श्य विकारयोगेन विवरे भवति विवरे चिद दूषणम् । दूषणेव ।
 वे. यत् वेधारथ इत्योक्तः धीरात् दूषणं न भवति । नदकरनामि नदरसंपाटी य । इह-
 राराय य । महर्षेययो. लक्ष्मण्येन भवति ।

भगवतः कौशिकस्य स्वमखारिष्टनिरसने श्रीरामनिध्याने हेतुमाह ।

सर्वारिष्टनिरासकर्तुरापि मेऽरिष्टस्य विघ्नसकः ॥

श्रीलक्ष्मीपतिरेव नेतर इति प्रेक्ष्यैव दिव्य हरिं ॥

दिव्य. कौशिक आजगाम शरण सोह पुनः पार्थिव-

स्तत्त पार्थिवमेव यानि शति निध्यापन्नभूकौशिकः ॥ १ ॥

हेत्वतरमाह ।

स्वस्मिश्चिराद्विरचितात्पसो हि वर्णव्यव्यासमात्रमहह व्यरचि द्विधापि ॥

नैवाचर किमपि हत हरेः प्रियायं तत्राधुनापि यतितव्यमिति व्यवास्यत् ॥२॥

दुष्टैः सृष्टैररिष्टैर्हतसकलमखैर्भूरिदुःखैः स लेखै

क्षीराब्धौ प्रार्थ्यमानो दशरथसदने देवदेवोऽवतीर्णः ॥

तत्प्रारिप्तोर्मखाप्रथ श्रवणपथमगात्सोऽधुनाऽरिष्टपक्षान्

घते हीत्येव यातस्तदुकतरतयेत्यस्य मीमांसयेव ॥ ३ ॥

भस्मोद्भासितवपुर्विशकटजटाजूटो द्विजेंद्रांचिनो ॥

यो गगाचलधट्टसद्रसवतीं रुद्राक्षमूपाधरः ॥

यन्नामानिशपाठलोत्तरसनस्तल्लीमुखालोकना-

त्साकृत्य स्वदशोर्भृश रचयितु साक्षाच्छिवोगादिव ॥ ४ ॥

राज्ञो विश्वामित्रं प्रत्युद्रमने हेतुमाह ।

य स्विकौशिकमाडुरत्र घटनावेव द्विजाम्रचोप्यस-

न्नारूढः सुदृढ द्विजाम्रचपदवीं घोरैस्तपोराशिभिः ।

श्रेयान्तत्पथगामिना स विन्तानदप्रदस्तक्षम ॥

तस्याभ्यागममात्रतः प्रतिपथौ यदाजदसाप्रणोः ॥ ५ ॥

द्विजोत्तमाधौ मनुजोत्तमोसौ रत्नोत्तमौवानुपदा निवाय ॥

आप्तु स तामुन्नतिमुत्तमा ता निजोरामाग नमयांभव ॥ ६ ॥

गाधेरगाधनपसस्तनयस्य तस्य पादारविदपुगलमरजोभिषेकः ॥

स्थाने पुषोप पुरुपार्थिवभावमस्य सत्वं च यपुनरहो तदतीव चित्र ॥ ७ ॥

राजसदने तदानयने हेतुमाह ।

प्राप्ताद नीतश्चेत्स्वार्थत्राणोचित प्रसादं सः ॥

नीतः स्यादेवेति स तमेव नरनायको निन्ये ॥ ८ ॥

राज्ञां प्रकाशमानेन चित्र गुरुतमो मुनिः ॥

भास्वन्कुजोऽन्नल्लवार्थमानिन्ये निजमदीर ॥ ९ ॥

भनर्धनपसस्तस्य तदार्यादिभिराहतः ॥

हेतुरामायणम्.

घकारापचितं विप्र चेतु स्वोपचिर्ति चिर ॥ ११ ॥

उभयेन स्वकायेन दक्षिणस्त प्रदक्षिणं ॥

विधाय बंदन चक्रे शिरसा बचसापि च ॥ १ ॥

स्तुतिप्रपञ्चे हेतुमाह ।

सौधेन्नावसथे प्रपाद्य किर्मये मद्य दुहर्ती पयो

गामेका भृशमेकवर्णसुमर्गा दत्त्वा कृतार्थापते ॥

काचिन्नापमसूयतीति स पुनश्चानेकवर्णाशिता

वङ्गीर्गा ध्यसृजत्प्रभोदजनिका सद्यः सुधामोचिका ॥ १२ ॥

श्रीमदागमनेनाह सकलकल्याणभाजनमित्यत्र हेतुमाह दशरथः ।

श्रीस्वामिपादा इह सर्वदागमा समागमन् यत्स्वयमेव मे गृहान् ॥

अत सुरांगा हि मयीत्यैम्पह कल्याणसपत्सु तु नाधुनोक्तय ॥ १३ ॥

पदपद्मसमागमादमुष्माद्बहवोर्या मम सिद्धिमीपिवाप्त ॥

इति किमिव पुरो मुधा बुधानां विविधालापशतैर्वदामि विद्वन् ॥ १४ ॥

शतोत्सवाद्य विबुधोपलाल्यं कुल पवित्र मम सर्वथाऽद्य ॥

यतीर्थराजोयमगात्प्रयागो वृद्धश्रवस्त्वे स्म तु कानु शका ॥ १५ ॥

त्रिशकुभर्ता नवसर्गकर्ता योय भवान्विप्रवर समागात् ॥

स एष साक्षाज्जगदीश एव तद्भूतिराहूतिमपेक्षते किं ॥ १६ ॥

न केवलमहमेक एव मुदित किंतु सर्वं राष्ट्रमपीत्यत्र हेतुमाह ।

ममौ न मप्येव नृपुडरीके आमोद एक भुवनोदरेऽस्मिन् ॥

विकाशपूर्वं सकलेपे चक्रे सूर्यागमस्यैतदतीव पुक्तं ॥ १७ ॥

स्वामिनिशातमाधिगच्छति तु द्विजेंद्रे स्वामोदराशिभरितं त्वरितं प्रकाशितं ॥

आयेत यत्कुवलय सकल तदत्र नैको मुदे ककलिल किमु राजहस्त ॥ १८ ॥

अत शांतकलै श्रीमत्सूर्यपादे काचिन्कृतात् ॥

सतापादितरै काच्यन्न ताम्पति तपोवन ॥ १९ ॥

तापाभावे हेतुमुपन्यस्याति मुनि ।

क्षत्रापिपे राजनि राजति त्वयि क्षमातलेस्मिन्नतिशीतले करे ॥

या नाम सतापकयाऽत्र तादृशे नक्षत्रनापेपि न या काचिच्छ्रुता ॥ २० ॥

एतस्मिन्भ्रमरांत भवनि कटकस्ते समागं सहजतपैव दूषयते ॥

कर्तुं स्वाश्रमपदमत्र लोकयात्रां क्रिश्यो क दशरथं जागरत्यतायां ॥ २१ ॥

अथ दशरथः ।

श्रीरामप्रमुखान्कुमारतिलकाङ्कामाभिरामार्हस-
त्तुणीखेटकृपाणकार्मुकशरान्लेलिच्छिवेडाङ्कुरान् ॥

आनाप्याग्निभुगे निवेद्य भगवन्श्रीपादाशिष्या इमेऽ

नुमाह्या इति निर्मिताञ्जलिपुष्टं राज्ञा स विज्ञापितः ॥ २२ ॥

नत्वा त सहशिष्यवर्गमुचितेऽश्रेष्ठः वसिष्ठं तथा ॥

राजान द्विजपादपद्मरजसाभ्युत्प्लव्य मालस्युलं ॥

अंतं भूपपतः कृताञ्जलिपुष्टान्शीलाक्षिपूत्रैरगुनी

नीं त्रिं स्वयमेव तत्र सकलाश्चिन्नाण्यभूमिश्चिरात् ॥ २३ ॥

श्रीरामचंद्रमुखचंद्रगनेक्षमाणः सद्यः समुच्छेलिनहार्द्रिसमुद्रपूरः ॥

आर्द्रो न केवलमभूत्सहजे स्वकीये नेत्रद्वये परिहितेऽपि स तापसाग्रचः ॥ २४ ॥

श्रीमद्रामप्रियार्थान् चयितुमनसोभ्यागतस्यास्य सूरैः

कार्यैर्यो नैव वाच्यः काचिदपि सुधियेत्यास्ततीव्रव्रतस्य ॥

॥ अण्णास्मिन्वंदमानेऽतिरणरणिकपाशीः सहस्रं प्रयोक्तु

प्रक्रातस्यायकीर्ण्य व्येतनुत न गलः प्रेमबाष्पोपरुद्धः ॥ २५ ॥

दशरथः—

एतस्यां ब्रह्मसृष्टौ किमपि भगवतस्तस्यस्याप्रभावा-

न्नालभ्यं वेस्वदृष्टश्रुतमभिनयमप्यस्यकार्यं न चातः ॥

आदेश्पत्स्वेष शिष्यः किमपि भगवतेत्युक्तिमुक्तित्रंपार्त

स्वामिन्मा हंत संतं मुखरपाते हठाच्छ्रीमदध्वजभक्तिः ॥ २६ ॥

समस्तमस्ति यद्वस्तुजाते श्रीमत्प्रेसादतः ॥

अतः किमपि नादेयमद्य श्रीचरणामृतः ॥ २७ ॥

मुनिः—

स्वकरे रञ्जितैः स्वयं नभोगो बहुधान्योपपुजे वसूनि चिन्वन् ॥

भगवान् रविरस्य ते प्रयुक्तं कुलजस्योक्तमतीव युक्तमेतत् ॥ २८ ॥

तपोरनेनः सर्वनाशिनः स नादागत्य मोः पुण्यजनाः सहस्रशः ॥

अर्षाण्यजसाण्यभिर्नर्ष्य वीक्षिते दीक्षाप्रवेशे प्रतिपति समाति ॥ २९ ॥

मदकर्तुं कुञ्जोत्करान् वनसंचारपरान्यिशृङ्खलान् ॥

विनिहत्य मूर्तिदशाशको परा एव प्रतनोत्पिज्ञोऽवलं ॥ ३० ॥

रघुत्तमं लक्ष्मणमात्रसाढं प्रदेहि मे राक्षसलक्षशात्पै ॥

ह्युक्तिरासीदित्य कौशिक्यात्सा भूभुसभायामशनिप्रपातः ॥ ३१ ॥

१ पाग-साहा. पावेच्छातिरिहाय । २ निर्वन्दे । ३ राक्षसाः पुण्यपुत्राश्च ।

४ रक्षाणि अयुत्सिच ।

श्रुत्वा तत्कालकूटावरजमुनिमुचः संगतास्तत्र पौराः

प्राञ्चुः सर्वे तदानीं मुनिरयमखिलाभिन्नमित्येव सत्यं ॥

मित्रे चर्षावित्तीमे स्फुटमभिदधते गौरवांपांशु सूर्त्रं

पाणिन्याद्यास्तु, भीतास्त्रिभुवनविदिताद्धारुणादस्य रोमात् ॥ ३२ ॥

कौशिक एष, न तापसनाथः किं तर्हि नूनमपशकुनः ॥

आनदनिवसतेर्नः समुपस्थित इति श्रुत्वा नैर्जना निगदुः ॥ ३३ ॥

दशरथो दीनः ॥ श्रीमद्भागवतम् ॥ १० ॥ १० ॥ १० ॥ १० ॥

श्रुत्वा केन स्निमानेन कर्षोपानेप-शायवः ॥

र्षाविष्यति कथं नाम स्वामिन्नय प्रसाद मे ॥ ३४ ॥

मुनिः—

नादेयमहितं सकलमित्युक्तं यद्वचः पुरा ॥

न मदधृष्टतां कश्चित्तस्यः प्रतिपद्यते ॥ ३५ ॥

पार्थि प्रभो सदशन वदन तदार्यैः, संपन्नया वितथया तत्र जिह्वया यत् ॥

ना र्षादीना व्ययमिदं, जटारुभञ्जो वक्रादुदेति कथमद्य विचित्रमेतत् ॥ ३६ ॥

पूर्वापरे वचांसि तेऽस्ति सदानता या वृत्तिः, समैव ननु विम्रहभेदमार्तं ॥

मन्ये तत्राय नृपते बहुलोपचारिभावे भविष्यति कथं न तस्याविषयं ॥ ३७ ॥

इह वितरणशालिता नृपाणां महितान्या रणशालितापि राजन् ॥

विमृश ह्ययमेव तत्र पुक्ता कतरा स्याद्भुवनत्रयीविभित्ये ॥ ३८ ॥

राजन् राजगणप्रभुः कुलपतिर्धाशाधिरोदधज्ञा-

श्वेदोरोर्येतितापदो पित्रत चेत्कुर्यान्नकार मुपे ॥

क्षिन्तव्यं समवाप्तुषादिति महाश्वर्याप नो जायते

पश्यात्पृश्यतयेव दृश्यत इतश्चेद्वास्तोऽपीदेशः ॥ ३९ ॥

रौमो रामो राम एरं वदंतं निथ यस्मिन्सत्र रामोभित सत्य ॥

यत्र त्वाहुर्नैव रामो न रामो रामः स्पष्ट तत्र नास्तीति मन्ये ॥ ४० ॥

दशरथः—

थापुष्पता राधेण पातयस्वधरेण किं ॥

१ नकारलोकोपदेशे अतुभवायां एका । २ दानरथ भावे, तत्रा तस्या । ३ इति तदा
 गत्य भाव इत्या तस्या । ३ नृपावरणशालिपः । ४ उच्यते शौरवा । ५
 ५ राजगणप्रभुः । ६ नकारमुपेन जेषु अत्रगणपरिहः । एवं सर्वेप नकारलोचना ।
 ६ वासव इत्येते नकारमुपेन वासव मुक्तमपदकालेन प्राप्तुम्, प्रसाद । ७ रा
 दाने । ८ यत्र दाने तत्र राम इत्यने । ९ वदन्ते भगवते इह । १० दानाभावरण
 रामो गार्धत ।

अवलंब्य भवत्पक्षं राक्षसान्हन्मि कौशिक ॥ ४१ ॥

मुनिः—

अर्थिप्रत्यर्थिविषये दानेनोभयथाप्यासि ॥

शूरः परमकाण्डेद्य कुतः कोदंढतांढवं ॥ ४२ ॥

अंतं नेतुं मन्युमेकं समर्थः साकं युद्धा राक्षसैर्न त्वमेव ॥

स्यात्कौश्यास्मिन्नप्ययुद्धा तमंतं नेतुं त्वीष्टे सर्वथैवैव रामः ॥ ४३ ॥

विश्वस्य मित्रे मयि याचति त्वमरातिर्भावं प्रकटीकरोषि ॥

अतस्त्वनिष्टं भवितैव तस्मात्कुलेशितुस्ते सवितुर्न तोषः ॥ ४४ ॥

तदा दशरथः कुंतशताघातसमव्यथः ॥

शल्यार्दिताश्च कौशल्यप्रमुखा राजयोषितः ॥ ४५ ॥

विहातुं रघुं सर्वथा नोत्सहेऽहं सहस्रापराधोस्मि सर्वं मदीयं ॥

क्षमस्व क्षमस्व प्रसीद प्रसीदेत्यभिव्याहरन्पादमूले पपात ॥ ४६ ॥

नीत्वेकांतमथावददशरथं श्रेष्ठो वसिष्ठो गुरुः

रामोयं मनुजो न किंतु भगवान्साक्षाद्भरिः सोऽमरैः ॥

भूमारोऽधृतयोर्धितस्तवगृहे जातो भवान्कश्यपः ॥

कौसल्याऽदितिस्वभूतिकल पुरा युष्मद्भरं साधकः ॥ ४७ ॥

राजन् रमास्य परमा रमणी विदेहराजस्य गेहममलं समलंकरोति ॥

रामेण तां सकलयौवनरत्नभूता सीता य एष सह योजयित्तु समागात् ॥ ४८ ॥

संदाकारस्य रामस्य राजन्संश्रीकता पुनः ।

सुलभा कौशिकस्यास्य प्रसादेनैव नान्यथा ॥ ४९ ॥

अजगमरहिततेयं याते शीकाय जायते सुमते ॥

निपुणं विचार्यमाणेऽनंतक्षेमाय जायते नैव ॥ ५० ॥

सदास्तपस्योपदेशेन राजामुद्गतसंशयः ॥

न किं समाधिः साधीयान्संभ मे न सुमेधसः ॥ ५१ ॥

स्वस्थोऽभवदशरथो निजकल्पनोत्थमस्तोकमपहाय तदात्वं एव ॥

शोकस्तु तावदिह रामवियोगजन्यो ऋवजं सांद्रदपथास्य गुरुर्यदेशः ॥ ५२ ॥

संमानितप्रत्याख्यानां कौसल्या समाधानु प्रवृत्ते पत्निरथः । अग प्रिये ।

राजं धातिं निजात्मजानि च भुजा शाली द्विजाद्याः प्रजा ॥

१ दाने संभवे च । २ मय्युद्ध्ये प्रतो कृषीत्यगर । ३ महामयि कश्चिदावे वा ।
४ शत्रुभारं दानाभावं च । ५ शापदानेन वायाभावश्च । ६ सुदुराकारस्य । अस्त्येति
साधियमान आकारो यस्य आराम इत्यर्थः ।

एतद्भ्रुकुमलं व्यनक्ति जनकेत्याख्यैव यस्य स्फुट ॥
वृत्त गायाति यस्य च श्रुतिशिर श्रीयाज्ञवल्क्यप्रिय
छात्रो ब्रह्मविदामुदारचरितो राजार्षिरास्ते श्रुत ॥९३॥

धन्यस्य विन्यासमिवास्य कन्यारत्न प्रियेदाद्वसुधा प्रसादात् ॥
पा रत्नगर्भामवदन्वदति बुधा वदिष्यति पदीययोगात् ॥९४॥
लावण्यरूपकुलशीलगुणप्रकर्षानस्या निशम्य नरनायकतोक्लोक ॥
तत्कामतप्तमनसा तरसा तपोभिर्गौरिं वरागि वरिवस्यति मगलारण्या ॥९५॥

औरसी तादृशी तस्य कला चाद्रमसी यथा ॥
अन्या कन्यास्यपे धन्या या दधात्यार्मिलाभिधा ॥९६॥
विवाहयियुणा तेन कन्यायुगामिद प्रिये ॥
राजार्षिणैव राजार्षिरिति विज्ञापितोऽभवत् ॥९७॥
भो स्वामिप्रतिसृष्टविष्टपविवाहाहो वरी सुदरी ॥
राजर्षी अधिगम्य सम्पुदयौ दुर्दम्परम्पश्रियो ॥
स्वैभ्योऽलभ्यवरप्रदस्य भदत कारुष्यपुण्य विना
कन्योद्वाहमहोत्सवं कयमहो द्रक्ष्यत्यप मैथिल ॥ ९८ ॥

सावित्रर्चपुरश्चर्यालम्बब्रह्मत्वसपद ॥
नित्यप्रशसे वशेऽस्मिन्पक्षपातोस्य लक्ष्यते ॥९९॥
कन्यया राज्ञसपोगो नास्य तोषाप आपते ॥
अयं तु सौरसर्षधोऽशेषतोषप्रपोषक ॥१०॥
तत्साध्येष तपोधनस्तत्र सुते भूभूत्सभासमते ॥
सद्यस्कात्स्वसमागमात्स ऋषितामाधाय राजर्षितां ॥
तामत्र प्रकटय्य भूमिसुतयोद्वाहं मया सभम ॥
निर्वर्त्यास्य रघूद्बहस्य सवितुस्तोषाप कल्पिष्यते ॥११॥
अप्यतिवात्सल्या सा कौसल्या नृपतिचाटुवचनेन ॥
तनयोद्वाहकुत्हलसुधां निषाधान्वमस्त तदशेषं ॥१२॥

कौसल्यां समाधायागच्छत तमवलोकयन्नेव मुनिर्मुमुदेत्यत्र हेतुमाह ।

शो जन्ते नृपैर्भुङ्क्ते कृतसदारामस्थितिस्तोषस्य
व्याकोपात्सुपारिच्छदस्य विरहाद्भुस्तप्रशस्तप्रम ॥

१ सामान्यराजा ब्रह्म । कन्यापते सवितरि जाते सति माद्रपदमासप्रति । २ तत्र
ब्राह्मणानां संतोष भक्तिः । ३ राजबन्धु सहा । ४ से नृपथेो दसेत्य । ५ पाप
विषयामिदम् ।

एकातेऽथ वसंतमन्वपगुरु संगम्य रम्य पुन-

लंब्याभूद्ररितत्वमात्सुमनोभावान्महामोददः ॥६३॥

गृहीत्वा करणा नराणां स राजां पराभूतमारौ कुमारी निवेद्य ॥

मुने. पादमयेऽबदत्प्रांजलिः सन् यदिष्टं तदाभ्यामुभाभ्या विधेय ॥ ६४ ॥

मुनिः ।

धन्यो वसिष्ठो भगवान्भवदुर्धन्यो भवांश्चार्यमवशसंभवः ॥

एतत्तवाभ्यस्य तु नैरजस्यल साक्षाद्रमा सा परमानुरागिणी ॥ ६५ ॥

अथ दशरथो भोजनोत्सवमारंभत तत्र हेतुमाह ।

सदृत्तोहि निशातगो द्विजवरो नून महाभोजनो

जातश्चेजगति प्रकाशनकृते कल्पिष्यते न. पुनः ॥

चेत्सोप वत कालिकापंचितिक्षान्यास्यादिहाभोजनो

दूरादूरतरं प्रकाशनमुत् प्राते तु गाढं तमः ॥६६॥

अप्यर्पित स्यादमृतापगानमन्न पुनर्यस्य वनीपकानाम् ॥

तेनादरादर्पितमेतदेभ्यः कीदृग् बभूवेति न वक्तुमीशा ॥६७॥

भुजानः कौशिकः स्वादु स्वादूज तदुपस्कृत ॥

मने नदस्य कदलीपर्णाभुक्तिमहात्सवः ॥६८॥

स्वेष्ट साधयितु हि रामशरणापन्नो यदि स्यादस्य

सद्यः सिष्यत एव तस्य निपत, ते, भुक्तिमुक्ती, स्वतः, ॥

स्वाद्वलान्युपमुष्य लोलुपतया काम इत्युद्गसना

सगास्ते लुलुडाई राघवगुणान्गापत एकातगान ॥६९॥

तदनु मनुजनाय. समा कृतवान् ।

विद्वद्गुरुरोहितैर्हितरत्तैर्धौरंगपैरैर्वैरैः ॥

शूरैर्जानपदैर्विघ्नत्रनिनदैरानदिमिवादिभि ॥

नृत्यद्वाराविल्यासिनीभिरभित प्राप्तागमैर्नैगमै ॥

रम्ये हर्म्यतले वितानविमले धूपोर्मिकिर्मारिते ॥७०॥

आनीयोत्तमसधर्मैर्मुनिमयाभ्युत्थाय पादानार्ति ॥

कृत्वा पाँठवैरोधिरोप्य रुचिरे दिव्यावरैर्भूषणैः ॥

मुक्तारत्नमयैरपूजयदसौ काश्मीरकस्तूरिको-

दचञ्चदनगधगधकुसुमस्रग्भूपदीपादिभिः ॥७१॥

चित्तप्रसादांजानि तत्र विश्वामित्रस्य सर्वेषु समर्चितेषु ॥

मुधैव मैत्री करुणेति सूत्र पतजलि किं रचयाचकार ॥७२॥
गृहीत्वा कराभ्या नराणा सः राजा पराभूतमारौ-कुमारौ निवेद्य ॥
पुने पादपद्मेऽवदत्प्राजलिः-सन् पविष्ट-तदाभ्यामुभाभ्या विधेय ॥ ७३ ॥

श्रीरामलक्ष्मणौ प्रेम्णा समालिङ्ग्य निजाकपोः ॥ ७४ ॥
निधायास्फालन् पृष्ठ वाचमूचे मुनीश्वरः ॥ ७५ ॥
वत्स श्री रघुनाथ यास्यासि, सहास्माभि (रामः) र्यदादिश्यते ॥
तल्ल्याध्य शिरसा (विश्वामित्रः) विहाय भवन् यातव्यमस्मद्वन ॥
(रामः) स्वामिन्कोनुभवद्वन वनमिति ब्रूयादिद तद्वच ॥
सत्कर्तुं मुनिनाथ, लोमनिवह सद्य समुत्तस्थिवान् ॥७६॥
आदौ पञ्च भय नु ज्ञाम् भवन कोस्मिन्विदध्यात्पद ॥
किं, प्रस्तौमि तपोवन कुशलता जागर्ति यत्रानिश् ॥
भो, स्वामिन्नतएव भोगवितर्ति, दूरे विमृज्याविश-
न्पूर्वरप्यगति प्रभूतफलदामिक्ष्वाकुपादादय ॥७६॥
श्रीमत्पादपुग। प्रणम्य वदति स्तोके पुनर्लक्ष्मण ॥
श्रेयान्छत्रमृता भुव समवतां भिक्षात्रियाणो रण ॥
श्रेयस्यत्र जयाप्तिरस्ति सुलभा सारण्य एव भुव ॥
यस्वामिन्नररुण्यपादविमुखी। हा हतं साभूत्काचन् ॥७७॥
वाक्चार्तुपकलाकलापकुशल श्रीगाधिसूनोर्गले ॥
व्यभ्राजिष्ट पुनर्निर्गलतेपा विद्वत्सभामडले ॥
सोय राघवलक्ष्मणोक्तवचसो वैदग्ध्यमत्यद्भुत ॥
दृष्ट्वा किं समजायनेव सहसा सद्यो निरुद्ध स्वय ॥ ७८ ॥

मुनि —

किमेह बहुधा वक्ष्ये पक्तिस्पदनर्नदनौ ॥
तवैनौ पचाभि प्राणैर्निराज्याविति भाति मे ॥७९॥
तदानौ ।
सद्यो वाद्यधुरधरान्ध्वजधरान्तास्ता पुन सैनिकान्
याष्टीका स्तुतिपाठकान्मुनिवरप्रस्थानमाज्ञापय ॥
इत्येव गदिते सति क्षितिभुजामात्यतमात्प्यतिक ॥
नामृष्यन्मुनिशब्दमात्मानि मना रू त भौनिनामप्रणी ॥८०॥

तदात्वं एव ।

राधवो विवृतरीरवत्वचो चापसायकनिषगसगिनौ ॥

सगतौ ललितजूटितालकौ गाढनद्वकरवालखेटकौ ॥८१॥

तदातिद्रवधृदयो नरपतिराह मुनिं ॥

महाफलपं सुमनोभिवृद्धिपरायणाः श्रीचरणापतं ते ॥

तत्किं सदारामारिरक्षयाद्याः संतीत्यहो वाक्यशतैर्वदामि ॥८२॥

तदनु मुनिः किञ्चिद्विहस्य कौसल्यादिमातृः प्रणमयितुमत-पुर गतः ।

स्वस्त्यस्तु वत्सावपि गल्पनुष्णशतोर्मिलेशौ पुनरेतमाशु ॥

इत्याशिष्य मातृजनप्रपुक्तामुपश्रुतित्वेन मुनिः स मेने ॥८३॥

आपुरभिवृद्धयर्थं सुतयोस्तयोर्मूर्धानमाजिघ्रन्नरपतिरित्यत्र हेतुमाह ।

चिराय मे राधव एष जीवता स्थिरस्य वाजिघ्रदिति क्षितेश्वरः ।

पतो नसोरन्वयतोभिन्नोः स्थितिर्न जागरूकोत्र किमापुरागमः ॥८४॥

कौशिकः स किल रामलक्ष्मणोदामशोभ्युभयपार्श्वे आवभौ ॥

ब्रह्मविद्विरतिवैभवोऽजलो योगभागवतधर्मभागिव ॥८५॥

सद्यस्तपोश्चलितयोरथ राजलक्ष्म्या संभेदमागतवती सममार्पलक्ष्मीः ॥

तत्कांतिपूरजठरे ललनेक्षणानि पारिप्लवान्यपि ममञ्जुरतीव चित्रं ॥८६॥

यज्ञपताववगच्छति सहस्रशः सुमनसो महामोदाः ॥

न्यपतान्दिवोन्नहविषे द्रुतमोदकप्रभवितेति कथयत्य ॥ ८७ ॥

असंत्यजतो मुनिपदति ते विभूषयंतः पुरराजमार्गं ॥

विनिर्षुर्षरामहोत्सवेन भावस्य तःसाप्रतिकस्य पुकं ॥ ८८ ॥

राजा—

वत्सो न दुःखाकुरुत मुनीन्द्रमेतद्रुचो नः स्मृतयो भवति ॥

(मुनिं प्रति) अस्मी कनीयानातेचापलोतो वात्सल्यतो बाल्यदृशैव पाल्यः ॥८९॥

पणवकाहलमर्लुद्धर्मरेष्वभिनदत्सु महाध्वनिसगत ॥

अजनि विष्णुपद स्वपमेव तद्विबुधसूचनकृतसमपद्यत ॥ ९० ॥

तूर्णं पूर्णमभूच्चतुर्विधमशुवादिग्रनादेस्तदा-

काश तस्य निदर्शनं स्वयमभूच्चतुस्तमात्रे स्थितम् ॥

वैगुण्ये व्ययसृत्य पूर्णगुणता सा सांप्रतं भाविनी-

स्येव श्री रघुनायकैविसुमे रिन्यस्तपर्पस्त्रिके ॥ ९१ ॥

पुरं प्रयागतो जनो रामभिरहादिनन्तमेव प्यापन्नभूदित्याह ।

रामो वनाय यतोऽप्यवनापर्येति क्षिप्र नागरिकाः ॥

आत्मनि रूपे गता अपि वने गता सम्पदाश्चो गित्रं ॥ ९२ ॥

क्रोशमात्रे स्थितौ हेतुमाह ।

माराम सुकुमारविप्रहमिद राज कुमारद्वय
स्फार सप्रति काकपक्षधरमन्यत्यादरादात्मन ॥
आलोक्यानुचर तु कौशिकमुनेरघिस्यित सद्रव
किं त्दृश्यन्नामत्र न्यविक्षत यतोनुक्रोशमेवास्थित ॥ ९३ ॥

शरपूतने वसतौ हेतुमाह ।

प्रयमा प्रभवति यस्य प्राय शिवशैलवाहिनीवसति ॥
कामार्लेयोप्यदूरे तस्येव्यवसत्स सारवे तीरे ॥ ९४ ॥

बलातिबलाविशादानमेतद्दीर्यवृद्धयेऽत्यत्र हेतुमाह ।

एधोहे राघववलक्ष्मणेत्यमू मुनि समाहूय धिया प्रसन्नया ॥
वीर्यस्य वृद्धये पयसा महोज्ज्वला । ददौ बला चातिबला किलानयो ॥ ९५ ॥

प्रात स्नातुमादिशन्नतर्गत सूचयति मुनि ।
भविष्यति मर्हामोद आयुष्म कमलाकर ।
स्नातव्य शीघ्रमेवात सस्मित स तमत्रवीत् ॥ ९६ ॥

स्नात्वैव कामाश्रमो गतव्येत्यत्र हेतुमाह ।

कामाश्रम कामसमान राम स्नात्वैव याम प्रशमाभिरामा ॥
द्विजोत्तमा यत्र समा वसत सत स्वमात्मानमुदारंपाते ॥ ९७ ॥

अगदेशोय यत्र कामाश्रम स भवता सत्कार्येत्यत्र हेतुमाह ।

जीवो द्विजैर्द्रनिवह करणानि सति सस्था मनोहरतेत्यपरैव लक्ष्मी ॥
अस्यांगकस्य सुभगस्य पर तत्रास्य योग प्रतीक्षत इय पुरुषोत्तमस्य ॥ ९८ ॥

अत्र कामाश्रमे बहुमुनिनिवासे हेतुमाह ।

दुरासद कामरिपुर्नराणा पुरा पुरारातिनपो विनिघ्नन् ॥
स भस्मसादत्र बभूव यस्मात्तपस्विनोस्मिन्बुधुशो वसति ॥ ९९ ॥

गगासर्वध्वोरगदेशस्योभयस्थितौ हेतुमाह ।

सरन्ध्रस्य तपस्पतो भगवतो भर्गस्य भालानल
ज्जालाजालक्षलक्षया मनसिज जाग्रन्व्यमानागरु ॥
किं किष्मापयितु नु जन्हुतनयास्नेहार्दितामानसा
त्सभूता शर्युर्भतेनमभित प्राप्ते स्वसाराशिव ॥ १०० ॥

१ त्वास्त्रजगत्तपसे इति भावः २ ३ बुधुशो ४ ५ पक्षे क्रोशमनु क्रोशमात्र । ३ के
छामवादिनी पक्षे कल्याणसमुद्रवाहिनी । ४ उषधी विद्या व । ५ प्रात काले कमल
समः सामोदो भविष्यति । ६ समावतत व । ७ गृहस्थात्मन्यादृशरत्न संपादयति ।
८ दत्तामृत ।

कामाश्रमवासिनोपि मुनयो रामनिष्ठया कृतार्था इत्यत्र हेतुमाह ।

सुखं नाम कामाश्रमस्था अपि स्युः सदारामनिष्ठां मुदा चेत्सचंते ॥

भजंते क्रमेणामृतं ते द्विजेन्द्रा न किं तारकाधीशता तत्र युक्ता ॥ १०१ ॥

रामस्य फलसमर्पणे हेतुमाह ।

सगम्य साक्षार्दमृतं रघूत्तमं मनोरमं कामनिकोपनिष्ठिताः ॥

तत्पादमूलं त्वबलव्यं केवलं फलं समूलं सकलं समत्यन् ॥ १०२ ॥

तत्र प्रातःस्नानमादिशङ्गार्हस्थ्यमाभिनदन्नाह मुनिः ।

कामाश्रमोतिरुचिरो रमणोपतल्पं रम्याः कथा इति निशाद्य सुखं व्यतीता ॥

एवं निशम्य वचनं स्वमथ स्मितास्यं स्नातव्यमाश्वेत इति स्म त आह रामं ॥ १०३ ॥

रामादीन्मर्दो तारयतो मुनयः कृतार्था इत्यत्र हेतुमाह ।

तैरणिमुपस्थितवंतः प्रातर्ये कालपर्ययाञ्चकिताः ॥

त्रय्याः प्रसादपात्रं न बभूवुस्ते कथकारं ॥ १०४ ॥

रामस्तपीस्वनिकरान्भवसागरान्तानुत्तार्य ताच सरयू स्वयमुत्तार ॥

आसाद्य दक्षिणतटं वचनं जगाद किं न्वेतदास्ति गहनं किल कालरूपं ॥ १०५ ॥

मुनिः—

आपि अस्त रघूत्तंस जगदानन्दवर्धन ॥

आयुष्मता त्वयोक्तं यत्तथैव न सशयः ॥ १०६ ॥

अस्वारण्यस्यातिकष्टत्वे हेतुमाह ।

सुत्रामा वृत्रहत्या कलुषकलुषितः सोभिषिको मुनीन्द्रै-

र्ग्रन्धिष्टैर्ग्रहपूतावुभिरखिलमलं निर्मुमोचातिगात्रात् ॥

तावेतौ सुप्रतीतौ किल मलदकरूपाभिधौ नीवृती य-

त्तत्र न्युतं तु कृष्णं परिणमत इवारण्यरूपेण घोर ॥ १०७ ॥

अत्र ताटका नाम राक्षसी वसतीत्याह ।

विवासिती जनपदौ कृत्वैतावपि राक्षसी ॥

दुरतकानन स्वस्य निवासाय व्यरोपयत् ॥ १०८ ॥

तद्वृत्तामाह ।

यक्षः सुकेतुर्दुहिणप्रसादाद्यामजीजनत् ॥

रूपलावण्यसपत्नीं नागायुतबलोद्धतां ॥ १०९ ॥

कुम्भनदनसुन्दस्य तस्याश्वोर्षयमोऽभवत् ॥

१ कामाश्रमं प्रातेऽह् । २ तदा नक्षत्रागामारामं विशारस्थानं नभः सन्नारामं ।
३ सूर्यं नीकां च । ४ तयोस्वयमेव विवाहो जातः, त तयोः समीरे यम एव जातः, कुम्भ-
नद्यां मरणदेतुरात् ।

हेतुरामायणम्.

आदौ तु प्राणिजातस्य सर्वस्य समजायत ॥ ११० ॥

सुतं मारीचनामानं सुपुत्रे सुंदसुंदरी ।

मार्यैवायमिति स्वार्थं यदाह्वयैव व्यचिह्नयत् ॥ १११ ॥

सुंदे मृते सा स्वसुतान्विता मुनिं कुंभोद्भवं धर्षयितुं समुद्यता ॥

सद्योगता राक्षसता समीहितं हितं कुतः पूज्यतमव्यतिक्रमात् ॥ ११२ ॥—

भवतैव सा हंतव्येत्यत्र हेतुमाह ।

असुरी सा सदा सत्प्रमाणसकटकारिणी ॥

आपुष्पता सत्वभृता भवता हन्यतामिय ॥ ११३ ॥

स्त्रीवधमनेगीकुर्वाणं प्रवर्तयितुमाह ।

हंतुं प्रवृत्तवति मप्यबलां किलापं

किलो वदिष्यति जनोपि बतैतदास्तां ॥

श्रीमद्वसिष्ठचरणास्तु कथं सहेरन्

(मुनिः) तत्सत्यमेव यदि सा त्वबलैर्ब सीम्य ॥ ११४ ॥

पूकापते हि कलमा फकचारण्यचारिणः ॥

आपुष्पन्नवोशाष्टांगप्रमाणं मातुमर्हसि ॥ ११५ ॥

रामः—

बाणस्य मे किमपि दुष्करमत्र नास्ति दोषोत्पितस्तु भगवन्भवितैव मद्य ॥

मुनिः—

पत्र क वा भवतु नाम परंतु रामभास्वत्कुलैकतिलके त्वयि सा कथं स्यात् ॥ ११६ ॥

एवं वचनवैचित्र्योक्त्या सदाचारेणापि द्रढयति ।

अनुरूपकर्मविमुखी हंतव्यैवाबलापि पुरुषेण ॥

लोकस्य शोकदात्री विद्युज्जिह्वा हता हि शक्रेण ॥ ११७ ॥

किंच ।

लोकं बतौ कौशिकमेनमृच्छती मार्या मृगोरासुरपक्षपातिनी ॥

जन्ने महासत्वभृतापि शार्ङ्गेत्यास्यापेका न श्रुतिमार्गमागता ॥ ११८ ॥

रामो विरुद्धधर्माक्रांततामसहमानः पर्यनुयुक्ते ।

नारीणां नाशः खलु नर्त्यारिनाशो मतः सुधियां ॥

किंतु बलेष्वाघातो (मुनिः) नद्यबलाघात ईदृशो भवति ॥ ११९ ॥

१ इयं नाशानुत्पत्त्यादवका नास्ति ।

२ नारीणां नाश इति पदे सुधिया अरिनाशाभावइति मतः । अप्यस्य स्त्रीदुननेन बल-
नाशश्च भवति । अबलाघातेन स्वदुको बलाघातो न भवतीति मुच्यमिष्यतः ।

रामः —

अर्पुच्छेदकारः कृपुं कपमह स्वामिन्विदध्यामिमं
 नार्पुच्छेदमपे भवतु भवते भद्राणि भद्रापुत ॥
 अस्नुच्छेदकरो गुरोर्वचनतः स्वपुच्छेदच्छद्मार्गवः
 किन्नाभूरसवला सुदृष्टिकमबलासूनाहरद्वासवः ॥ १२० ॥
 किञ्च ।

यः क्षोणीभरवारणे धृतमहादीक्षः प्रवीराप्रणी-
 स्तस्य स्त्रिविध एव तत्कतुविधौ श्रीविघ्नराजार्चन ॥
 यद्रामो जननीं जघान भगवान्कृष्णोपि ता पूतना
 हतेति त्वमपीदृशः कथामिम दुस्तरकमुत्पापये ॥ १२१ ॥
 सभूतिस्तु भवादृशा रघुपते सत्पालनार्थं खलु
 स्वल्पक्षो मम नार्यनाश उचितस्येवविधः सोप्यसौ ॥
 नून युक्तरो यदि त्यथ पुन स्यादार्यनाशोद्भव.
 (राम) कर्तव्यस्तदनार्यनाश (मुनी) इति चेतर्हीष्टसिद्धिर्हेन ॥ १२२ ॥
 रामायमगनोच्छेदस्वा धर्मपयवर्तिन ॥
 न निषेध समाचष्टे प्रवृत्तिं प्रत्युत स्वय ॥ १२३ ॥

अत्रातरे लक्ष्मण. ।

प्राणस्पदविधूपमानरजसा सकीर्णमप्युत्कट-
 प्रास नित्यतमोनिवाससदनं दूरस्यसत्वस्थिति ॥
 तन्मन्ये खलचित्तवद्वनमिदं तन्निर्गुण श्रीमता
 निर्मुक्त विशिख विनेह कतम ससाधयेत्कथ्यताम् ॥ १२४ ॥

राम —

कार्यकार्यल्पनस्याया शास्त्रमेव परा गति. ॥
 त्तु श्रीमदोदशास्त्र किञ्चिदतिरिच्यते ॥ १२५ ॥
 देदक्षमानैव भवत्क्रोधज्वलनहेतिभि ।
 तत्रैकस्तु शरक्षेप शिष्येस्मिन्नवशिष्यते ॥ १२६ ॥
 भुक्तोच्छिष्टनरास्थिपजरमनागाश्लिष्टमासाशन-
 धाम्यद्वृधशृगालकककरटप्राग्भारकोलाहल ॥
 शिल्लीभकृतिनादित रघुकुलालकारशीरो महा-

धीरो वीरवरो विवेश विपिनं तत्ताटकाधिष्ठितं ॥ १२७ ॥
यत्र पुरस्कृतकंटककुजन्मना प्रायशस्तु संवाधः ॥
यत्र च मित्रस्यापि प्रसरो न परस्य का कथा तत्र ॥ १२८ ॥
अथैष सज्जीकृतभीमकार्मुकः प्रावर्तयद्वंकरणं सुदारुण ॥
येनास्फुटं तदद्भ्यं दृपत्समं न तद्विचित्रं विदुषां व्यरिरिचत् ॥ १२९ ॥
तदात्वएवाद्भुतमाः किमेतदित्युच्चमाभाष्य पिशाचिका सा ॥
अभ्यद्रवत्घोरकठोरघोषाः भृशैरेण्यं नवकौलिकेव ॥ १३० ॥
रामास्तामवलोक्य वाचमवदत्सज्यं स्वकं कार्मुकं
कृत्वा संप्रतिसावधानमनसा ध्रातः स्थिरं स्थापितां ॥
सा विश्वग्विसरीच्छरोरुहभराभिनाजनाद्रिप्रभा
तप्तध्राष्ट्रसगर्भ्यवृत्तनयना दष्टाकरालानना ॥ १३१ ॥
आध्मातश्वसनानिलोर्मिविद्वृतप्रोच्छूननासापुटा
लोलंत्याततसृक्कणी रसनया लोलद्वामाना मुहुः ॥
कर्णन्यस्तकरीन्द्रकुटलयुगा ककालमालाकुम्भा
व्यावल्यादरणीधराधिपसमुस्थूलप्रलंबस्तना ॥ - १३२ ॥
क्रोधावेशवशेन बाहुयुगुलीमुलर्तयती भृशं
नाभीगव्हरनि.सरच्छशमृगाकुभोदराडंबरा ॥
मातंगीत्रवराटनद्विपुलश्रोणीस्पलीगोणिका
क्षोणीमानमयत्पतिस्पदपदप्रोद्यत्प्रहारेः खरेः ॥ १३३ ॥
क्रेकारध्वनिमूर्छितादृहसितैरुद्गीर्णकर्णज्वरा
नृस्यंती गगने पतंत्यविरत प्रस्फोटयती करौ ॥
वत्कन्यस्तनृवर्ध्मचर्वणमलल्लोलाकरक्तद्रवा-
लक्तव्यकरसाभिषिक्तवपुषा नक्तचरी दृश्यते ॥ १३४ ॥
(कालापक)
नरवरस्य परस्य तु ताटका रदुदभेद्य चिरेण शरेण यत् ॥
अमितया तु ततेर्गतिदेतवे तदुदघाटि कपाटममुष्य किं ॥ १३५ ॥
अंजनाचलतटस्य तटाकः शक्रपञ्चपतनादिव सद्यः ॥
अस्फुटत्तदिह शोणितनद्यः काननेष्वभित ऊडुरवदाः ॥ १३६ ॥
यदैव ताटकानाम्नी निपपात निशाचरी ॥
तदावनीस्थाः प्रायेण भग्ना एव कुजग्निन. ॥ १३७ ॥

कांतारसोमि पुगपन्नपतन्नपीयं सा कुभसभवमुनेः किल शापसृष्टिः ॥
 सानाकिनां च नभसः कुसुमाभिष्टाष्टिः सा कौशिकस्य च मुनेः परित्दष्टदृष्टिः ॥ १२८ ॥
 ताटकायाः स्वरूपावगमे हेतुमाह ।

श्रीरामेण करे कृतस्य सुमहावंशोद्भवस्य श्रुति-
 स्पृष्टो बाणवरो महाफलधरो लग्नो न किन्नामदत् ।
 भिद्यात्तत्र विरक्तता तु सहजा तस्योपरिष्ठादधो
 पातोपीशदृशो विदेहफलेकः किञ्च स्वरूपागमः ॥ १२९ ॥

सा उत्तमलोकं गतेत्यत्र हेतुमाह ।

सद्रूपिणी यक्षसुता समस्ताऽलंकारपुक्तात्र परानुरक्ता ॥
 रम्यं परिक्रम्य बहु प्रणम्य रामं समामंश्र्य जगाम धाम ॥ १४० ॥

अथ विश्वामित्रेणोद्गनिदेशेन श्रीरामाय विद्यादाने हेतुमाह ।

आसुर्यास्तु परिक्षये परिचिता त्दद्यानवद्या पुन-
 विद्या वृद्धिमुपेपुषी हुततरं रामे विशुद्धेऽर्पिताम् ॥
 तत्त्वैवास्ति कृतार्थतास्य विबुधा अप्येवमाहुस्तदे-
 तस्मिन्गौरवमेव तन्मुनिवरो विद्यां स तत्रार्पयन् ॥ १४१ ॥

उपदेशमात्रादेव सर्वाण्यस्त्राणि रामं प्रति साक्षादुपस्थितानीत्यत्र हेतुमाह ।

सांगानि यानि सविधं समर्पितानि प्रसादतोस्त्राणि ॥
 तानि ब्रह्मादीनि स्थितानि साक्षादुपेत्य तद्युक्त ॥ १४२ ॥

श्रीरामेण तानि स्वत्ददयस्यानि कृतानीत्यत्र हेतुमाह ।

तान्यस्त्राणि विपक्षदंभदमनास्ते जभकौद्याः पुर-
 स्तस्युः प्रजिलयः प्रसन्नमनसः सस्पर्शनाकांक्षिणः ॥
 ते सर्वे त्ददर्दयंगमाः समभवन् हंशे मम स्वामिनो
 रामादत्र जगन्नये वद परं कौन्यः कृपासागरः ॥ १४३ ॥

रामः—

स्वामित्रेण पुरः स्फुरत्यनुपमः कस्याश्रमः कल्पतां
 (मुनिः) धस्माकं वसतिस्पल रघुपते नान्यैव सिद्धाश्रमः ।
 एतस्मिन्बालिपत्तविप्रविधये सिद्धिं गतो वामनः
 (रामः) तासंपर्कवशेन किञ्च भवतामन्येव हंति क्रतून् ॥ १४४ ॥

१ इन्द्रवरः पेश साह । २ देहमावो मुक्तिरिष्यर्थः । ३ जगामस्येवद्ः ताटकायाह ।
 ४ भंगसहितानि विभितद्वित वपावपा । ५ दूरभूतयो देवविशेषा । ६ पुरा भारि
 वरदयंगमा विद्या इत्यर्थः कृपासागरवशात्तस्ते वरदयंगमाः ।

सदाश्रमोत्र भगवन् हत राघव तत्तया ॥
 परमस्याप्यलंकारकर्ता त्वं कुलन्दन ॥ १४१ ॥
 येषामागतो गृहेषु गृहिणः कप परं भेजिरे
 सदास्ते किल कौशिकद्विजजना नित्य गुहावासिनः ॥
 हित्वाध्वं परमां दृशं समभजन्सप्राप्तमात्रे पदं
 श्रीरामे दिनकृत्कुलैकातिलके चित्र तदासीत्परं ॥ १४६ ॥
 शरहस्तास्त्रयोप्येते विस्फारितशरासनाः ॥
 दधुर्महामन्युदीक्षा हंतुं सपदमासुरीं ॥ १४७ ॥
 प्रवृत्तेस्य शुचौ मन्यौ जगत्प्राणसहायतः ॥
 ब्रह्मांडानि तृण यत्र कैत्रास्यासुरसंपदां ॥ १४८ ॥

षष्ठेऽहनि मारीचादीनामागमे हेतुमाह ।

धाः सूत्रकठा अपि हत भूरिशः स्तोत्राणि शस्त्राणि च संप्रयुजते ॥

श्रीव रोपात्सहसा विहायसा निःसाव्वसाः पंतुरनेकराक्षसाः ॥ १४९ ॥

विश्वामित्रशिष्यः—

गर्जतः पर्जन्यवैदस्त्रविसर्जनकरा करालास्याः ॥

मारीचसुबाहुमुखा मखांतराया रयात्प्रपात्येते ॥ १५० ॥

अर्धदृष्टिकरा घोराः कैर्बुरा वत्स राघव ॥

दृश्यते (रामः) तादृशः स्वाभिन्विधास्ये पश्य तत्क्षणात् ॥ १५१ ॥

श्रीरामस्य बाणे मानवास्त्रप्रयोगे तदाभिमात्रितशरेण च मारीचमस्पृष्टैव सागरक्षेपे च हेतुमाह ।

श्रीरामेण नरोत्तमेन विशिख संप्रेषितो मानवो

धर्मं दर्शयितापि नैनर्भक्षुं च मारीचनीच स्पृशन् ॥

दुराद्वाणपतत्रपातपवनैरेवोच्चकैर्धामय-

नीचैर्नारनिधौ निवापविधये निन्ये निमेपार्द्धतः ॥ १५२ ॥

सुबाहुवधे पावकास्त्रप्रयोगे हेतुमाह ।

दूरोऽस्मिन्ने सहज रे सहसा सुबाहुः क्रोधात्पतंग इव संगर उरिदीपं ॥

श्रीराघवोपि भवतादृश एव पापेत्यालोचयन्समदधादिव पावकास्त्र ॥ १५३ ॥

अथ वायव्यास्त्रप्रयोगे सर्वे तदनुचराः परास्ता इत्यत्र हेतुमाह ।

१ उज्जमात्रम् सर्वदाधमम् । २ अङ्ककरणकर्ता श्रमसमाधिकर्ता च । ३ वागध । ४ दर्शयितुं धनुष । ५ मन्युर्देव्ये इतो कुभीत्यपर । ६ दुर्बला प्राग् । ७ मेघ । ८ अस्त्रमधुनि शोभतेत्यमर । ९ कर्तुं पश्यत्समोपचिते मेदिनी । मनुदेवताक ११ मातृमरणेन

वायव्यास्त्रं रघूत्तसे प्रपुक्तवाति तत्क्षणात् ॥

खचक्रचारिणोऽभूवन् रक्षःपुत्रकरेण वः ॥ १९४ ॥

धनुषि ज्यां नीरे मारुचिं पावकास्त्रेण सुबाहुं

वायव्येनेतरान्नागने प्रपुक्तवानित्यत्र हेतुमाह ।

प्राग्भावेनासदृशमेव हि वृत्तमस्यै तत्सत्यमेव समजापत संजिहीषोः ॥

अस्याप्यहो यदभिसधिरनुक्रमेण ज्यानीरपावकसमीरणपुष्कराणाम् ॥ १९५ ॥

तदा मुनयो रामं सत्कृतवंत इत्यत्र हेतुमाह ।

दबौवस्थिताः पक्षहीना द्विजेंद्राः शरौसारतो यस्य सदाः प्रशांताः ॥

कृतार्थाः पुनः सत्कियां नाम कां कां जगर्ज्जीवेनस्यास्य रामस्य चक्रुः ॥ १९६ ॥

नेत्रैश्चिरेण निपपूर्वदन चुचुर्बुर्जघ्नुः शिरस्यथ परे दृढमालिङ्गिणुः ॥

संतुष्टुवर्नर्तुत्तुराजहसुश्च तूष्णीं तस्युः परेश्च मुमुचुर्ददुराशिषोऽन्ये ॥ १९७ ॥

रामस्याप्रपूजायां हेतुमाह ।

यतो दर्शयितापि योत्र निर्वहनं सोयं पुनश्चामृत-

प्रापोभूदपाश्रयेण न चिरात्तत्रत्यसम्भ्यार्चने ॥

अन्येतस्य रघूत्तमस्य पुरुषोत्तस्य शंसानिधे-

स्तद्वाचा मनसापि धामयजने को नान्वमोदजनः ॥ १९८ ॥

विश्वामित्रस्य प्रियच्छात्रः ।

कुशासनं वन्यजनान्यदमाच्छमलसात् ॥

तद्दे रघोः परमहोपचितं समसूचयत् ॥ १९९ ॥

द्विजवरे मखमंडपचत्वरेऽमृतकरे त्वेवने जनसादरे ॥

महदतिक्रमभीरुतया तदा समकुघद्रघुनापपदांबुजं ॥ १९० ॥

तदा मुनिः—

अर्ष्यः स्याद्भवतां नृपः परमयं नानापदक्षालना-

दायुष्मंस्त्वद्वतेलसौ विधिरिति ब्रूमो भवच्छासनाः ॥ १९१ ॥

एतद्देभवमीदृगोव जनकेनाप्यर्हणीय यदि-

त्याह स्म द्विजशेखरो दरदरस्मेराननो राघवं ॥ १९२ ॥

अमी अंगुर्गंधास्त इत्येव विनिवेदयन् ॥

चातुर्योच्चर्चयांचक्रे लोकाचारानुसारतः ॥ १९३ ॥

१ वासना. २ जगत्संहारकर्तृमिच्छे. परमात्मनः रामस्य । ३ दूतो वनवन्दी
चेति मेदिनी । ४ बाणो जडो च । ५ भेवरय पक्षे रयम् । ६ मरुत् । ७ दर्शयित्
पृष्ठी शसने च । ८ उरुदृष्टेण समर्द्धि । पक्षे रयम् मद् उरुदृष्टेणसोऽरिणि मेदिनी ।
९ पादधावनतपरे । १० शुद्धया अति अगुदया शति लोडाचार. । पक्षे अगुदया. ।

एताश्च वन्यसुमनोमालस्ते हृदयगमा ॥
 भवन्विति वदन्प्रेम्णा कठदेशे न्यवेशयत् ॥ १६४ ॥
 सद्द्वीसश्रिय एतस्य रामस्य स्वस्य चात्मन ॥
 तत्याज्ज द्वे लवचविका तारवीं रौरवीं परा ॥ १६५ ॥
 विनिवेद्य धूपदीपौ यानीह फलानि मधुरमधुराणि ॥
 स्वाभिमतानि व्यसृजत्स तानि रघुनदनस्य पदमूले ॥ १६६ ॥
 सुखी भव सुपूर्णायु मुकलत्रोथ सुप्रजा ॥
 सुशील मुयशा सौम्य सुवत्त सुगुण सुधी ॥ १६७ ॥
 सुप्रसन्नेन मनसा सुवर्णमपमुत्तम ॥
 आर्शा सहस्रमेतस्मै दक्षिणा प्रत्यपादयत् ॥ १६८ ॥

अथ मुनि —

पूर्णायुर्भव नीरुजो भव सदाचारप्रतिष्ठो भव
 कौदङ्गश्रुतिपारगो भव तथैवान्वीतिर्ज्ञो भव ॥
 लोकत्राणपरायणो भव रिपुप्राणापहारी भव
 श्रीस्त्राको भव सुप्रजा भव सदा सनुष्टचेता भव ॥ १६९ ॥
 अर्थभ्यर्षितकामदो भव मृतुस्वादुप्रसक्ता भव
 भृभृमौलिकिरीटसामगिगणाद्दृष्टात्रिपीठो भव ॥
 लोकश्लाघ्यमहापशा भव पुनर्योगी विरागी भव
 श्रुत्यतार्यरहस्यविद्वय पर भो ब्रह्मनिष्ठो भव ॥ १७० ॥
 गौर्यौवगिनो यो द्विजराजस्यास्य कशिरप्रमर ॥
 विष्णुपदे समजायत न सूचक पूर्णमासगते ॥ १७१ ॥
 विष्णुपदे धनरागश्रेष्ठत्वं नृष्टिस्तदा लोके ॥
 शंभा पुनरस्य न किं बभूव नृध्वान्वर्भवनिशपाव ॥ १७२ ॥
 तदश्रुधारातापातस्तत्र मरामर्चकृपत् ॥
 निदामरुतामरुणो जन्मशो गणितो नु किं ॥ १७३ ॥
 पयस्तत्र तपस्वितामुभयतोऽग्नित्राय पतयामात्
 तस्येदीरगुर्दरेरित्त वषट्क पुण्योऽपी ॥
 यत्तस्मात्स सिध्दायनेनिशपती उन्नतोऽपि त्रिग
 र्ष्टे स्यादिति कल्पयत् इति किं नृत्वं नृष्टि गण्ये ॥ १७४ ॥

अवभृये मुनेः करसंपृक्तजलार्पणेनो बभूवुरित्यत्र हेतुमाह ।

नीरं परमहंसस्य समृद्धिकरमुत्तमं ॥

स्पृहणीयं न कस्यासीत्कौशिकस्य करार्पितं ॥ १७५ ॥

प्राणिनः प्रीणयामास तत्र साद्रूप्यासिद्धये ॥

अन्नान्यमृतकल्पानि सोनल्यान्युपकल्पयन् ॥ १७६ ॥

महार्घवस्त्राभरणैर्दक्षिणाभिश्चैव तोषयन् ॥

प्रेक्षकान्प्रेषयामास प्रेमवादपुरःसरं ॥ १७७ ॥

तत्कृतन्यायेन विवाहपत्रागमने हेतुमाह ।

श्रीरामविवाहमहं द्रक्ष्यामि कदेति चितयंत्यायात् ॥

सामरवैसुधोल्लासं मुद्रितमथ कुंकुमारुणं पत्रं ॥ १७८ ॥

स्वस्ति श्रीमुनिवृंदवदितभवन्पादारविंदेष्वहं

वैदेहः प्रणतीः शतं विरचयन्बद्धान्जलिः प्रार्थये ॥

सीताया दुहितुः स्वयंवरमहं कर्तास्मि तन्मंडपा-

लंकारं विरचय्य कार्यमखिलं दासस्य संपाद्यतां ॥ १७९ ॥

पत्रागमसामग्र्यभावेऽपि पत्रागमने हेतुमाह ।

विलक्षणं सर्वमनोज्ञमंते वसंतमासेदुपि निर्घृलाशे ॥

चन्येत्रै पत्रागम एष तत्र निमज्जयामास न चित्रपुरे ॥ १८० ॥

भाविस्वयंवरानिमित्तकमारमेवं बाह्येभ्यदर्शयदसौ नरवैवाह्यपत्र ॥

अंतर्मनस्यपुनर्नृवरस्य तत्र प्रास्थानिकीव शिविकेयमिति व्यास्यत् ॥ १८१ ॥

दूतस्य तस्य श्रीराघव एवायमस्मद्राजदुहितुर्षोभ्यो वर इत्यतराशयं सूचयतरत-

स्तत्कारे तेने सह संलापहेतुमाह ।

नूनं पत्रैवहस्य तत्रभवतो यानस्य तत्राश्रमे

रथ्ये माधवयोगजातसुमनोभानस्य तस्याभवत् ॥

• दिव्यामोदपरंपराभुशतराः संतन्वतः सर्वतः

साफल्यं द्विजैरानर्पयदुपलाब्धत्वं पुनस्वार्थिकं ॥ १८२ ॥

१ अमराणां वसुधायाश्च हर्षजनक पक्षे सामवेदघोषमुधोह्लास । २ पत्र गवडे पक्षे
 वराष्ट मुद्रित वैष्णवत्वात् पक्षे स्पष्ट । ३ रलयो. मातृप्यांद्रष्टरक्षर । गिन्य राम ।
 पक्षे वसत । ४ पत्रागम्ये मारितराक्षसेष । ५ विश्वामित्रे वृक्षे च । ६ नरेण काय पत्र ।
 पक्षे नरैवाद्य पत्र नरवाद्यपत्र । ७ पत्राणि बहतीति पत्रबद्धः वसत । पक्षे लेपवाह-
 तस्य । ८ गध हर्षश्च । ९ पक्षिणः । ज्ञातृणाश्च ।

स वासनोपवधेपि परमानंदतुदिलः ॥
मुक्त सचरति स्मेति चित्रमाविरभूत्पर ॥ १

राम.—

गुरुराज भवत्कार्यं न किञ्चिदवशिष्यते ॥
अतः पितृगृह गतुमनुग्राह्योस्मि साप्रत ॥ १८ ॥

विश्वामित्रः—

विवाहोत्सवमननुभूय तव गमन न संभवतीत्याह ।

वत्स राम महाबाहो भूभर्तुः श्रीमतस्तव ॥
महाविवाहमुत्सृज्य गत कथमिवोचित ॥ १८५ ॥

रामः—गुरुपादैः समादिष्टः केवलं यागसिद्धये ॥

विश्वामित्रः—तद्धनुर्याग एवाय न किं सिद्धिमपेक्षते ॥ १८६ ॥

राम—स्फार स्फार प्रतीक्षेत जनको मारसान्वितः ॥

विश्वामित्रः—उपगम्याश्च त ह्यस्य तोषो ननु विधीयतां ॥ १८७ ॥

राम—सर्वया गुरुकार्यतु नावशिष्ट कथञ्चन ॥

विश्वामित्रः—कुशाग्रमुद्धे किं वाच्यमवशिष्यत एव तत् ॥ १८८ ॥

रामः—तर्किक । (विश्वामित्रः)—जनककृत्य यत् ॥

रामः—स्वामिस्तदपि किं पुनः ।

विश्वामित्रः—वत राम न जानीषे यदेवैतत्तदेव तत् ॥ १८९ ॥

किञ्च ।

अत्राययाः केवलमेकल मख नैतावता तद्गुरु कार्यमुच्यते ॥

त्वपीक्ष्यते चेत्सकलत्रैता तदा भवेत्पुनस्तद्व्यपदेशसम्भवः ॥ १९० ॥

रामविवाहाय द्विजा इव खगा अपि निर्यपुरित्यत्र हेतुमाह ।

विवाहकार्यसिद्ध्यर्थं श्रीरामस्यातिसध्रमात् ॥

द्विजानां निकुरवाणि सकुटुबानि निर्यपुः ॥ १९१ ॥

विवाहोपस्थितौ खेटैर्यरपक्षानलविभिः ॥

कथं स्पेयमिहास्माभिरिति किं नु प्रतस्थिरे ॥ १९२ ॥

द्विजाः ररकानानिकटे स्वकामानारिश्रुः ।

यास्यामो मियिल्यापुर वयमप श्रीरामभद्रः पुनः

कर्ता भगमनगदाहिधनुषोरगांगणे समतः ॥

१ वासनोपवधेपि वसतस्याप वासनभासुत्पवधश्च । २ भागवततो । ३ वासना-
त्पवत इति वरप भाष । परे भाषात्तद्विवाता ।

कन्यामगलमालिका परिमिलद्भृगागनगाकृता
 वामुच्यागकुरगपुगवदशि स्वागानि शृगारयेत् ॥ १९३ ॥
 पश्याम करपीडिनोत्सवमल र्नास्याम उष्णोदकै
 पास्याम पय उज्जल सहसित स्थास्याम उच्चासने ॥
 पास्यामोमृतकल्पमन्नममल स्वप्स्याम आस्तारके
 प्राप्स्यामोत्तरभूपणानि विपुला लप्स्यामहे दक्षिणा ॥ १९४ ॥
 इत्येव निश्चय चक्रु केवलामत्रणादपि ॥
 तत्स्थाने शकुना सर्वे यत्प्रस्थाने पुरोभवन् ॥ १९५ ॥

तपोवनरक्षण श्रीरामविवाहोत्सवर्वाक्षण च कर्तव्यमिति मुनिराह ।

अनेकप्रतिपत्त्यैर्हास्तास्तास्तु वनदेवता ॥

द्विधोष्यामत्रयानास त्रिधामित्रो मुनाश्वर ॥ १९६ ॥

मुने परिच्छदशकटनिर्गमने हेतुमाह ।

महाभय सर्वपरिच्छदोद्भटा जटाधराणा शकटा विनिर्ययु ॥

त्रैलोक्यनायस्य वरस्य तस्य ते युक्त सहाया ननु चक्रवर्तिन ॥ १९७ ॥

सर्वमहाजननिगमे हेतुमाह ।

सम्भ्रम्यादिपरिष्कृतदेहा आनदभृद्धरमहाया ॥

सन्मणिसुवर्णमुक्ता आनदस्यास्य सहचरा मुक्ता ॥ १९८ ॥

यस्या धत्ते चद्रमौलिर्विहार त कौबेर दिवप्रदेश विशत ॥

ते वैदेहा मंत्रितास्त्यक्तगोहा नि सदेहा स्वार्यासधै बभूवु ॥ १९९ ॥

जवाद्गच्छतामपि तेषां शोणनदकूले एव वसती हेतुमाह ।

वैदेहस्य वद्रायमडलमणे प्राप्स्यमहादग्निण

कन्योद्वाहमहोसव नननोसाह समुद्यग्जव ॥

धावतोपि मुवैर्णवाद्गुमधिकोदार निराक्ष्यातरा

तत्रैव न्यवस स्वभाजचारित दुर्वारमूर्तीतले ॥ २०० ॥

श्रीरामेण कोप देश इति श्लेष्टे तद्दृत्तमाचिरव्यासु ॥ स्ववशारव्यापिकामवतारपस्वधू
 विषये पुसापि प्रयतितव्यमिति रामबुध्यारोहार्यं कुञ्जकन्याख्यानं प्रगजयति ।

कुशेशयजनेर्गजे राजर्षि कुशिरुग्मत ॥

कुशानाभो घृताध्यां स कन्याशतमजीननत् ॥ २०१ ॥

१ शकृत्वा । पक्षे पक्षिण । २ अननरुपातराणि वज्रमहा । ३ आभयरक्षण । स्वराहा
 गमन च । ४ राजान । शकृत्वा । ५ षाडिशब्देन सुवर्णमुक्तानां ग्रहण । ६ तन्नामक
 मत् । पक्षे सुवर्णरुत्त । अत्यतोदार । अत्यतजलोदारं च ।

जगत्प्राणायामे तस्मै याचमानाय वायवे ॥

नैव ताः स्थूयामासुः क्वचिदाक्षिष्यशालिने ॥ २०२ ॥

वानप्रकोपालकुटिलजगत्त्रिकाः पित्रार्पिताः स्नेहपरिद्रुतास्ततः ॥

ता ब्रह्मरत्नस्य शुचेरुदरिचिपः स्वर्गेन सद्यः कुटिलत्वमत्यजन् ॥ २०३ ॥

रात्रार्पित्यः स पवित्रचर्योऽरमत्तातपादान्गाल्प्रमादान् ॥

अगाधधाम्नः किल गाधिनाम्नः प्रभूतभूमौ जनयांश्चभूय ॥ २०४ ॥

गगावृत्तं परिष्टच्छते श्रीरामाय विवाहनिषये उत्साहायं कुमारकथां प्रमज्जयति ।

अयोपसि महानृषिः स विनिर्कृत्य नित्यक्रियां

जरादभिनवाद्ब्रह्मसममरापदेवापगां ॥

स्वशक्तिहततारको ननु कुमार एव भुवं

स वाग्यदिवौकगामापि विशेषतोदमदः ॥ २०५ ॥

पूर्वजपन्नानुसारेण मीनाविषयएव भवतापि यतितव्यमित्यत्र हेतुमाह ।

स्वान्दियुद्धारिणी रकीता शीना मुरतरंगिणी ॥

रघूणां यत्तमानानां प्रगिद्विर्मुर्तिर्मयती ॥ २०६ ॥

श्रीरामेण विद्यायाः पुर्याः वृत्तानि शृष्टे तदाख्यायिकामरतारण्यपुरुष-

नरिस्त्वयोपि सर्वोत्तमापत्यमर्भयानीति बोध्यन्ति दितितपस्याख्यानं प्रसंजयति ।

पुरा किल्याग्निचिपये निदेशाययुर्मरीचेस्तप आचरती ॥

सर्वोत्तमापत्यपरीणया तां प्रतारण्यामाग दिनि महद्वदः ॥ २०७ ॥

अत्रैव चित्र रघुवीर तिनम् वानस्य मंगोपि नयप्रमगे ॥

अत्रयुगोशात्रनुगात्रादी कर्त्तं विज्ञौत् विभर्ताचभूय ॥ २०८ ॥

तेन विद्याभ्रंशं पुरी विनिर्मित्यादिका ।

विद्यायाः भवे पुरी विज्ञौत्तानि कर्तव्योः ॥

कौशिकीरैवापि संवंधामुधाभूत्तमहादुत ॥ २०९ ॥

(रामः) कर्मैतदाभ्रमादं (विश्वामित्रः) गैतमस्य पश्यतः ॥

(रामः) हा कृतकर्त्तं भगवत्तन्महा इव रश्मि ॥ २१० ॥

निराये हेतुं दर्शयती मुनिः ।

१ तीर श्लोक २ । २ कर्मवदकवे. दुष्टादय वादेभ । ३ अमकुण्ड म् मुशीरो वरतं-
 कर्तायका रा इति भेदिकी । ४ विद्याभ्रंशमय पुत्र । कर्मवदा अत्रात्ता जगत्त्रिका कर्तु-
 र्दयत । विद्यायाः विद्याभ्रंशमयवत् । ५ कर्तुर्दयत । ६ रामवदकवे । ७ मुनिः
 विश्वामित्राय च ।

वसिष्ठे नानुशिष्टोपि बत वेत्सि न राघव ॥
 निःसैत्व एव नियतं केवलैर्यपरायणः ॥ २११ ॥
 एवं वचोवैचिभ्या राममनोविनोदं निरच्य्य वास्तववृत्तं व्यवृणोत् ।
 अप्यात्मानं प्रार्थयानं विरचित्तं राजानं निर्जरणां निरस्य ॥
 लावण्यार्द्ध्य पुण्यशीलाग्रगण्यां कन्यां वन्यायाप्यदाह्रीतमाय ॥ २१२ ॥
 तत्र हेतुमाह ।

यः स्वस्योपि निकामकामवशतो स्वस्यो भवन्याचते
 तं संत्यज्य न भोगमंडनामिमं को नैव दद्यात्सुतां ॥
 स्वास्थ्येनार्यविचारतत्परधिये न्यकुर्वते भोगिनो
 भूमानं ननु नित्यनिश्चितनेवं द्रव्याप भव्यात्मने ॥ २१३ ॥
 तदादि पांसलपितुं गौतमस्य मुनेर्गृहान् ॥
 अनिशं कामयांचक्रे स पांडुरकरेणुराट् ॥ २१४ ॥
 शार्चरंभादिस्वीयसामान्यवनिताः संत्यज्यास्यामेव कुतो लंपट इत्यत्र हेतुमाह ।
 हावान्सर्वान्मुग्धमभ्यादिभावानातन्वानान्द्विप्रकारणस्वदारान् ॥
 हित्वाहल्यैवास्य कामाय जज्ञे संभोगेस्या पच्छतानंदलाभः ॥ २१५ ॥
 तथा ।

वारांगना वापि वरांगनापि वा न रोचतेऽमुष्य यथा परांगना ॥
 स्वापे यथा ब्रह्मपदावलंब्रवक्षो लैभ्यलाभः पुरुषार्यतां बहेत् ॥ २१६ ॥
 इंद्रः स्वगतं । उपागतं मां न कदाचित्प्रत्याख्यास्यतीत्यत्र हेतुमाह ।
 वृद्धेऽस्मिन्द्विजैराज्यकिंचनज्यजनोत्तंसे तपःकर्कशे
 मृदंगी तरुणी कथंचिदपि वा रज्येत सा पदिनी ॥
 आदित्यं किल कामयेत नियतं कामाभिरामावृत्ति
 श्रीमंतं बत निर्जरोत्तममिमं म्यामीक्षमाणेव सा ॥ २१७ ॥
 कदाचिच्छिष्यवर्गे तु समाहर्तुं समिकुशान् ॥
 निर्गते स्वाश्रमात्सनातुं गौतमोपि जगाम सः ॥ २१८ ॥
 अत्रांतरे इंद्रप्रवेशो युक्त इत्यत्र हेतुमाह ।
 द्विजराजे परिवारिर्निर्गच्छति वनांतिकम् ॥
 आदित्यस्य निशानेस्य प्रवेष्टुं काल एव सः ॥ २१९ ॥

१ सत्त्वगुणशून्यः २ अर्थपरायणः रजोगुणयुक्तः । न्यायशास्त्रस्य केवलार्थपरायणत्व
 प्रसिद्ध । ३ लभ्यलाभः पुरुषार्थता नावहति किंवलभ्यलाभः । परांगनाया अलभ्यलाम-
 त्वात् । ४ चंद्रे माण्डगभेठे गौतमे च ।

ब्रह्मणस्य गौतमस्य च वेषकरणे हेतुमाह ।

ब्रह्मकन्याविलासस्य पात्रं नाहं सुराधिपः ॥

इति वेषं द्विजेन्द्रस्य कृतवान्गौतमोपमं ॥ २२० ॥

कुष्णाजिनाच्छन्नदुकूलकक्षः कुशाग्रमुष्टिं तिलनारिकेल ॥

कुर्वन्कराञ्जे कैरक विवेश वृषोटजं गौतमवेषधारी ॥ २२१ ॥

स्नातु गतस्य शटिति पुनः प्रत्यागमने हेतुं पृच्छति अहल्या ।

भो. स्वामिन्किमु विरमृतं शटिति यत्प्रत्यागत सांप्रतं

(इंद्रः) प्राणप्रेयसि विरमृत चिरममूददैव सद्यः रमृत ॥

(अहल्या) तर्किनाय (इंद्रः) रतोत्सवेषु रजनौ न प्रीयते पद्मिनी-

त्वेव मन्यतत्रवाक्पमपि तत्प्रत्यागतस्त्वत्प्रियात् ॥ २२२ ॥

एवं समाभाष्य हित मित स्मितं विधाय पचायुधविद्धमानसः ॥

निधाय त स्नानपरिच्छदं क्षितौ रंतु समारब्ध स चौरतापसः ॥ २२३ ॥

आश्लिष्य स्तनमाकलय्य चिकुरानाकृत्य गह्वस्थल

संचुष्याधरपल्लवामृतरस प्राश्रन्नैरालिखन् ॥

नाभिं चाभिमृशन्निपीडय निभूतं स्थल नितंबस्थल

कान्चीं निश्लथयन्नदस्य वसान रमे स तां प्रीणयन् ॥ २२४ ॥

विन्यासो न विशेषभूषणरुतो नो पत्रवल्लीकया

नैव स्वप्रचनं न सूक्ष्मरसन नैवाग्रगोदयः ॥

नो वा मंजुर्लांगणित न भणितं नो चाटुकारो न वा

सीकारो मृदुलं न चैव शयन स्तैव रमे पर ॥ २२५ ॥

इत्दा ममपकेतिकीतुकमसापरिमन्नपूर्वक्रम

भयः शक्तिमानसापि बहुशः सा धर्मपत्नी मुनेः ॥

प्रयाप्त्यानुमपापि शत्रुमपया शोशं विधातुं मनाक्

नाशत्रोश्रिजभापैभरवशास्त्रेभे विशेषाग्रति ॥ २२६ ॥

नूनं प्रच्छन्नरूपमायाशदित्यस्यास्य सगमः ॥

मोदयेन्न कथं नाम ररोगास्तपे पद्मिनी ॥ २२७ ॥

एता अपि व्यभिचारांकुरोदपे हेतुमाह ।

नाथं निर्जरसा निरीक्ष्य सुरताविर्भारम्यश्रेय

भार्याऽनन्त वृद्धगैवममुनेः सा नार्द्रकार्यक्रम ॥

नित्यं हि व्यभिचारतत्परनृणां संसर्गगंधद्विषे

भरीरात्मसुशीलशैलशिखरात्पातो न भारः परः ॥ २२८ ॥

गौतमोपस्थितौ शक्रस्यातीननिस्तेजस्त्वे हेतुमाह ।

कस्त्रं मामकत्पेभृत्कथय रे नीचेति वाचं मुक्त्वा-

न्मुंचंतं द्विजराजमप्यतिरूषादित्वायमानद्युतिं ॥

पश्यन्नेव जघन्यकर्मवशतः संजातपूर्वां द्विधा-

सौ तेजश्च्युतिमन्वभूत्पुनरपि व्याजद्विजाधीश्वरः ॥ २२९ ॥

इंद्रः स्वापराधक्षमापने हेतुमाह ।

स्वामिन्गौतम भोः क्षमाधियमते जानीहि देवर्षभं

मामिनें शनमन्युरस्मि यदसौ कामस्य दासोधुना ॥

कन्या मौभगदापि पूजनविधेः शच्यास्तु देव्या भव-

त्कारूप्येन निशात्कभालतिलको जंभूतको जायतां ॥ २३० ॥

तदानो गौतमस्याधरस्फुरणान्निद्ये हेतुमाह ।

हित्वा यस्त्वपैर्गर्गसर्गकरणाचारं पर रागतां-

श्रुके हंत सकृद्विजोपैगमनं सोप्युत्तरः का मम ॥

स्यादस्मिन्कुपिते दशेति चकितः गवेपने तत्र मे

कैवास्येति विज्ञेयभीत इव किं स्कार चकपेऽधरः ॥ २३१ ॥

तथा नयनारुणिमनि हेतुमाह ।

अस्माकं श्रुतिपारशीलकनया सर्वोपरिष्टारिष्यतौ

सत्यामप्यमुना जडेन रचिता क्षेत्रे निजेधरिष्यतिः ॥

शोटं तत्त्वधुना परत्र यतते कर्तुं वताममिष्यतिं

निर्मर्षादतयेति कोपत इवारक्ते मुनेरक्षिणी ॥ २३२ ॥

मम प्राणान् रक्षितैव भगवानित्यत्र हेतुमुत्पापयति बृहस्पतिच्छात्रः ।

न्यायेन वर्तमानत्वाद्भवान्ज्ञातेर्श्रीभयः ॥

भगवन्ननु मां रक्षेदेव नाम्यत्र राजयः ॥ २३३ ॥

अहं तु सर्वयान्यायी भवान्प्रायविशाब्दः ॥

अनोधुना प्रपन्नस्य कापि मित्रा सिधीयताम् ॥ २३४ ॥

गौतमस्य शर्मरमात्रविस्तरस्वशापदाननृणौ हेतुमाह ।

जीवो यस्य गुरुः सियरस्तममरुशीश तु यन्ने यया

निर्जीव विदधामि तादृशमहाशापोति नाग्नि भुवं ॥

एष प्रन्युत तार्धगिन्यय रुशक्रोधो मुनिर्गौतमः
शम्भुं तच्चरितोचितं प्रववृते शिक्षारुते केवलं ॥ २३५ ॥
महद्भग यत्परमेश्वरेण प्रतं न तुभ्यं तदलं ततः किं ॥
गोपयस्यन्यभगानि हंत गात्रे सहस्राणि भगानि संतु ॥ २३६ ॥
आः प्रवर्तयसे मत्तः प्रभवन्देवपुंगवः ॥
गयोर्द्रवमेवातः पातये वृषणौ तव ॥ २३७ ॥

देवाधिपतेस्तादृशभवने हेतुमाह ।

रामाकुलः सन्दिबुधेश्वरोपि वरागैर्नाशः सुचिरं बभूव ॥

भृंगालिपत्तक्रतुर्गीतितोभूद्द्वारांगसत्वेपि वरागैर्नाशः ॥ २३८ ॥

ततः शक्रो मुदैव दिवमगादित्यत्र हेतुमाह ।

अहं वृषोर्ऋतेदकरीमरीरचं क्रियां भवेत्तेन स एव सर्वया ॥

वपुर्विकाशो वृषणोपपातनं शिषं विज्ञानन्स दिवं मुदा ययौ ॥ २३९ ॥

गौतमः—

आस्रस्तधमिल्लभरामधोमुत्तीमामृष्टभालस्यनिशेषकां मुहुः ॥

तां वेपमानां श्वरतीं कृताजलिं वाप्येक्षणामंतरवैक्षत स्त्रियं ॥ २४० ॥

एतस्याः सुरतोन्ताहस्पशौ स भृशनेपयुः ॥

पैशून्यं रचयामास क्रुद्धगौतमसन्निधौ ॥ २४१ ॥

दृश्यसे पांसुला दुष्टे प्रन्यसं नानुमानतः ॥

सप्यगुगर्हिता कश्चिच्चतुरास्यचतुर्मुत्ती ॥ २४२ ॥

किं मया जडया कार्यं यचित्तास्मीति भाषिणीं शिलास्यशापदाने हेतुमाह ।

रत्नीत्याग्जडैवेति मम क्षमं परं त्वपूर्वदेहेन्द्रियसगमादापि ॥

न ज्ञानमासीदिति बोधिं दुर्भगे शिलासि तस्माद्भव सैव साक्षात् ॥ २४३ ॥

अहल्या—

अपरौधस्थिता नूनं भाव्यनुहोष्यमेव तत् ॥

चरणास्त्रानुमर्हन्ति क्षमैकनिलया श्मे ॥ २४४ ॥

आकल्पं शपदेव चेदपयशो मह्यं न दुःखप्रदं

मसंश्रधरशापरं भगवतो दुःखाकरिष्यत्यलं ॥

कर्तुं पापमधीमिमामपि पुनः पुण्याप्रगप्याममी

श्रीपाश न च शक्नुवति निमहो ईशोपि पेशो यशः ॥ २४५ ॥

१ अमराधीश । २ देवभेटः पक्षे पुण्य सौंड इति प्रसिद्धः । ३ मति पयिपामुपदत्र पक्षे गणामुपदत्र । ४ वरागैर्नाश विपदिने आशा वरप । ५ वरांग मृडेण्यपौरिति कोशः पक्षे उत्कृष्टोयनाश । ६ धर्मः पुण्यध । ७ आगः पक्षे अपरस्पाध स्थान ।

गौतमकोपशांती हेतुमाह ।

चतुरास्यसुतासूक्तसुधाभास्वाद्य गौतमः ॥

तदात् एव संजातः शांतः क्रोधधनंजयः ॥ २४६ ॥

श्रीरामस्यैव त्वत्तारकत्वं नान्यस्येति शापभोचनमाह ।

युगे कुत्रचिच्छेषपर्यंकशायी द्यत्तारकः संभविष्यत्यमायी ॥

पदस्पर्शतस्त्वां स लोकत्रयेशः प्रिये तारस्येदित्यये प्रत्ययेऽहं ॥ २४७ ॥

किंच ।

ललाटपट्टलिप्यां यदशुद्धं समुपस्थितं ॥

शुध्येत तत्कर्षकारं विनैव हरितारकात् ॥ २४८ ॥

आशिपमाह ।

भेघश्यामः कोटिकामाभिरामो विश्वाधारः कौस्तुभोदारहारः ॥

राशिर्भासां पीतकौशोपवासा आस्तां चित्ते गोचरैतश्चरस्ते ॥ २४९ ॥

स्फुरन्मौक्तिकोत्तंसकोटीरधारी लसत्कुंडलो योगिचेतोविहारी ॥

गदारी दधद्रुक्ताचित्तानुधारी स पापादपायान्प्रिये त्वां मुरारिः ॥ २५० ॥

धन्ये विरिचिकन्ये मन्ये हरिचरणपांसुला भवती ॥

- पापा यथा ननु तथा द्यगण्यपुण्याप्रगण्यतां याता ॥ २५१ ॥

ततः ।

निमज्ज्याप्सु सदाः समाचम्य वारि परिक्रम्य पत्युः पदाब्जे प्रणम्य ॥

दुकूलंचलं निश्चलं संनिवेश्य स्थिता शासने चासने प्राङ्मुखी सा ॥ २५२ ॥

रदा बद्धपद्मासनस्यांगपाटिर्नियम्यानिलं दत्तनासाग्रदष्टिः ॥

प्रशस्तौ स्व उत्संग आधाय हस्तौ समाकृष्य गां द्वेपरागावुदस्य ॥ २५३ ॥

समाधाय चित्तं हृदभोजसंस्थं स्फुरतं सती श्रीहरिं संस्मरती ॥

सतः पश्यतस्तस्य सा प्राणतुल्याऽप्यहल्या शिलारूपिणी संबभूव ॥ २५४ ॥

एतच्छिलारूपत्वं युक्तमित्यत्र हेतुमाह ।

सा चारुशीलैव परतु कामयोगादहो लेखकनायकोऽस्याः ॥

शीले लघुत्वं रचयेत्तदा सा कथंतरा चारुशीलैव न स्यात् ॥ २५५ ॥

गौतमः—तदास्यं समालोच्य बाष्प विष्पुच्य समामंथ्य ता देवता आश्रमस्थाः ॥

समुत्सार्पसत्वा निहिला वनं तत्सपस्तमुकामो हिमाद्रिं समागात् ॥ २५६ ॥

प्राणिसमुत्सारणे हेतुमाह ।

विक्षेपादापि विक्षेपोऽपक्वचित्तस्य दृश्यते ॥

तत्सत्वरहितो भूपादिदंमादिममाश्रमः ॥ २५७ ॥

हिमाद्री गमने हेतुमाह ।

स्वशास्त्रासिद्धातितमेकमाद्यमन्यत्तपोनाशकशापजन्यं ॥

शते द्विधा जाड्यवतो मतोस्य हिमालयः प्रीय ममाश्रयाय ॥ २५८ ॥

इन्द्रपितृप्रसादादिकृतिपरिहाने हेतुमाह ।

पितृप्रसादाद्दृषणोपपन्नः सहस्रनेत्रश्च स वृत्रहाभूत् ॥

त्यजतु गुर्वापादि सर्वलोकाः परं किमेनं पिनरस्त्वजति ॥ २५९ ॥

जघन्यकर्मणोपि साधुफलपारिणामेन जघन्यन्त्वमित्यभिमन्यते कविः ।

मालब्धात्प्रबलादसावुपनतो भोगो न कर्म स्वक

दुःखोदकर्मयापि यत्फलमहो पुण्यक्रियाया अपि ॥

दुःसाध तदनौर्यकार्यमिति ये जल्पति तेभ्यो नम-

स्वत्वं त्वद्व्यभिचारिकर्म तदिति द्रूमो वयं निश्चयं ॥ २६० ॥

मुनिः श्रीरामस्याश्रमांतर्गमने हेतुमाह ।

चिरं स्मरत्येव विरिचिकन्या धन्या वदान्याद्रवतः स्वदातुः ॥

पदाब्जपांसूजनाभिकांसमाणास्त्वपे रघून्सं कृतार्थयैनां ॥ २६१ ॥

द्विजधर्मपत्नीं प्राति पदस्पर्शकरणे विभ्यद्रामः पर्यनुयुक्ते ।

पांसुला गौतमस्त्रीयं ममाधमपदास्पदैः ॥

रजोभिः किमु पूयेत पांसुलायेत वाधिकं ॥ २६२ ॥

मुनिः—रजोभिरेवेयं श्रुष्यतीत्यत्र हेतुमाह ।

श्रुद्धस्यापि रजसो दर्शनं स्त्रीविशोधनं ॥

पवित्राणां शिरोरत्नं तय त्वंग्रिगतं रजः ॥ २६३ ॥

सुरेशानरुशौनूत्पनाशा निधिवशादियं ॥

पर्वनाशापदस्पर्शात्पुनीहि मम शासनात् ॥ २६४ ॥

रामः—स्पष्टं ।

अस्याः पदाभोजरजोभिरेवनास्त्वतंपदा क्षत्रियबांधवा वयं ॥

भवेम पात्रं वत तां पदाऽऽपृशन्नामो व्यक्तिक्रामतु नाम हा कथं ॥ २६५ ॥

नायं पदस्पर्शो व्यतिक्रमापोति मुनिः ।

यस्मिन्नाम समुत्संति बहुशो निःश्रेयसश्रेणयः

१ सर्वे जड अपूर्वदेहेन्द्रियसयोगेन तत्र चैतन्यादिगुणोत्पत्तिरिति सिद्धांतः । २ प्रायो मरणानशने मृष्यी बाहुल्यतुल्यपोरिति मेदिनी । ३ सख नायां अकार्ये पुनस्तत्रायां स्वभि-
चारसङ्गमिति तु प्रथमहे । ४ अर्कव्यवर्तानभिचारपतीति अ-पभिचारो इदस्तस्य कर्म
पले स्पष्ट । ५ इन्द्रविषयज्ञानालङ्घना । ६ परिचीकरणे आशा परया । ७ शो
कापुमक्षिणी ।

संमिश्रो रजसाल्पशस्तव पदस्पर्शोप्यनैतादश ॥

सत्रे सत्ववदो यथा द्विजनुषां चाखेटके भूभुजां

पत्सातभ्यनिर्धोर्विधेरनुमातिस्तत्रस्त्यये भूयसी ॥ २६६ ॥

करे गृहीत्वाय रमाधिनायं द्रुतं समागम्य तदाश्रमांनः ।

क्षमां तपोभिर्मुनिवर्परामां तां स्पर्शयामास पदा मुदा सः ॥ २६७ ॥

श्रीरामभद्रपदस्पर्शमात्रेण सर्वया कृतार्येत्याह ।

स्वपदाब्जरजःस्पर्शात्सच्चिदानंदरूपिणी ॥

ननाम रामः स्वं नाम श्रावयंस्तीं महामनाः ॥ २६८ ॥

तं शापमश्मसारं क्रोधाक्रांतस्य गौतमस्य मुनेः ॥

चक्रे सुवर्णसारं भूभृद्वरपादसंभवः स्पर्शाः ॥ २६९ ॥

सां प्रति रामेण नमने हेतुमाह ।

दूरे सर्वं सत्वरं न्यस्य पत्युः प्रियं^१ तोषाद्धारयंतीं विशुद्धां ॥

बुद्धां युक्तं योगपट्टाधिरूढामेनां नेमे विश्ववद्योपि रामः ॥ २७० ॥

जलदशामलकमलविग्रहं कुटिलकुंतलकुंडलनावहं ॥

विहितकुंकुमपंकविशेषकं मकरकुंडलकांतकपोलक ॥ २७१ ॥

विकचपंकजशंकिविलोचनं विशदशारदचंद्रसमाननं ॥

अरुणांबिबनिभाधरपल्लवं मधुरमंदतरस्मितवैभवं ॥ २७२ ॥

रुचिरकंबुवरोपमकंधरं पृथुलचारुविशालभुजांतर ॥

भुजगभोगचतुर्भुजशालिनं दरगदारिसरोरुहमालिनं ॥ २७३ ॥

कटकतोडरहारविभूषितं घुसृणचंदनकर्दमरूपितं ॥

उभयपार्श्वलुटपृथुशार्दकं प्रपदचुंबकचपकमालिकं ॥ २७४ ॥

त्रिवलिसंगविभंगुरितोदरं कनकभंगपिशंगवरांबरं ॥

कटितटार्पितमंजुलशृखलं रविमरीचिलसद्वसनांचलं ॥ २७५ ॥

विधृतकांचननूपुरतोडरं नक्षमणिद्युतिधूतसुधाकरं ॥

ध्वजसरोरुहवज्रलसत्पदं नियुतमन्यरूपमदच्छिदं ॥ २७६ ॥

सुरुतराशिवशाप्रियदर्शनं भवमहार्णववैभवकर्शनं ॥

रघुपतिं भगांतमवेक्ष्य त पतिवचःस्मरणात्प्रणनाम सा ॥ २७७ ॥

तमासेचनकं प्रीत्या पश्यंती हरिणेक्षणा ॥

दशो विस्कार्पाचक्रैर्नर्निधातुमनाश्व ॥ २७८ ॥

पापीयस्या मम स्पर्श एतयोररिपूतपोः ॥

अभूदिति शुभैर्वाभिः स्नपयामास किं सती ॥ २७९ ॥

श्रीदेव्याप्युपलान्यमस्य चरणं प्रक्षालयती मलै-
स्तल्लाप्यविमोहिता करतलेनास्ताल्य चाघाय तं
खुवंती च मुहुर्मुहुर्मम रुते क्लेशोस्य हाहा विभो
एवं गव्हरिताश्रुपूर्णनयना प्रोच्छंत्यभूत्सा चिरं ॥ २८० ॥
गाढं गाढं सा. समाँल्य साध्वी तावास्वाद्य स्वांकयोस्तन्मुखातः ॥
स्वाँदु स्वाँदून्यर्पयती कलानि मंदं मंदं सुंदरं संबभाषे । २८१ ॥
कौशल्या जगती सखे दशरथो नाथ स नः स्वस्तिमा-
नास्ते कच्चिदये (रामः) ह्युभावपि शुभो (अहल्या) त्वां राम पृच्छाम्यहं ॥
सा साध्वी तु तवेदशस्य गुणिनः सेहे वियोगं कथं-
कारं नाप परं (लक्ष्मणः) ब्रवीमि किमहो मातर्भर्तव्याः रुते ॥ २८२ ॥

अहल्या-

सत्यं नु किमये सा तु पश्यता त्वन्मुखं चिरं ॥
इत्याँल्य इदं साश्रुः स्नपयामास सा सती ॥ २८३ ॥
सर्वं भद्रमभूदये परमह त्वामेकमभ्यर्षये
स्वस्योद्गाहमहात्सवाय नियतं त्वं गामिमामाह्वय ॥
को नामास्य गुणाकरस्य रुचिराकारस्य पक्षं वरं
नानंदप्रचुरं भजेत मतिमान्विदेहपक्षादापि ॥ २८४ ॥
दंपन्योर्युवयोः परस्परपटग्रयेर्विमोक्षे मियो
नामादानकुतूहलेन हसति स्त्रीणां कदंबे हि नः ॥
तत्तत्कालिकमंदहासमधुरश्रीमेदुरे. वां मुखे
संबीक्ष्य त्वनयोर्वय नमनयोः साफल्यमाशास्मदे ॥ २८५ ॥
तस्यास्तदानीं सौहार्दसुधासागरप्ररगः ॥
चिरं प्राहति स्मायं मुनिर्गुरुरपि स्वयं ॥ २८६ ॥
शुद्धसत्वमये रामे संगते तत्र सत्वरं ॥
सर्वममूहोर्यादाससादैव सर्वतः ॥ २८७ ॥

मुनिः-

रोमांचकंपुकविशेषलसच्छरीरां बद्धांजलि नयननिर्गलदश्रुधारां ॥
ऊचे मुनिः स भगवा॥श्रिरविभ्रैलब्धा त्वं साध्वि तावदधुना भव तादृगेव ॥२८८

अहल्या हिमालयं जिगोमिपुः ।

नमस्ते परब्रह्मणे तारकाय नमः साधुसंपत्तिवितारकाय ॥

नमः शत्रुसंघातसंहारकाय नमो बाणतूणीधनुर्धारकाय ॥२८९ ॥

तं कौसल्यानंदनं वीतशल्या नत्वाहल्या स्वात्मनो जन्मवल्याः ॥

साफल्यार्थं पूर्णपापुषुकुल्यातुल्यां वाचं ताममूल्यां ध्यतानीत् ॥ २९० ॥

मनासि जलदशामं कौटिकामाभिरामं करधृतशरचापं रूपमेतत्तवास्तां ॥

वचसि च मम नित्यं रामते नाम सत्यं किमपि न परमन्यत्स्वार्थकृत्यार्थयेहं ॥ २९१ ॥

जडसंयोगवियोगरूपायाः मुक्तेः सत्वकार्यत्वात् कथंतरां तद्गजसोभूदित्यत्र हेतुमुत्प्रेक्षते ।

सर्वं सत्वविमुक्तये ह्याधिकृतं नाथ त्वया सांप्रतं

योगीयं तु कदापि मोस्त्विति रजः पादांबुजं शिश्रिये ॥

पादांभोजदृढाश्रितार्थितमहाकल्पद्रुमो मामकः

स्वामि तां द्विजडामनेन दयया किं मोक्षयामास सः २९१ ॥

रामायं गौतमाश्रम इत्येतावदुक्त्वा सरलं गंतव्ये सति कौशिकस्यैतावत्प्रवृत्तौ हेतुमाह ।

अस्योद्वाहकृतेषु ते खलु परं जापालयेगारकः

सोयं दारवियोगमस्य जनयेदेवेति नैवान्यया ॥

तत्तन्निष्कृतिरस्य शास्त्रविहितैवापेक्षितेति भुवं

विप्रेद्रस्य सदारयोगमधुना किं कारयामास तं ॥ २९२ ॥

इत्यल्योद्धारः ।

स रामे मुनिं नावमारोदुकामं समालोक्य हंहो स्तभानस्तभान ॥

शति प्रभुवाणोद्दग्भीरवणं स तूणं श्रोधार्णसः कर्णधारः ॥ २९३ ॥

मुनिमुपेत्य ।

लोके शोपस्थितं वस्तु मानुषीकुरुते तु कः ॥

अनुगृह्णीष्व मां देव स दूरादेव वर्ततां ॥ २९५ ॥

मुनिना सोपमिति दर्शिते रामं प्रति ।

वराकैपोतिका वन्यकुटुम्बपरिपोषका ॥

चिरादायुष्मता भूयान्नुभ्यं राम नमो नमः ॥ २९६ ॥

रे रे जाल्माशेषमान्यो यदान्यो धन्यो राजा मन्यतां नान्यथायं ॥

नद्याः पारं तारयैनां निचारं मा त्वं कार्षीः कारय स्वान्मकार्यं ॥ २९७ ॥

भूयानरमास्यास्वलाभो यदा त्वं धाम्न्येव रे रंसते पूर्णकामः ॥

इत्यः स्पर्शस्ते जलस्यैष कष्टः किं ते पोतैः पोतिकाभिश्च किंवा ॥ २९८ ॥

कर्णधारः—

नैव जानामि राजानं बालमेनं मुनीधर ॥

स्वलाभे प्रैतिभूश्चेर्यास्तारयाम महानदी ॥ २९९ ॥

१. परे लोकेसो विष्णुस्तस्य पादजल तत्र स्थित । २ परे केशा ब्रह्मपुत्री । ३ पुषिः ।

४ पुषिताभिश्च । ५ जामोम इति प्राकृतभाषायां ।

सहचरैः समं रागतं ।

अस्पानर्यकरं रजः पुनरतः प्रक्षाल्य सम्यक्तरा-
मुच्चात्स्यैः सहानुजेन सहमैवाभ्यन्तरे स्थाप्यतां ॥
तत्रादौ तरणीं सितांगुक्मिदं कृत्वाशुचिं शुद्धुचिं
न्यस्येनं बहुसत्वरं भक्नदीपारं परं गम्यतां ॥ ३०० ॥

तदनु

पीठाग्रे त्रिनिशय त्रिटरवरे क्रोष्णीः सुगोधोदकैः
लक्ष्मीः क्षालयितुं रायं यमभयं धत्ते स्वचित्ते हियं ॥
तं पादं स पटच्चरेऽस्मिन्नि मृदः कुभोदकैर्धावया-
चक्रे पश्यत नन्वकिञ्चन वशीभावोद्भवं वैभवं ॥ ३०१ ॥

तीर्णायां नदां तरपष्यतिपये ब्रुवाणं राममाह ।

जडतारकौ तरणिकुलनार्थी वनचौरेणानुप्रित्यावा ॥
राश्राविति भवनोहं रघुवर नार्हामि किमापि तरपष्यं ॥ ३०२ ॥

त्रिन ।

मुनिवाटप्रवेशमात्रेणैव गतश्रमा इत्यत्र हेतुमाह ।

निबिडतरतरुच्छ्रापे मुनिवाटांतप्रविष्टमात्रास्ते ॥

कांतारे श्रान्ता अपि रनिरोहृततया भवन्समं शांताः ॥ ३०७ ॥

आगतानां तेषां तत्रत्यगृहमेधिभिरातिथेयीकरणे हेतुमाह ।

दृष्ट्वैव निलयवासी यो हि महातापैसत्वमतिथीनां ॥

नोपचरति हिममधुरैः रेफदशस्तत्र साधको नूनं ॥ ३०८ ॥

कौशिकागमनेन जनकानंदे हेतुमाह ।

कौशिकागमनं नूनं नेह तोषाय जायते ॥

ननंद जनकस्त्वेनं मत्वा सुदिनदर्शनं ॥ ३०९ ॥

तं कौशिकं शिष्ययुतं सभागतं नृपः समाकर्ण्य समागमद् द्रुतं ॥

तदा विदेहोपि पदा चरञ्छतानंदेन मूर्तेन सहैतदद्भुतं ॥ ३१० ॥

मुनये आसनदाने हेतुमाह ।

परिक्रम्य प्रणम्याय समाश्लिष्य पुनः पुनः ॥

अददात्सत्प्रधानायात्रासनं नरशासनः ॥ ३११ ॥

पायदाने हेतुमाह ।

आशु स्वश्रेयसं गंतुं विदेहनरनायकः ॥

जग्राह किमयं पीत्या धावनार्यं मुनेः पद ॥ ३१२ ॥

महापूजायां हेतुमाह ।

अलंचकार प्रवरं द्विनेश्वरं गंधैः शुभैश्चंदनकुंकुमांचितैः ॥

हारैरुदारैरुचिरांबरीस्तया कल्पैरनल्पैः स विदेहभूषणः ॥ ३१३ ॥

स्वरुनार्यतायां हेतुमाह ।

एष भोः कौशिक स्वामिन्नुदाराशयसन्मणे ॥

लब्धार्यो जनकस्त्वय भवत्पादप्रमादतः ॥ ३१४ ॥

मुनिर्जनकधन्यतायां हेतुमुपन्यस्यति ।

कुशलं वसु जात ते त्वमप्ययमनामयः ॥

विदेहाधिपते कश्चित् (जनकः) प्रसादेन भवादृशां ॥ ३१५ ॥

महतां पदपद्मपांसुपुरान्परिचिन्वन्पुरुषधन्यतां प्रयातः ॥

स कुशलवसुतोत्सया क्षयं त्वं अप्रियत् चोर्ध्वैर्लप्योन्वतोसि राजन् ॥ ३१६ ॥

१ रवि सूर्यः पक्षे रेफशून्यतया श्रातपादात् रेफनिष्कासेन शान्ता भवति । २ गृहाभमी महातापसत्त्वमरयतनापरिधायि हिममधुरपदार्थैः । रेफदशः कुत्सितदृष्टय पक्षे महातारसतां रेफदशः निरयथासीति । ३ जलूकः । पक्षे निष्कामित्रः । ४ दिनदर्शनवत् पक्षे शोभनदि-
नदर्शनं । ५ कुशलवसुनी यस्यास्तया सीतया सहितः । पक्षे कुशलवसुतासहितः । ६ पद-
मिलय पक्षे ऊर्मिला ।

भौनोंद्रोभयपार्श्वत स्थितेरुतौ लोञ्छितखडादौ ।
 तूणीखेटरुपाणकार्मुकभृतावैणेयचर्मावृता ॥
 तन्वानौ कमनीयतामतितरा राजर्षिताशालिनौ
 दिष्ट्या दाशरथी धृतादरतयाऽद्राक्षीद्विदेहाधिप ॥ ३१७ ॥
 मन्स्वामिनो रघुपतेर्भहिमा महीयान्य पश्यतो हि जनकस्य दशरगण्यैः ॥
 पुण्यैर्महद्विरनिमेषतुलां प्रपन्ने सद्यस्तरामगमतामनिमेषभाव ॥ ३१८ ॥

श्रीरामदर्शन जनक सहजत्रह्मासिकाया व्यचालयदित्यत्र हेतुमाह ।

जनकस्यानुभवतोप्येष स्वानदमाधुरीं ॥
 श्रीराम सांप्रत जज्ञे विशेषानददायक ॥ ३१९ ॥
 मनासि रघुकुमार एष तस्मै बहलतर जनकाय रोचते स्म ॥
 समदश इति नात्र चित्ररुक्तद्विपमदशोपि यदेव रोचनाय ॥ ३२० ॥
 बृहदाभजतोपमुत्तम जनक सोनुभवन्नपि स्वय ॥
 रघुनदनमाधुरीभव कुतुक तकिमपि व्यगाहत ॥ ३२१ ॥

जनक —

कस्यैतौ मुनिशार्दूल कुमारौ सुमनोहरौ ॥
 गुणैरसुलभै सर्वैरराविति मतिर्मम ॥ ३२२ ॥

जनकवचो वैचित्र्यीमन्यार्य है है इत्युक्त्वा मुनि —

शूर सन्वसुमास्त्रपीमयतनु सद्वृत्तभाष्याडव
 स्तुत्य सर्जनमस्कृतोपि च सदाचार प्रतापोद्भुर ॥
 तद्वशे स्यामितप्रथो दशरथो येन स्वय निर्भय
 निर्जित्यासुरमडलानि मघवा देवाधिप स्यापित ॥ ३२३ ॥
 तस्य प्रभूतविनयौ तनयौ सुमहोदयौ सदयद्दयौ ॥
 सुरसवरक्षणकरणे मया हतौ वीरसमतावेतौ ॥ ३२४ ॥

राममुदिश्य ।

धोनेन शक्त भदासि प्रसग्नय द्विजाधिप ॥
 यत्र शस्त्रादिविद्यायामास्ति कस्यापि गौरव ॥ ३२५ ॥
 यद्बुद्धे सौठमन्नो न भवति भगवान्ब्रह्मनिष्ठो वसिष्ठो
 बल पीठ पिशाच्या परिरेव परुष पौरुष यस्य वोत्ति ॥
 पात्रिभ्य गौतमस्य प्रययति च शिलास्त्रिपिणी धर्मपत्नी
 सौभाग्ये त्वस्य राजन्वपुष इह वय साक्षिण सर्व एते ॥ ३२६ ॥

अस्मासु मौनियु तपरिषु याजकेषु भक्तेषु योगिषु ययो प्रथित दानम् ॥

तद्ब्रह्मवि स्वापि भव सुतपो प्रतीतमेतद्वरत्वमिति सप्रति भद्रभद्र ॥ ३२७ ॥
जनकस्य प्रेमाश्रुविसर्गमुत्प्रेक्षते ।

मौनिः पात्र पवित्र जनकनरपतेर्म मयापीच्यगात्र
पात्र मत्वा सुदम्भ्या सपदि सुविधिर्नाऽकारि सीताप्रदान ॥
कौशल्य त्वेतदेव स्फुरति हि सुदशा यद्भुत स्वामकार्य
सपाद्य चातएवाविधिरपि सुधियो दूरमुन्सारितोभूत् ॥ ३२८ ॥

जनक सीतावृत्त श्रावयति ।

यद्यार्थं परिशुद्धये मम महासीरै पुन कांचनै
भूमिं कर्षयतो सतो वसुमतीगर्भस्य सार पर ॥
कन्यारत्नमिद नरेन्द्रतनये सप्रार्थनीय विवा
हार्य सपति (विश्वामित्रः) हे विदेह परमैव स्यापुनस्तर्हसी ॥ ३२९ ॥

पणकरणे हेतु दर्शयति ।

पण विना किं रूपणस्य कन्या श्रीमतमत्यतमयेत कांत ॥
अतो मयाय बहुधा गुणाढ्य एव विमृश्यैव नितार्कितोभूत् ॥ ३३० ॥

विश्वामित्रः—मम रामभद्रस्याय तव पणजप ईषत्कर इत्यत्र हेतुमाह ।

शत महासुरादिरप्यमनेकराजरत्नानि यत्नविरहाद्वलितपद च ॥
शक्तो विजयतुमपि यो रघुनदनोसौ राज प्रजेप्याति पण जनकस्य किंसित ॥ ३३१ ॥

धनुषि ज्यामधिगते सातावातिर्मर्द्दाभृतां ॥
इतीव हेतो किं राजन् पणमेनमचीकूप ॥ ३३२ ॥

देवै प्रत्तमनर्घकार्मुकमहारत्न पुरा भित्तवे
तत्सम्पत्तिनियोजने ह्यकुशल प्राप्ते पणाय न्यधात् ॥

अस्पैतत्वणनाभिलत्तु शतशा वृत्तान्यहो मौक्तिका
न्येतेभ्यो भवितैव भाववशतो भूयान्स्वलाभरित्वाति ॥ ३३३ ॥

अथ लौकिकीं शक्तिमनष्टभ्यैव रामभद्र सीतापरिणयार्होऽतीव सुकुमार कथ महेश
महेन्द्रासपमारोपण पण साधयिन्यतीति चित्तयतो महाभृतांश्रुतामपनेनुकाम शता
नद कौशिकप्रभाव प्रकटयन्श्रीरघुनदनमभिलक्षयति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

मानुर्मुत्प्रतिदानाय रघुनायातितुष्टये ॥

गुरुप्रभावस्तवन पुरोधस्तमभिव्यधात् ॥ ३३४ ॥

श्राकौशिकांघ्रय इमे राहचित्रसेनानानाभिधैश्च त्रिभुधैरुपशोभमाना ॥

नियामृतार्जितशर्मा विलसमुधर्मा रामाधिक दिगमितापि भुव शशाणु ॥ ३३५ ॥

अन्यवनसंभवज्जाडेमहानये जातुचि-

न्मनः सनविभ्रमं रचयितुं सुमेधा व्यधात् ॥

विदित्य दयदूनितः प्रशमनाय नायो नृणा

व्यगाहत तपावनं भगवतो वसिष्ठस्य तः ॥ ३३६ ॥

आतिथ्यं सचलस्यास्य नाचला कर्तुमर्हति ॥

इतीव शचलाद्वारा यथाकाममर्पयत् ॥ ३३७ ॥

शचलागृह्यधेनुद्वारा सधैन्यस्य तस्य राजन्यस्य कथं यथाकामं संतर्पणमिति शंकाप-
नोदकं हेतुमाह ।

वसिष्ठानां हि सुमनःश्रेष्ठानां सुरभिः सखे ॥

भोः तदारामनिष्ठानां न संवर्षयितु क्षमा ॥ ३३८ ॥

तादृशस्य वसिष्ठस्यातिभूक्तस्य सा पार्ष्वयः ॥

सुराभि चकमे भूभृत्वैत्रकाय वतात्मने ॥ ३३९ ॥

मंत्रादिभिः प्रार्थ्यमानस्यापि वसिष्ठस्य धेनोरपारित्यागे हेतुमाह ।

भो ब्रह्मणो मे शचला स्थितिश्चेन्नित्याग्निहोत्रं क्रतवश्च ते ते ॥

सुरार्चनं प्राप्तनरातिथेयीयादिमृत्तिः कथमन्यथा सा ॥ ३४० ॥

मुनिना संन्यसादेन बोधितोपि मुहुर्मुहुः ॥

बलावलेपाऽऽचला जहार सा महाबलः ॥ ३४१ ॥

निबध्यमाना विकटैर्वराटैर्निहन्यमाना व्युडिर्द्वैः सा ॥

दुंधारवानुत्पृजती वसिष्ठं तं नीयमाना समुपाव पाचं ॥ ३४२ ॥

रामेर्निकुनु मदाराराद्धमभुना पञ्चीयमाना परि-

रप्येतीश्वरर्षीमुक्तकुरुषैरेषा ननोवेक्षते ॥

(वसिष्ठः) वसे चेदचला भवत्य वचं प्रादशीयित्यं सररु

त्वं तावन्वत्प पपेन्द्रमि तदा कथां भरतापिथि ॥ ३४३ ॥

ततोतितप्तस्य महानरस्य हेतिव्रजोनेकविधोप्यशाम्यत् ॥

प्रभञ्जैनाविष्कृतभूतिनास्य धनेन दंडेन करास्थितेन ॥ ३४६ ॥

अथ तस्य वाडवमहामहसः ररमात्मनः परमहीनमहः ॥

लघु भासते स्म तत आमनि तत्परम महो रचयितुं चकमे ॥ ३४७ ॥

अथ तपस्तप्तुमारभतेत्यत्र हेतुमाह ।

ब्रह्मात्मभावो हि समाधिमूलकः स च क्रियायोगपुरोगमो मत' ॥

तपस्तु तस्मिन्प्रथमं पतञ्जलिर्जगानतस्तीव्रतपश्चचार सः ॥ ३४८ ॥

ब्रह्मभानाय तपस्यतो राजर्षित्वं ब्रह्मदत्तमनुशोचति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

तपतः सुर्गपतितोदेशादथ राजतापमत्वमभूत् ॥

त्रिविधशतो बत तस्माद्विधेर्वर्लीयस्वयागवित्तैव ॥ ३४९ ॥

तदानां त्रिशंकोर्नाम रविवंशसंभूतेर्नरपतेरनेनैव वपुषा दिवं गंतव्यमिति मनीषाऽभ-
वादित्यत्र हेतुमाह ।

त्रिधार्जितं यत्किल पार्थिवत्वं स्वर्गोपि तन्नश्यतु न क्वचिन्मे ॥

शति त्रिशंकुश्चकमे स्वभारादेवं प्रयातु वपुषामुनैव ॥ ३५० ॥

तदनु तदर्थं वसिष्ठ गुरुमुपसमाद स चैनं प्रत्याचख्यौ ।

स ब्रह्मनिष्ठस्तपतां वरिष्ठो वसिष्ठ एतेन कदार्यितः सन् ॥

जगाद राजन्नविचार्य कार्यमर्कार्यमार्थैरवधार्यतां नः ॥ ३५१ ॥

वसिष्ठेनेत्रं प्रत्याख्यातस्तत्पुत्रानुपमृत्य स्वेटसिद्धयेत्याग्रहं चकारांततः पीरोहित्य न
प्रवर्तयिष्यामीत्युक्ते कुपितैस्तैः शप्तश्चांडालतामापेत्यत्र हेतुमाह ।

पीरोहित्यविनाशोक्त्या वसिष्ठानां कृतकुधां ॥

व्याकोपेन पुमानर्थो न गच्छेत्कोनु दुर्गतिं ॥ ३५२ ॥

कराल्यक्तोजनकात्प्राग्भृन्नीलांशरोऽश्लीलवचोविलासभाक् ॥

भूपोच्चयैर्लोहभयैः स शाश्वती शशास चांडालदशां विशांपतिः ॥ ३५३ ॥

कावि. ।

अत्याग्रहीवष्टतया त्रिशंकुवन्न वर्तितव्यं महतामुपांतिके ॥

यस्त्वेष्टसिद्धिस्तु सुदूरवर्तिनी तत्कालसूत्र लुपकठसंगतं ॥ ३५४ ॥

अयानेन प्रार्थितो त्रिधामित्रस्तदभीष्टसिद्धये तमनुजग्राहेत्यत्र हेतुमाह ।

१ हेति स्यादायुःश्र्वालासुसंतेजस्सु योविति इति मेदिनी । २ वायु नाराथ । ३
इडेन पक्षे मेरेन । ४ उरुष्ठ रसाधिपत्यरूपतेजः । ५ समाधि' । ६ प्रादण्यश्रेष्ठयो-
देशात्पक्षे मुक्तांभीशायोदेशाद्राजर्षित्व पक्षे रजतगन्धत्व । ७ पृथुपुत्रत्वात्पृथीपतिवाप्तु-
प्यशत्वात् । ८ आर्यं विचार कृत्वा आर्यं न वार्यं । ९ अतिशयेन यत्तुमतो वसिष्ठाः ।
१० चांडालता वारिथ्य च । ११ नीलवर्णसूत्र यमपाराशथ ।

सश्रेष्ठं सख्यापयत महोऽथ दिव्यालोकं कौशिकं तं विीकं ॥

सास्यं कर्तुं दुर्गनस्पेदस्य को नामास्मिन्नृद्धिं कल्पेत लोकं ॥ ३५५ ॥

ततस्त्रिशकुं पार्थिवेनैव वपुषा दिवमारोपयितुं कचिच्चतुमरभत कौशिकस्तत्र मितिं
तेनैकरुद्रद्वनिष्ठेषु यतित्वा आहूता अपि नागच्छन्तिव्यत्र हेतुमाह ।

गुरालयारश्चैव महागवमहोरात्रे ॥

चांडालस्यास्य नागच्छन्वसिद्धा वैद्यगोत्रजा ॥ ३५६ ॥

आगतास्ते विधाभिन्नशापेन ययातां गता इत्यत्र हेतुमाह ।

युगपत्प्रकुपितरिधीमित्रास्त्रांता वसिष्ठपुरास्ते ॥

अध्वन्यपुता हताभा दुर्गीतमभजत हत धृतिमत ॥ ३५७ ॥

यत्रोदचन्मर्शवत्या सदांरविबुधादय ॥

दिव्यत्र स्यापयन्नस्य दौर्मनस्यमवभिवत् ॥ ३६४ ॥

अयं विधामित्रस्त्रिशकुतोपाय तपःप्रभावान्नय सर्गं निर्मातुमारभतेऽप्यत्र हेतुमाह ।

सुरुती हि सप्तति भयापुक्तमना नृपमनोविनोदाय ॥

श्रितसाहित्यसमुद्रो व्यदधानवसर्गबधविधि ॥ ३६५ ॥

अयं देवता भीता इत्यत्र हेतुमाह ।

प्रकांतोभिनवो जवोत्तरलितो य सर्गबधोधुना

नून स्याद्बहुधा सदानवमहामोदप्रधानोद्भुर ॥

सानर्यावह एव न सुमनसामेव नु ता देवता

भीता एत्य तपोधन सुमतपरस्त सात्व्याचक्रिरे ॥ ३६६ ॥

भो कौशिक ब्रह्मणाप्यनुच्छधनीया पुराणस्थितिरिति नाय व्यससाय आर्यसमन इत्युपम
हर्तव्यामित्युक्तेन मे प्रतिज्ञान्यया भवितव्या निर्मितं च नक्षत्रादिकमाकलयमातिष्ठानियुक्ते
तथैव कुर्म इत्याह ।

भास्वन्नक्षत्रमालोच्छसिततनुरय राजरकुस्त्रिशकु

स्तिष्टोरेव्येव दीप्यन्नसुलभसुरैतोच्छासशाली चिराय ॥

तस्मादस्मात्कबोशो विरमन्तु वा नतोपदात्सर्गप्रधा

द्वयो नैवार्दयित्यत्यष्टतरमपि योऽनाङ्गुल स्यापितोस्ति ॥ ३६७ ॥

कवीशितुस्ते नृप कामसप्तसमर्थनो यो नरसर्गबध ॥

एन निपिद्ध विबुधा वदति कृत नदेतेन विजृभितेन ॥ ३६८ ॥

स्मर्य कदाचिदापि नो मनसाप्यकार्यं

यद्यप्यदो विधिरुताद्वल्यसहायात् ॥

शिद्धिं कयचिदापि याति तयापि तस्मा

च्छाभ पर चिरमवाङ्मुखतैव लोके ॥ ३६९ ॥

देवताप्रभावशेनोपरत कौशिक पश्चात्तप इत्याह ।

चिरार्जितानां तपसां वृयाऽत्र मे व्ययोनयात्र किञ्च तन्निगाशया ॥

त्रयीमदस्यापि महातपश्च्युतिं यद्ब्रह्मणोस्यां वसत समादपते ॥ ३७० ॥

तपोव्यपकरामिनां दक्षिणाशामप स्वय ।

विहायातितरां पश्चात्तपति स्म तपोधन ॥ ३७१ ॥

भगाधरदयो गाधिनदनेपाधिपता ॥

तप उज्जुभयादाग तीव्र त्रैलोक्यतापन ॥ ३७२ ॥

तदानीं ।

यज्ञेवरीषनृपतेर्दुद्राव नृपश्चर्भयात् ॥

यं नाकं हंत नेतापि प्रातिभूभूय पावकः ॥ ३७३ ॥

नटपञ्चस्थाने ऋचीकनाम्ना केनचिन्मुनिना गोशतेन विक्रोतः शुनःशेफनामा
मध्यमपुत्र एन जगाम शरणमित्याह ।

अयोर्पञ्चप्रवरः परं महामेधोपि पित्रा शतकेन यो गवां ॥

त्यक्तः शुनःशोक इमं भयातुरो महाभिमानं शरणं समागमत् ॥ ३७४ ॥

अथ विश्वामित्रेण तत्राणाय एतत्प्रत्याम्नायेन केनचिद्द्विवितव्यमिति स्वपुत्रा आदिष्टा
अपि मार्गीकुर्वतो यवनत्वमग्रमस्मित्याह ।

स्वनिदेशप्रत्यङ्मुखानिजतनपशतं वसिष्ठतनपदशां ॥

सद्योनपत पराहितकरणे स्वाहितमापि स्वय सविधं ॥ ३७५ ॥

अथारसे गायाद्वयमुपदिदेशेत्याह ।

द्वे अस्य गाये शतमन्युविष्णुप्रसादिके केचिदसौ दिदेश ॥

यतोवरीषः परिपूर्णमन्युर्निजाश्रितश्चापि भवेद्विमुक्तः ॥ ३७६ ॥

अथास्य तपउज्जृभणेन देवता आगत्य तस्माद्यपिन्नं दत्त्वा गता इत्यत्र हेतुमाह ।

वितताचिते रसातल उज्जृभितवति तपस्युपागमन ॥

विपुलानां हि सुमर्षसामुदयोपि च तापसत्वस्य ॥ ३७७ ॥

तदनु तं प्रलोभयितु मेनका जगामेत्यत्र हेतुमाह ।

अधुना मेनकाप्राप्तिरिति तीव्रतपोमदात् ॥

स्मरतस्तफतुन्यायः प्रादुरासीदिव द्रुतं ॥ ३७८ ॥

ततस्तां परिगृह्य रमेते स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

कामानुकूला सा ब्रह्मभूतिरित्येव किं मुदा ॥

परिगृह्य तया रेमे दशार्षोप्यृषीधरः ॥ ३७९ ॥

तपोभंगे हेतुमाह ।

अनया रममाणस्याप्यतितेजस्विनो मुनेः ॥

तेजश्च्युतिरतीवारीदशभूक्तस्य संशयः ॥ ३८० ॥

पश्चात्तापमापेत्यत्र हेतुमाह ।

हंतैनार्मपरां धिक् धिगहो यां गंतुमिच्छतः ॥

त्रयीमपब्रह्मणोपि तेजश्च्युतिरधोगातेः ॥ ३८१ ॥

कविः

१ मध्यम इत्यर्थः । २ गततया रसाते आये माघमासे उज्जृभितवति इति । ३ माघे
तपति च । ४ पुत्राणां देवता च । ५ तापस्यतापकतायाश्चोदयः । ६ श्लेष्मावाश च ।

पुष्करेष्वास्थितस्यास्य सुतरां तपतो मुनेः ॥

तपसः परिपाकोपमनुरूपतयाभवत् ॥ ३८२ ॥

अयोदीचीं दिशं तपसे ददर्शेत्यत्र हेतुमाह ।

अथ परमाहिमानं चेतुकामो मुनीशो

दिशमगमदुदीचीं शासितामीश्वरेण ॥

व्यवसितामिदमेतद्ज्ञायते तन्मया य-

त्परमाहिमसमृद्धिर्यत्र जागर्ति नित्यं ॥ ३८३ ॥

तत्र तपसा तोषितेन ब्रह्मणा महर्षिन्व प्रत्तमप्यस्याः सतोपाय जायतेस्मेत्यत्र हेतुमाह ।

महातपस्थिते तस्मिन्कौशिके देशिकेश्वरे ॥

विधियोगाद्भूत महातापसत्वमजायत ॥ ३८४ ॥

तत्र तं प्रलोभयितुं देवैर्द्रुपेयिता त न चालयितु शशाक प्रयुत शापेन शिलाभू-

दित्यत्र हेतुमाह ।

न ब्रह्मदण्डविभवाकृष्टद्वदे प्रत्तरकैरभाय ॥

अतिकोमलापि रभा रुरुचे प्रयुत शिलीभूता ॥ ३८५ ॥

महातपस्थितेर्वृद्धि विधामित्रस्य मित्रनत् ॥

कुर्वाणायुत्तराशास्य नातीव प्रीतिमादधौ ॥ ३८६ ॥

तदनुपूर्वां दिशमभिष्टाय ब्रह्मभावमावहाति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

मुख्यायां दिश्यय प्राच्यां मुनेस्तीव्रतर तपः ॥

तपतो ब्रह्मसदेशाद्ब्रह्मर्षित्वमजायत ॥ ३८७ ॥

एतैः श्रीचरणाभोजैः स्वामिपार्यप्रसाधकैः ॥

जनको जनकैस्तात मन्ये धन्यतमः रुतः ॥ ३८८ ॥

एवं प्रस्तुत्य जनानन्दे तूष्णीं स्थितवाति जनको मुनिं प्रति ।

सन्मार्गवती सुमनोरयो मे चिराय काल हरिवैद्म आग्ने ॥

श्वो मर्षमुक्ता भवदघ्नयोमी समेत्य त तु प्रतिपारयन्तु ॥ ३८९ ॥

मुनी रामं ।

आयुन्मन्जनयो व्रीति किमिदं तद्वत्त विज्ञापते

(रामः) रामिन्किं शिशोः विदति महतां वाचो गभीराशयाः ।

(मुनिः) कोदटं तु विभंजयस्वसिं सखे (रामः) भक्ता प्रणदो गुरोः

(लक्ष्मणः) स्वामिस्तिष्ठति लक्ष्मणे परिजने नाथ श्रमावाहति ॥ ३९० ॥

जनकः—

स्वच्छाश्रुभरं परं चिरं स ममाधि च मुमोच लोचयन् ॥

पपुषो यचसश्च चेतसस्वनयोः कामपि रम्यमाधुरी ॥ ३९१ ॥

मुनि प्रति ।

आदेशं भगवन्नयं परिजनो गंतुं गृहं वाञ्छति ।

(मुनिः) राजन्हंत वरं (जनकः) करोमि शतशः पादारविदानतीः ॥

(मुनिः) सद्यः संतु मनोरथाः सुफालिताः (जनकः) स्नानं पुनः गन्तव्यम् ।

प्रातः कश्चित् (मुनिः) अयेत्र तत्रभवतोप्यस्त्येष शंकोदयः ॥ ३९२ ॥

करमर्शनप्रगादितकैशिरुपद उदितसद्विजानंदः ॥

जोषिनैचक्रो जनकः पुरं जगामास्तमस्तकं च रविः ॥ ३९३ ॥

गृहमेव्य ररकातां मुमेधमं नाम ।

धन्यः पंक्तिरथः प्रभूतसुकृतो भूपालभौत्रिस्थितः

कन्या कोमलनायकस्य च रती भान्यानिधन्या पुनः ॥

कामाभूगपितुं ममस्तजगतां श्रीरामनाम्ना पर

चित्तास्तनमये यतः समभवद्वोक्तप्रथीमटनं ॥ ३९४ ॥

अथ जनकः स्वाभिलाष इव एतस्याः पतिदेवताशिरामगेरभिर्ज्ञेयै तीव्रपानिन्न्य-
प्रभासगोस्पर्शान्प्रदिति तां प्रेसयति स्म ।

अगश्रीकुशिकामजस्य चरणाभोजद्वयी वंदना-

दामानं दयिते कृतार्थय गता मदर्शनं यामधुक् ॥

पुत्री पंगिरस्यस्य तत्रभवताच्छात्री चरित्रोत्तरी

एव्य रेवि ररकातां च जनुयः ररकात्समुत्तमय ॥ ३९५ ॥

उपचारविशारदाय राज्ञी परिचारानुपवाह्य सत्कराऽसौ ॥

उपहारपरपरा अपारा निरगुणमुनिनायदर्शनार्थं ॥ ४०० ॥

नत्वा मुनीन्द्रचरणौ दत्तोपायनमघ्नत ॥

कृत्वा पाणिपुट राज्ञी मदमदमुवाच सा ॥ ४०१ ॥

द्विजेंद्रमडना एते ह्यागाता श्रीमदग्रय ॥

मन्यामहेय कन्याया विमोहो भविता वरै ॥ ४०२ ॥

रामरक्ष्मणी सादर वारवार पश्यती तद्वृत्त जिज्ञाममाना प्रति मुनि ।

एतौ पक्तिरयस्य तन्वि तनयी चडाशुवशोदया

दस्मन्त सरहस्यमस्त्रानिगम सप्राप्तवती पयि ॥

धीरो वारवरी कुशाश्रधिपणौ सुद्रागनासूदना

वस्म सक्कनुरक्षकौ भवदुपाध्यायीनमृद्धारकौ ॥ ४०३ ॥

जामातरौ सुदरी कश्चिदार्ये

(मुमेधाः) आस्तामेतस्याभिमानो गुह्याः ॥

(मुनिः) स्यादेतत्तु स्वामसवेदनीय सकल्पो वा किन्तु मिथ्यापि स्या ॥ ४०४ ॥

मुमेधा प्राहय ।

इद राजाजया नीत भोग्यजातमनेकधा ॥

भगवभोजनस्यास्य सद्य काम प्रतिध्यती ॥ ४०५ ॥

मुनिनागीरुने ।

वियस्य पीठानि मनोहराणि विरय नानाविधरगत्यः ॥

आनादा पात्राणि हिरण्मयानि प्रसात्य दीपासुरभीश्च धूपान् ॥ ४०६ ॥

पूरिकाधारिकापार्षिकाफेनिका मोदकान्नाडकाँपडकाँमडकान् ॥

अहूर्त्ता कुडली पायस सद्रम तमुशस्त्रानक सज्जम यानक ॥ ४०७ ॥

रम्या रसीञ्च पनस रसीञ्च नृभीणि रभा लकुचौर्मृतानि ॥

द्राता प्रियोल्लानि दधीनि दुग्ध हृष्यगन्त मयित सगर ॥ ४०८ ॥

अर्जरकोरिणि तथ्यभवीन् रसा आकायेककाति च रागत्वाहै ॥

अय मती सपरिवेषयसा महादरा भोजयति स्म तामुनीन् ॥ ४०९ ॥

पुण्यगारेगीधनारपुण्यहारिमोहरे ॥

इषटान्तानैरतुल्यैरातृग्ममपूजयन् ॥ ४१० ॥

प्रणवर्तेनसामये मुमेधा —

१ गण्डगाभीष । २ जलदृष्ट । ३ वर । ४ दे । ५ मांजा । ६ वर । ७ भीषट
८ गते । ९ निरुमेध । १० अवनत । ११ परोत्तया । १२ वर्याति । १३ इच्छुगव
चिन । १४ मोषा ।

नत्वा श्रीमत्पदांभोजे भगवन्नेकमर्थये ॥
चापारोपविधावस्य जय श्वभ्रूयता मया ॥ ४११ ॥

मुनि -

तत्तयैव महामन्या भवत्या यदुदीरित ॥
स्त्यालाप कथ नाम मिथ्याभविनुमर्हति ॥ ४१२ ॥
गृह प्रत्यागता सुमेधा पत्न्या पृष्टाऽवीरदत् ॥
याज्ञवल्क्यप्रसादात्तद्रम्हसाम्राज्यवैभव ॥
फालित श्रीमतस्त्वद्य यत्प्राप्ती रामलक्ष्मणौ ॥ ४१३ ॥
कौसल्यातनयस्य नाथ सहज तेजप्रभाव पर
योगीन्द्रस्य महाप्रसादमजर तस्योपरिष्ठात्स्पर ॥
पश्यत्याश्च नवप्रवालवदमुप्यायुष्मत श्रीकर
चापारोपविधौ मम प्रभवति प्रेखायमान मन ॥ ४१४ ॥

तस्मात् ।

श्रीमश्चापगुणाधिरोपणपण सत्यज्यता यन्नृणा ॥
वैतथ्य श्रुतिसिद्धमेव न पर बाधाय (जनक) कस्मादिद ॥
(सुमेधाः) सादिग्धोस्य जय (जनक) कृत तदमुना
(सुमेधा) साभादहो श्रीधर ॥
मुग्धे मुद्घसि किं मुधैव न जयोस्याप्रेसर सर्पति ॥ ४१५ ॥

सर्वराजकुमारागमने हेतुमाह ।

शीर्षोन्मणा ये तु भृश ज्वलत सीताभिलषास्वयमाव्रजत.
तत्रास्य पत्र जनकस्य राज सर्वे किमायतनराजपुत्रा ॥ ४१६ ॥
काशीमिमारसर्पता जनकनुता सामगलौसगा ॥
सर्मेहापोनासुमहावहा मैदानदिन क्षितिर्भृदाशा ॥ ४१७ ॥

आगतानां मधुरमधुरभोजनप्राप्तौ हेतुमाह ।

आहृता आदरतो जनको श्रीमता प्रेकेन ॥
पृपुकामा रमिभास्ते मधुरमधुरभोजिन कथ न स्यु ॥ ४१८ ॥

राज्ञां जानकीध्याने हेतुमाह ।

मदनजन्मज्जालाज्जरा राजकुजरा ॥
अप्यभिज्ञाय शिविरास्यात्सोत्तार्पितानरा ॥ ४१९ ॥

१ जय पद । २ इति निजपथ । ३ हिम नीता च । ४ पुरी । ५ जना एतवता । ६ भगवन्नि पावती च । ७ जाम्बीरवमारुत । ८ तेज सेना पत्रावध । ९ आनन्दे नदीय । १० राजास शिष्य ।

अथ मंडपवर्णनं । तस्य मुवर्णरत्नादिमयत्वे हेतुमाह ।

बभौ सुवर्णप्रचुरः स मंडपः सद्वलकीर्णः सुमनःस्वगुञ्जलः ॥

मुक्तान्वितो ब्रह्मविदा विनिर्मितो यतो हि रामाद्भुतविक्रमाश्रयः ॥ ४२० ॥

तस्योच्चरतत्वे हेतुमाह ।

उच्चैस्तरां स्थितिं विभ्रदमंडत स मंडपः ॥

सुमनःसेविनो युक्तं तदिदं सुवितानिनः ॥ ४२१ ॥

तत्र स्तंभदर्शनेन जडीभावे हेतुमाह ।

सत्यपचारी भास्वान् हैमस्तंभोचितश्च सन्मणिभिः ॥

प्रेक्षकजनस्य परिमन्सृजति स्म स्वात्मभावमचिरस्य ॥ ४२२ ॥

तरलतरैः स्मितमधुरैर्निजभावव्यांजिकेव नयनांतैः ॥

यच्छालभंजिकास्मिन्प्रेक्षकजनधैर्यभंजिका रेजे ॥ ४२३ ॥

वितानमुत्प्रेक्षते ।

पाणिग्रहणकठिणतरपणकुतुकानिरीक्षणाय निजदुहितुः ॥

अवतीर्ण इव क्षीरार्णव उद्धोचो व्यरोचताभिनवः ॥ ४२४ ॥

पुष्पमालामुत्प्रेक्षते ।

सामोदाः सालिकौ रामपराक्रमदिदक्षवः ॥

दिव्यत्वात्सुमनोमाला अंतरेवावतस्थिरे ॥ ४२५ ॥

मणिदीपानुत्प्रेक्षते ।

दिदक्षवः श्रीरघुवीरविक्रमं निरंजनत्वाच्छुचयो महोभैयाः ॥

यतीर्य किं सन्मणिदीपिका दिवः संबाधभीता इव तस्युरंतरा ॥ ४२६ ॥

नर्तकौ वर्णयति ।

यद्रुद्रपाव्योनुपमारितलोत्तमा यद्दुत्तमांगमियतयः सुकेशिकाः ॥

यत्कंठनाव्यः किल मंजुघोषिकास्ता लासिकौ यत्र जगुर्विलासिकाः ॥ ४२७ ॥

जलयंत्रं वर्णयति ।

किरंत्यमृतशीकरान्कशतनुर्नटंती मुहु-

र्बद्दुपथितसुस्वरा जनमनोमिनोदागहा ॥

प्रातिस्तबकमाहिता रुचिरनीरयप्रोथिता

समं सलिलधारिका गणिकया सम स्पर्धत ॥ ४२८ ॥

ध्वंजनं वर्णयति ।

सदंश्यं द्दुम्भुरं सद्भुनं तत्र सुजननद्वयजनं ॥

आमोदामोचि सदाप्रनेन गुजीजनं न कयमार्गीन् ॥ ४२९ ॥

स्तभोकार्णशुक्लादीन्वर्णयति ।

वयं स्फुरस्तभकुलौपसश्रया असशयास्ते शुरुसारिकादय ॥

वेदानमिद्धातयचोविजृभितैर्मिय कृतेगृह्यकभावमाहन् ॥ ४३० ॥

मचान्वर्णयति ।

मचा पुन काचनसारमचिताश्चमृदुश्लक्षणसुतूलिकाचिता ॥

सहोपधाना सत्रिलाससाधना समे समाना नृपनदना इव ॥ ४३१ ॥

तत्रयकार्यपुरुषान्वर्णयति ।

सोष्णायामणिकुडला अधिगठ मुक्तालताटकता

भ्राजतोडररत्नमुद्रिककरा मङ्गलकडाटिका ॥

चचरुचुकचुविचारुवपुषो निव्यस्तपयस्तिफा

भव्या भावविदोस्य कायपुरुषास्तत्तस्पलस्या बभु ॥ ४३२ ॥

जनकमत्री ।

प्रातश्चापगुणाधिरोपणमह सकल्पितस्तद्रुत

रगोलक्रियतां सम पारिजनै श्रामद्विरिन्धेप व ॥

विज्ञप्तै प्रहितोस्मि भूमिपतिनेत्येव समाभ्रिता

पृथानायसुतास्तपस्थितिपरा शातानुराजज्ञिरे ॥ ४३३ ॥

स्नान मागालिक विधाय तरसा निवर्ष्य साय्य विधि

लिप्त्वा कुकुममगकेषु रुचिरानाच्छाद्य सूक्ष्मापटान् ॥

आकल्पाप्रतिमुच्य रनमुकुरे क्षीद्व्य चामीकरै

रापूज्य द्विजपुगसान्त्सकृतुकास्तस्यु प्रयाणोमुत्ता ॥ ४३४ ॥

ता तां द्विजेद्रगदिताशिपमारहतो मौहूर्तिकोदितमृह्तमनुव्रजत ॥

प्रास्यानिको राचमुदाहरतो जम्भुगृहीतशकुना सुमनोरथस्था ॥ ४३५ ॥

बृहसु नागेषु नदसु याज्ञिषु ध्वनसु वादेषु वदसु वदिषु ॥ ४३६ ॥

पदातीषु रुरुर्जपुमुक्षिपस्वर सामाजिर भव्यतमा सामागमन् ॥ ४३७ ॥

राजालयो न्यविभत सूर्यालोऽनिकस्वर ॥

सर्पारु नीरजस्याप तत्रिध्यातरसोदया ॥ ४३८ ॥

प्रयुङ्गतस्ते जनकेन भूमना नता धृता पाणिन के प्रोशिता ॥

पर्यहर्येषु सस्यवाचिता नृपाधेना शीर्षत्पा उपाविशन् ॥ ४३९ ॥

सामोपवेशनप्रकार वर्णयति ।

अथ रात्रिकेति सर्पस्वभावसुलभा जनसमाजभीरुता क्षत्राधाशस्या मनो नाहृततया
द्विजैः सहगमनाक्षेपेणाच्छादयतमिव स्वविजयस्यापि न निपतन्मिति कूर्णां सान्ते
तानुसरण वरमिति वदत भ्रातर राम ।

ये यया गुरुनायानां पितया न मनोरया ॥

तथा यतावहेवश्य भ्रातरस्तामान्यया कृया ॥ ४४१ ॥

सकलनृपर्मलनानतर मुनीश्वरानानयामास जनकस्तत्र हेतुमाह ।

सालकरणममृद्वापि शर्मसदाशिका न राजसभा ॥

अत्रेति सत्वशालिनमृपिनाट प्राहिणोदिवासात्य ॥ ४४२ ॥

तुरगमातगशतागसधैर्वादीर्मृदगानकफाहल्यै ॥

ध्वजैः पताकाभिरमात्यवृद्ध सरभतोगा मुनिनर्पसाट ॥ ४४३ ॥

सभृत्य प्रणिपत्यासावमात्य कृत्यकोविद ॥

उवाच वाचमुचिता मोचारसमुच शुचि ॥ ४४४ ॥

रगामेश्रापगुण्यधिरोपणपण जेतु नृप्राणा गण

पूर्ण शौर्यगुणेन मगलचैण रगागण सगत ॥

किन्तु स्वस्य कृतार्थता रचयितु श्रीपादपद्मरश्म ॥

पासूनेव हि वाडता क्षितिभृता सप्रेपिता स्मो वय ॥ ४४५ ॥

किमप्य ब्रवीत्यहो इति कौशिकष्ट स्वदेशीय कश्चिमुनिर्नैर्नान्यया ब्रवीर्नायाह ।

सदृत्ताधिर्भवानेन वररत्नमद प्रभु ॥

लब्धार्थतायामेतस्य नामा भूर्भामृत क्वचित् ॥ ४४६ ॥

विश्वामित्र —

अये वन्त रघूत्तत राज्ञो भव सहानुज ॥

सभां सतुं रसाधीश समुदायसामानृता ॥ ४४७ ॥

श्राराम क्षणधृतलक्ष्मणाशय ।

नरोत्तमा समायाता यरसभाया महत्तमा ॥

गतस्य गुरुराज्ञैस्तद्वधुभि किं प्रयोजन ॥ ४४८ ॥

वस भवत निता सा सभा मया द्रष्टुमप्यनर्हा किं पुनरप्रष्टुमिष्याह ।

गुण्णान्या विदुद्धमदसिचया माधुवक्या

लससमुक्ताया सगुणधनमूर्द्धन्यानि ज्ञया ॥

प्रसर्तरीरभ्या परमरमणाया नृपसभा

भवानेवामुन्या रघुनितक रंभाग्यमरिच ॥ ४४९ ॥

किञ्च यदुक्त लघुभि किं प्रयोजनमेति न तद्वन्तुमहमिष्याह ।

रास्य प्रियतमात्तन्निर्गुण्णामनिर्गौरस ॥

अनायागेन येन स्यात् किं प्रीतिं सरे क्वचित् ॥ ४५० ॥

गहि धनुर्गुणारोपण मदवस्थामिति निषम इति चे मेव ।

वस चापन्त्रायां तु लोके यदृणदर्शनं ॥

रघुनाथ विना नास्ति तदुत्सर्काद्विरम्पता ॥ ४५१ ॥

समर्पितापिनास्यस्य गुरोस्स्य रघूत्तम ॥

चापभङ्गकटाङ्कारनितादो दां णापते ॥ ४५२ ॥

किं देव्यमत्रय ।

समुपाश्रितोसि यस्य राम विधातु भोस्य चापजय ॥

सोपमुदासो यदि तच्छालनीये यथे धुपनिपत्स्यात् ॥ ४५३ ॥

राम आर्जवमालम्ब्य ।

भगवस्तत्तयैव स्यात्प्रसादाद्विशदाद्रुरो ॥

नोत्तघनीय रघुभिर्गुण्णा वचन क्वचित् ॥ ४५४ ॥

कौशिकादिष्टा मुनिपत्न्य ।

त भोजयित्वा मृतव फलानि नारायणमगच्छीतिकाभि ॥

सिरोदया तां श्रियमश्रुहीति प्रीत्याशिष्य प्राप्नुवता र्पिपत्य ॥ ४५५ ॥

अतर्गतास्तानाकर्ष्य सत्पालपा मुनीश्वर ॥

प्रास्यानिक प्रयमुचद्रेमाचै किं नु कचुक ॥ ४५६ ॥

अय भूर्धनुर्भासास्ते सूर्य सूर्यवर्चस ॥

अनेकतूर्धनिर्दन्म आपूर्ध्व निर्ययु ॥ ४५७ ॥

याज्ञवल्क्यादीना रामानुगमने हेतुमाह ।

मंत्रेयीर गात्रिनदनभरद्वाजादयस्ते द्विजा

जम् रम्यरथैरतीवसुभगा रामानुगा इद्वश ॥

युक्तं तदुवनत्रये न भविता हतात्र रामानुग

स्तादृक्पुण्यजन पुन प्ररिख स्यात्सर्तमस्थानग ॥ ४५८ ॥

कात्रि ।

स भारतै सस्मृतिभि पुराणैर्युक्ता त्रयी सा हि शताश्रमस्या ॥

यदाभवत्तप्यसप्रवृत्ता भवास्त्रभगस्य कुनोय चिंता ॥ ४५९ ॥

१ प्रवर्षेण अज्ञ किं कितु मात्र । २ सत्तारस्य पराभव—पक्षे शिवस्य धनु । ३ स्यात्
धृष्टस्तु शालीन इत्यमरात्तज्जायुक्ता स्यात् । ४ ये यथा मा प्रपद्यते तास्तथैव भजाम्यहमि
ति । ५ रामा स्त्री रमच्छब्द । पुण्यशाली जन राक्षसश्च । ६ उत्तमस्थान प्राप्त । पक्षे
तमस्थान प्राप्त । राष्त्रं विना त्रीपि न स्यात् । ७ शताश्रम रम शतश शास्त्राणा ।

श्रीमद्राघवफुल्लगल्लफलके इदोपसभायनात्
 प्रस्थाने मुनिनाय दारनिर्हैः कस्तूरिकानिर्मित ॥
 इंदुनिंदुमोक्ष्य वक्त्रसमतालाभादर्पिदन्मुद
 युक्त तद्द्विजराजतुष्टय इयं यन्मे प्रवृत्तिः प्रभो. ॥ ४६० ॥

मुनिपर्णानामनुगमने हेतुमाह ।

एन तपोधनजन नूनं यतमानमजरपरैरमार्ये ॥
 मुनिनाय धर्मदाराः सिद्धय इव सादराः पुरान्वगमन् ॥ ४६१ ॥
 अय सत्ययसचारी नक्षेत्रेषु सत्सु सः ॥
 विरराज रघूत्तसो राकाचंद्र इवापरः ॥ ४६२ ॥

मंदगमने हेतुमाह ।

सरुलाल्लादिनी मौनिपात्रा विरतिमत्यसौ ॥
 मदमदमगान्पुया. पायि प्रौढवधूरिव ॥ ४६३ ॥

शिश्यगण वर्णयति ।

गृहीतनानागमपत्र आदरात्समाश्रितः सद्गुरुराजसन्निधि ॥
 शिष्यव्रजः सप्रति भान्वितोऽयजन्नपाठकात्प्रश्रियमप्ययन्ययि ॥ ४६४ ॥

छत्रं वर्णयति ।

त्रय्यात्मनो धर्मगुरोर्भहातपस्थितेस्तिरस्कारमचीकृपत्तरा ॥
 तदोन्नतच्छात्रगणोपि सन्यतो न्यग्राहि किं रत्नसुवर्णदडत. ॥ ४६५ ॥

सुरकृतकुमुमवृष्टौ हेतुमाह ।

सरभान्महतः पुरः पयि यतः सददर्शनाऽमीमन्.
 सद्यो ये त्वनिमेषतामुपगतास्त्विहंत सपाद्यते ॥
 नायेस्मिन्सुमनः प्रपातनमहो तास्माभिरेतत्पुनः
 स्थाने नोत समत्सरा इव सुरास्तत्तत्र सतेनिरे ॥ ४

श्रीरामदर्शनेन संतोषाधिक्ये हेतुमाह ।

इह बहुशः स्तव्याकृतिविलोचका मैथिल्या जना. सकलाः ॥
 राघवदर्शनसम्भवमन्यभवन्नुत्तव नव कमपि ॥ ४६७ ॥

श्रीरामदर्शनेन तृप्तिं नान्वभजन्नित्यत्र हेतुमाह ।

तमपूर्वं तु पुनर्वस्तुभूत स्वागदकदमभिधीक्ष्य ॥
 तृप्तिं न जना जग्मुर्नन्वासेचनरु एष शामतनुः ॥ ४६८ ॥

१ अजरा ये देवास्तेषु पर श्रेष्ठ राम तस्य मायाया अर्थे प्राणी । पक्षे । स्तु ।
 २ नक्षत्राल्पेषु करिषु । पक्षे क्षत्रनिशेषु मास्तेषु ।

परत्वे रघुनायस्य प्रेक्षामास पुरस्त्रिया ॥

अगमुत्तममेकत्रातरगमपरत्र च ॥ ४६९ ॥

जानक्या अग्न सख्या वरयात्रा प्रपश्यत ॥

इति गौरीजिन सद्य प्रासादे प्रयपद्यत ॥ ४७० ॥

सौंदर्यशौचलघैर्यमह प्रभादौस्तेस्तेगुणैर्नृपसुता इतशो हि दृष्टा ॥

अस्मापर नरवर न वर परतु वीक्षामहे विदितभा इति साविव्रु ॥ ४७१ ॥

त सर्वत प्रवरपौरवधूसमूह स्नेहात्स्वैच्छुभ्रलय भ्रमयात्रभूव ॥

रनाकरावरवती वसुमत्यपीय नैवास्य मून्यमिति किं कथयप्रवृत्त ॥ ४७२ ॥

जायते मलिनातरा कनिपये श्रुत्यतगा अय्यहो

रधान्वेषैर्नितरा पुनरसायेतादृशां स्त्रीदृशा ॥

यन्त्रीरधैतथा भवन्निवसति सोय मम स्वामिन

श्रामद्रामविभोरगण्यमहिमा लोके समुजृभते ॥ ४७३ ॥

प्रतीर्षामिन्यपि सांजनापि दृक्प्रेग्णा प्रपन्ना रघुपुगव प्रति ॥

समस्थिति साय निरजनाऽभवत्तयाहि गीता अपि चेस्वितिस्थिता ॥ ४७४ ॥

त प्रासादादुदटा नृपललना जालरभतोऽपश्यत् ॥

युक्ता हि भोगिनीनौ रधान्वेषैव लोकसन्वाधे ॥ ४७५ ॥

दृष्ट्वात्यद्भुतमस्य वैभवभर स्नेहातिरेकोद्भव

द्रोमाचाश्रुपरिप्लुता मनासि सा सद्य सुमेधा स्वय ॥

सीताया करपल्लव रघुपतेर्हस्ते निधापार्षय

द्वारा युक्ततर सुमेधस इद यद्वाविसकल्पन ॥ ४७६ ॥

तद्राघवाय रोचतेपत्र हेतुमाह ।

सा सर्वज्ञगुरोस्तस्य श्रीमत स्वामिनो मम ॥

सुमन क्लृप्तिरभवपरमामोददायिनी ॥ ४७७ ॥

घटापये परमसन्वाधे हेतुमाह ।

जनसन्वाधसभात घटापयगत सुख ॥

मनो बहुसमावेश जनानामावेश द्रुव ॥ ४७८ ॥

द्वारे नरेश्वरसभस्य महाप्रभस्य रभोऽर्ध सकलशोभित एष किरिवत् ॥

सामगलार्थमिति मोदभृतेन सद्य सभापितोऽभवदनेन सुनेत्रपतितात् ॥ ४७९ ॥

१ दृक्मल । २ दृक्मल । ३ दृक्मल । ४ दृक्मल । ५ दृक्मल । ६ दृक्मल । ७ दृक्मल । ८ दृक्मल । ९ दृक्मल । १० दृक्मल । ११ दृक्मल । १२ दृक्मल । १३ दृक्मल । १४ दृक्मल । १५ दृक्मल । १६ दृक्मल । १७ दृक्मल । १८ दृक्मल । १९ दृक्मल । २० दृक्मल । २१ दृक्मल । २२ दृक्मल । २३ दृक्मल । २४ दृक्मल । २५ दृक्मल । २६ दृक्मल । २७ दृक्मल । २८ दृक्मल । २९ दृक्मल । ३० दृक्मल । ३१ दृक्मल । ३२ दृक्मल । ३३ दृक्मल । ३४ दृक्मल । ३५ दृक्मल । ३६ दृक्मल । ३७ दृक्मल । ३८ दृक्मल । ३९ दृक्मल । ४० दृक्मल । ४१ दृक्मल । ४२ दृक्मल । ४३ दृक्मल । ४४ दृक्मल । ४५ दृक्मल । ४६ दृक्मल । ४७ दृक्मल । ४८ दृक्मल । ४९ दृक्मल । ५० दृक्मल । ५१ दृक्मल । ५२ दृक्मल । ५३ दृक्मल । ५४ दृक्मल । ५५ दृक्मल । ५६ दृक्मल । ५७ दृक्मल । ५८ दृक्मल । ५९ दृक्मल । ६० दृक्मल । ६१ दृक्मल । ६२ दृक्मल । ६३ दृक्मल । ६४ दृक्मल । ६५ दृक्मल । ६६ दृक्मल । ६७ दृक्मल । ६८ दृक्मल । ६९ दृक्मल । ७० दृक्मल । ७१ दृक्मल । ७२ दृक्मल । ७३ दृक्मल । ७४ दृक्मल । ७५ दृक्मल । ७६ दृक्मल । ७७ दृक्मल । ७८ दृक्मल । ७९ दृक्मल । ८० दृक्मल । ८१ दृक्मल । ८२ दृक्मल । ८३ दृक्मल । ८४ दृक्मल । ८५ दृक्मल । ८६ दृक्मल । ८७ दृक्मल । ८८ दृक्मल । ८९ दृक्मल । ९० दृक्मल । ९१ दृक्मल । ९२ दृक्मल । ९३ दृक्मल । ९४ दृक्मल । ९५ दृक्मल । ९६ दृक्मल । ९७ दृक्मल । ९८ दृक्मल । ९९ दृक्मल । १०० दृक्मल ।

नीराज्यदीपप्रभदिव्यरत्नोल्लसन्मुकुटया जनकः स्वदोर्भा ॥
 रामं परिष्वज्यवतार्य बाष्पैरक्षालयत्तत्पदपद्मपांसून् ॥ ४८० ॥
 साष्टांगं प्राणिप्य कृत्यकुशलस्तत्तदाब्जान्वसौ
 वांदित्वाय श्यक्तदीपरजसाभ्युद्भूय भालस्यलं ॥
 बाहुभ्यां परिरभ्य सभ्यतिलकः श्रीमकृपापांगतो
 लब्धार्योऽस्यहमंजमेति निगदन्प्रावेशयत्प्रांजलिः ॥ ४८१ ॥
 अभ्युत्थितात्सन्नमतो महीभृतो निवेदयत्सु प्रियवादिबंदिषु ॥
 मंचानलचक्रुरार्कचना जनाः सत्यस्य हीदं स्फुटमेव वैभवं ॥ ४८२ ॥
 अंतः समुपिते सत्वे राजसैार्यो ग्वालुप्यत ॥
 संदोहलक्षणा साय रमणीया सर्भौभनत् ॥ ४८३ ॥
 न मेने जनको यत्र राज्ञस्तान्प्रकलनापि ॥
 तत्र शीतोदये चित्रं तापसप्रवरानमून् ॥ ४८४ ॥
 श्रीदौरिव सभाशोभां पूर्वमेवाभ्यपद्यत ॥
 तां परां रामचद्रेण लक्ष्मणादयेन सांप्रतं ॥ ४८५ ॥
 श्रीरामे तत्र सप्राप्ते चंडांशुकुलर्दीपके ॥
 सद्यो वसुमतीशानां सीताशा समभज्यत ॥ ४८६ ॥
 रामे लोचनगोचरे क्षितिभृतां प्रैटाभिमानोपलो
 भसो भूमिसुतां लभेन्महि नोत्पेवंविधः संशयः ॥
 छिन्नश्चापगुणाधिरोपणपणे कार्याणि कर्माण्यपि
 क्षीणानीयुचितं हि भिद्यत इति स्पष्टा श्रुतिर्भेडको ॥ ४८७ ॥
 नानेकशो निर्जरमल्लतल्लजा निर्गहका यस्य च पेटिकां क्षमाः ॥
 ततः स वज्रैत्सह चक्रतो महाकालास्त्रतः केन नरा भयातुराः ॥ ४८८ ॥
 न मृषा मनुजस्यास्य महाकालोस्त्रभंजनात् ॥
 वैदेह्यावाप्तिरित्येष जनकप्रेक्षितः पणः ॥ ४८९ ॥
 सख्येन कंचुकैः साकमभूवभूभुजां भुजाः ॥
 सीताभिसंधिशैथिन्ये कृत्या पीनस्ताकया ॥ ४९० ॥
 तत्रोपधन्वन्वधिसंगर्तेजसा रसाधिपाना मुरत्सारसान्धहो ॥
 सद्योन्वशून्यन्न वनेकवाप्तिनोरप्येनयो राघवशेस्तदद्भुतं ॥ ४९१ ॥
 अय यावच्छतानंदे विदेहाधिपतेः पणः ॥

१ रामचद्रे सावगुणे गर्भे च । २ राजसमूहो रजोगुणो रत्नाजम्भ । ३ भयसहिता ।
 ४ भिद्यते हृद्यवधि- जिघने सर्वसागया इतिभुति । ५ वज्रा होरगाः ११३ इत्यत्र ।
 ६ महाराज. शिवस्तद्वर धनु पशु प्रसिद्ध । ७ बालास्त्रमन्त्र विना मोक्षायान ।

मेतद्गीतमज त्वमेव यद त-मूढं नृपं बोधय ॥ ५०२ ॥

शतानंदः—

भो लंकाधिप सत्यमेतदखिलं किंतु प्रसंगो ह्यसा-
बुद्धाहस्य बधूपरंजकतया नात्र प्रतीकोभवत् ॥
इत्येवं करपीडने स भगवान्चांख्यायनो सूत्रय-
त्तस्मादेव च वीटिकोत्सवमुखाचाराः क्रियंते वरैः ॥ ५०३ ॥

रावणः—

उक्तं राजपुरोहितेन रुचिरं किं त्वत्र सूत्रे पुनः
शेषोस्ति प्रतिपिद्धवर्जमिति तन्माहेश्वराणां हि नः ॥
भंगोप्यं प्रतिपिद्ध एव धनुषः (शतानंदः) भंगोस्तु नामेशो
भो लंकाेश परंतु तत्र सुगुणारोपस्तु नैतार्थशः ॥ ५०४ ॥

रावणः—

मकरालयवास्तव्यैर्न धनुः किमवः कृतं ॥
(शतानंदः) कन्याप्रसंगमासाद्य तुलायां किल दूरतः ॥ ५०५ ॥

रावणः—

गीतमश्च पुलस्त्यश्च धानरी तद्भवानिह ॥
ज्ञातेयमातनोपीव (शतानंदः) ईर्ष्योत्पादाय नान्यथा ॥ ५०६ ॥

रावणः—

चडीशचंडभुजदंडनिपीडनेन कोदंडकांडमखिलं शिथिलं यदासौ ॥
तन्मूढ विप्र शिखकर्मणजर्जरांगं ऋष्टुं दशाननभुजास्त इमे त्रपते ॥ ५०७ ॥

शतानंदः

मैवं वचोर्हति भवाङ्गादितुं महेश भक्तो यतो धनुरिदं परदेवतायाः ॥
निर्जीवभावमवलंज्य चिरं स्थितं तत्संजीवयत्वनितरामिह भासमानः ॥ ५०८ ॥

रावणः—

किरे कटु प्रल्पसि द्विज कुत्रचिदास्मैतज्जपप्रदमिति प्रभुणा निरस्तं ॥
संजीवयंस्तदहमस्य मुदे कयं स्यां (शतानंदः) भक्तैव तर्हि भय रावण
भूरितुष्ट्यै ॥ ५०९ ॥

रावणः—

वैदेव्यातिरिद्ध पुण्यजनाधिपस्य नैवेतरस्य कुजनस्य भवेदिति त्वं ॥
तं धातवक्रम्यमभिरुच्छ (शतानंदः) परं समाप्तावारब्धकर्मण इति प्रवदति
मंतः ॥ ५१० ॥

रावणः—

एवं ह्यानय कन्यकां द्रुततरं माहेश्वरं कार्मुकं
कन्यायाः करपल्लवं च युगपद्रूपात्पयं रावणः ॥

(शतानंदः) कन्याकार्मुकयोः क्वचिद्वि युगपद्भावो न दृष्टः श्रुतः ।

(रावणः) तर्ह्यास्तां क्रम एव गीतमशिशो (शतानंदः) नात्रेथ्यते विक्रमः ॥५११॥

रावणः—

रे रे क्षुद्रनृपा वदध्वमधुना को नाम राजा कर-

ग्राही (राजानः) हंत भवंत एव न परः (रावणः) स्यानेय यूयं मयि ॥

वर्तध्वे कयमद्य (राजानः) किकरतया (रावणः) स्यानेस्मदीयं पुनः

कार्यं कैल्यु विधीयतां शटिति कैः (राजा) अस्माभिराज्ञार्थैः ॥ ५१२ ॥

स्यानेसौ द्विजशानकः किमपि यच्चापस्य जल्पत्पदः

संपाद्यैव विदेहराजतनयां लामप्यलम्बोदयां ॥

मातां गंवरणस्वजं धृतततीमस्मकरेत्यादरा-

त्स्त्वास्यात महीपयो द्रुततरं पात्रं प्रसादस्य नः ॥ ५१३ ॥

राजानः—

(युग्मम्)

श्रीमंतोत्र यदादिशंति शिरसा तद्वंदनीयं परं

बद्धा पाणिपुट त्रिलोकरजयिनो विज्ञापयामोऽव्यशः ॥

कार्यं क्वल्यु भवारशां तु यदहो तन्नो महादुष्करं

(रावणः) आः पंढा इह तर्हि किनु मिलिताः (राजानः) द्रष्टुं प्रतिष्ठां प्रभोः ॥५१४॥

शतानंदः—

तत्तास्मिदधीत कोपि न पुनः कन्यावशे स्यात् (रावणः) अरे

नारणे चाटुशताय वषट्शकं नये भुजावैशतिः ॥

शतानंदः—

इत्ययं कर्म भवारशाय तदिदं (रावणः) किं कश्चि विद्विजुशो

द्वैर्वाचीनि किञ्च श्रुतिः स्फुटतरं संशयफलं विचारः ॥ ५१५ ॥

शतानंदः—

रावणस्यतिलेन ये तन्निशान्तिनिज्ञा जगन्ने

तन्तून्मीमांसिषुश्रुतां तर जनाः पश्यन्तु दोषिकम् ॥

नूनं पतिभुजेन पनरदनेनारयमणां धनुः

क्वर्तुं भक्तस्यैव विद्विभुतः शङ्गे दशमो न हि ॥ ५१६ ॥

१ कर्मोव भेदने हिनु विक्रमं पताकम् कथाप्रपथ । २ अथ । ३ अशंते
शुभमे भव शंते वदन्ते वा इति ।

रावण -

एतै किं तुलयामि बाहुपरिघैश्चाभीकरक्षमाभूत्
किंवा मदरमुद्धरामि किमु वा वैलाममुत्पाटये ॥

शतानन्द -

तत्तत्कर्तुमल भवान्बलु पर तत्तद्भवन्कर्मणि
श्रीमन्नक्षधुना मनागपि गुणाधान सर्वाक्षामहे ॥ ५१७ ॥

रावण -

पश्यतु भूपतिशत्रो भुजविक्रम मे कन्या करोतु कुसुमसज्जनामहस्ते ॥
अद्यास्तमेतु जनकाधिरसौ दशस्य सद्य करोतु धनुषा यशसा शिताय्या ॥ ५१८ ॥

शतानन्द -

अये वल्लो सीते दशमुखकरे दुर्गिधिवशा
द्रतासीयुक्ते वै यच्चसि कुपिनास्तत्र सहसा ॥
इदं त्रूयु सत्यो वचनमभवयागुलिलता
अये दुर्गेस्मितपततु हतकस्योरमि धनु ॥ ५१९ ॥
सत्यात्पाप स तु कय मिय्या स्यादिति तर्कयन् ।
व्यतानीस शतानन्दस्ता स तां समता गिर ॥ ५

नानर्थास्य -

उचितौग सति पश्यत दुष्टो रावण किमधुना करणीय ॥
मातरविरु इदं धनुर्दश सपत्ताशनियद्वतकेरिमन् ॥ ५२१ ॥
यो रात्रिचरशोरर किल दशस्य कोर्षपाय्याश्रयो
वर्माशोधितशानि सो नृरुधिर पातु मदा गच्छति ॥
उमता मर्धुपोग्लो भवति परतद्रागणो मर्कुण
स्तमन्ये हतशानिक समभारगणे धनु गजमात् ॥ ५२० ॥
न स्पष्टमप्यहंमि भुचु मन् मारमि व्यचा द्विनुसक्तिर्भित्त ।
रावण - ज्यापातन हत विधिगित मया
(धनुः) ममाणदार्भाजितमित्यर्षितन् ॥ ५२३ ॥

परिने दशानन ।

गिरतां नयनानि शीतलज्जनीर निम द्वागता
धोर धीमशोरजयतां मग मय मेर्यतां ॥

१ शुभा वदोप । वृत्तं भीमोप । २ इत्य अत्र र वस्य शुभभारगण इत्यर्थ । ३ इत्य
परि । ४ परित्तेरसौ । ५ मीच म । ६ इत्युग इति प्र र गणत पा । ७ इत्य इति
५२३ भावना ।

भैषज्यं च त्रितयितां वृमहरं शष्टिः समुत्तार्यता
मित्रेय विपुलं निशाचरकुलं कोव्यहलं निर्ममे ॥ ५२४ ॥

व्यपानयन्नुरस्यं तत्कार्मुकं मल्लनाडभाः ॥

यच्छ्रीतीकुलितस्थैत्र चापोतीत्र दुरामदः ॥ ५२५ ॥

नया तयोपाचरितो दशाननः शनैः शनैश्चेतनभासमायहन ॥

जज्ञन्य नाद्यापि क्रिमत्र जानकी नया गले संवरणस्रगीक्ष्यते ॥ ५२६ ॥

शतानंदः—

शांत पाप चिरंजीव चिरंजीव दशानन ॥

त्रिसहोसय एतस्मिन्मापि माभूदमगलं ॥ ५२७ ॥

बहलं दोषमेसात्र सप्रकाशिनसम्भसान् ॥

न गुणं सन्यक्तमपि कुतरथा कन्यक्कारुपा ॥ ५२८ ॥

राज्यः—

‡

राज्यः—

कुनायकाः कुकन्या च कुभृदीश्वरकार्मुक ॥

एकः पुण्यजनः कर्तुं सुरुच्यं कल्पते कथं ॥ ५३४ ॥

अभूमनमादुन्दुभेः सुप्रतिष्ठे महातापसत्वं च रक्षोधिनाये ॥

अहो ब्रह्मविन्दिरांतः प्रवेशप्रभूतं वरावर्तिं माहान्पमेवं ॥ ५३५ ॥

राज्यः—

सुरसायहा यदि हि सौ वृत्तमापि निरह्येय भूर्भूतं स्वयंके ॥

मध्ये जलनिधिविशतीसंस्थानं नस्वैलंकरुपाट्टया ॥ ५३६ ॥

शतानंदः—

यस्मिन्कुण्डितदोत्रलः समजानि क्रव्यादशास्योधुना

यः कोप्योमिषमाददानु तदिदं काम नृपंचाननः ॥

गौर्यानुत्तमया महाक्षितिभूतस्त्वं धन्यया कन्यया

साक्षात्सप्रमदा बुधा इह विदां कुर्वतु पंचाननं ॥ ५३७ ॥

राजानः—

अये धनुर्वुल्यमध्ये स्वयमापय वृद्धिमान् ॥

वृषैव यातनां भोक्तुं योनु कल्पेन कथ्यतां ॥ ५३८ ॥

विद्योस्य तं कैरैवसंघभंगं धनुस्प्रभंगस्य मुदारुणनं ॥

रंगे हेमंत इशारिलेन जनेन पीता कुलितेन मेने ॥ ५३९ ॥

भूपाश्वापारोपानीतापानि न भञ्जिरे तत्र ॥

व्यजनमनीरप्रहितैर्जलयंत्रोत्तकशोकरैस्त्वभजन् ॥ ५४० ॥

रंगे तदानां गौरगे नृणां कोपि न नायकः ॥

गुणाधिरौपमकरोद कुर्वन्नायिकीः परं ॥ ५४१ ॥

शतानंदो जनकः—

महाराज मरीचायमंटी बहुमंदिता ॥

राजसंगतायेषा भैर गणगणार्त्ता ॥ ५४२ ॥

उत्तमद्वन्द्वरत्नमदितं मानतत्तज्जगैः समारतं ॥

वाग्भेन नृ भूयो न केनचित् कृत्वापंरुजरशाधि नेक्षते ॥ ५४३ ॥

शुभ्यो विदेहसंबंधः कन्या चानुत्तमा स्थिता ॥
अयापि कोपि नैतित्थैर्नाराधनमुधरा ॥ ५४४ ॥

लक्ष्मणाः—

यस्या भर्तारि देव जायति भक्त्याभिरुता पुत्रपोः
सीतामंगल्योः मतोऽपि शिरःश्लोक्यां सतां संभर्ता ॥
तामेतां प्रति गीतमामजरुता संमन्वयैरेवमि-
त्युक्तः शूलशातयते श्रुतिपथे तद्भूय आदिश्यतां ॥ ५४५ ॥

विधामित्रः—

अये शतानंदगिरा सह त्वया द्रुतं समुत्थाय यदेव राघवः ॥
मिज्ञाप्यते तत्सायं क्वच सांप्रतं नेशामहे चापैलतारिमंजनं ॥ ५४६ ॥

यमं प्रति

किं स्थीयते मंप्रति कम तूष्णीं पर्यमितकामग्नरां कथान ॥
त्वया विना किं भक्त्यभंगः (रामः) गुरोः प्रसादस्य पर प्रतीक्षा ॥५४७॥

तदानीं दाशरथेः सीतारदनमुहुर्निर्दिक्षणे हेतुमाह ।

जाड्य यत्र निर्जृम्भत स धनुषः मयं प्रमंगो महान्
दुर्धर्यः परस्मैप भूरिगुणैः शीतौमगादे गति ॥
शाल्येकेन धेनोदयेन न विना स स्थानितोऽन्तरे
निध्यामन्नधिशीतमेव मतिमास्तं तैरशं व्यातनोत् ॥ ५४८ ॥

अथवा

यस्मिन् राक्षसराजभीषणभुजस्त्रभस्वदभः क्षणं
न ज्यौमृभत तत्र शोभाधनुर्भोगप्रसंगाद्दृष्ये ॥
भामेन विनिपातयन्ति भगवतादा महामंकटे
तां हं ताशभीभिर्भयानि रघूत्ततः समैलित्थ किं ॥ ५४९ ॥

अथ जानकीप्रियराग्यमुपेक्षते ।

मद्वेषं शानुमप्यं कलवति भगवन्किन्तु तत्तया चे-
त्सारथेण न तयं त्वयं यदि शिरमन्ति र्गर्भराशिः ॥
इदं तर्कमंगो कस्तुमिनिधिगाम्भ्रुपूर्णाकुलार्त्ता
पशन्दीनेरमेने स मदपददयो धैर्यभार कभार ॥ ५५० ॥

याः-

तुभ्यं भक्त्यैरुत्तं पुण्यमत्रे प्रश्य कथो बहलं ॥

यस्य तु दर्शनमातात्तदिह वरीवर्ति लोचनीयजल ॥ ५५१ ॥
जटाजूटमध्ययोर्वधने हेतुमाह ।

यो जान्वा कुटिले निकाममलिनो नित्यं शिरश्लायितः

स्निग्धत्वं परिदर्शयन्नपि जनो यो वा पुनर्मध्यमः ॥

सोप्यश्रांतजघन्यरांगमवशात्कीटप्रसंगे भवे-

त्को वेत्तात्ययन्नुभावापि सभामध्ये बबध प्रभुः ॥ ५५२ ॥

अत्र करगोरेव साहाय्यके हेतुमाह ।

तत्सत्कार्यकरावेऽ सन्नतौ नखरस्मितौ ॥

ददृशाते सुरागौ तौ शाखासाम्राज्यशालिनौ ॥ ५५३ ॥

विधामित्रपदनौ हेतुमाह ।

गुरुघनरसरर्ष नैव सांद्रं हि याव-

त्प्रभवति किल तावद्धन्वनस्तापदत्वं ॥

इति कुशिकमुतांघ्रयोः शस्तयोरस्तदंभ

निरचयति यतहस्त न्यस्तवान्मस्तकं सः ॥ ५५४ ॥

द्विनगती हेतुमाह ।

रसायतस्तोपमनामुपाद्दृशं भंगस्य ताङ्कठिनस्य वस्तुनः ॥

न स्वाद् द्विजानुग्रहमतरा दृढं तद्युक्तमेपां स सभामवंदत ॥ ५५५ ॥

द्विजाः—

आयुष्मन्विजयोस्तु ते रघुपते भारद्वाजापो भव-

त्कीर्तिं सौम्य लभस्व चद्रधरलां निर्निद्रकार्यो भव ॥

वीरश्रीवृणुयात्सखे तव भुजौ देवाद्वलते दिति-

र्भनेय भगवान्प्रसादसुमुखो भूयास ते धूर्जटिः ॥ ५५६ ॥

सयाः संतु मनोरयाः शुभमते त्वां पांतु सर्वे सुराः

पित्राः संतु सुदूरतो विजयतां श्रीरामभद्रः प्रभुः ॥

वत्स श्री रघुनाय शांभवधनुर्भक्ता करिष्या द्रुतं

ता क्षीनां तृपितामिमां मम दश सद्यो भृशं तर्पय ॥ ५५७ ॥

भैरवोपभृनिमनीनां दुर्गायाचने हेतुमाह ।

अर विधत्ते भयकार्मुकं ते समुद्रगर्जना मयि प्रणदः ॥

अर्त्तात्रके त्वं दृष्टिते प्रसीद यजामहे तामपयार्चितस्तः ॥ ५५८ ॥

विधामित्रपुत्रि रोमोथाने हेतुमाह ।

रामोथानं दृष्ट्वा रोमोथानं वभूः गुरुतनां ॥

तेषां चिरसंश्रितनामाश्रयिष्यं च मग्धे हेतुः ॥ ५५९ ॥

यावद्गुणाधिरोपाय चापल्याच्चापमाप स ॥

जजाप तापसस्तामद्वन्वनेति शनै श्रुती ॥ ५६० ॥

धनुषो हर्ष हर्षे हेतुमाह ।

आरादुपस्थित दृष्टा शामिल विश्वज्ञान ॥

युक्तमानदसदोहा अन्यजायत धन्वन ॥ ५६१ ॥

शौर धनुरेव रामभद्रहस्त स्पष्टु प्रानर्ततेत्यत्र हेतुमाह ।

क्षेमायेशमुपासद भगवता तेनापि हस्ते कृत

शक्त्या पर्यचर तत प्रियतमच्छात्राय तेनार्पित ॥

क्लिष्ट तत्र चिरादनेन जनकागारे बत स्थापित

वीक्ष्यैन बटुमुक्तिद तदिह किं तत्स्पर्शनापोसुक ॥ ५६२ ॥

चापतोलसमये जनताटस्थे हेतुमाह ।

प्रवृत्ते रामभद्रस्य विक्रमे तत्परायणा ॥

• भोजिरे सकललोकास्तदानामनिमेपता ॥ ५६३ ॥

जनप्रसादमाह ।

रामे लभदाकारे चापमुपश्रयाति सति जना जगद् ॥

सीतोदारखिलामास्पदमयमेव न महाशुक्रा लोका ॥ ५६४ ॥

दाशरथेर्हस्तेन धनुगुणासजनेनात्याश्रयमियाह ।

वैशुष्य किल धर्मग सपादि यत्पादारविदस्मृते

• र्यक्षाम्न कथनाच्च सर्वमपि यकूलकथ नश्नति ॥

सन्वे तस्य करानुजे निपतितश्रे सद्गुणालकृतो

भूत्वा सप्रति दशको नहि भवेद्वैदेह्यगते कथ ॥ ५६५ ॥

धनुर्भग हेतुमाह ।

सद्भ्यो यदि गा मुमुक्षुरिह चेकोटिद्विभास्त

स्ते तेन गता गृहे चिरतर वस्तव्यमयादरात् ॥

श्रीवास्त कथये करेय सुगुणासगन्तो नम्रता

श्रु यत्तारुन्न विदेहभवन चैष क्रम सग्न ॥ ५६६ ॥

भगसमये महान्हादोभूदित्याह ।

आहृष्टमात्र हि धनुर्निग्रातु रामे प्रवृत्तेति भयकरोभूत् ॥

वाणो भवन्लोकनिमूठनोद्रिशिरस्थैलक्ष्य विविभेद चित्र ॥ ५६७ ॥

कटकनिनादे हेतुमाह ।

वर्द्धमाह श्रीमद्रघुपारिवृटेनार्पितगुण

स्वकृत्यं नाराण्याचरति सुमनसंघ किमिदं ॥
 द्रुतं तद्वर्षेति प्रकटनममाख्यातुमिव किं
 दिविष्टक्रोदं डात्कटकटेति ध्वनिरभूत् ॥ ५६८ ॥

सुमनोवृष्टिमुपेक्षते ।

उत्पद्येत विदेहराजमदने सीतेति शक्तिर्हि मे
 तस्योगाद्भवदीयकार्यमात्रिलं संपादयिष्याम्यह ॥
 इत्याज्ञप्तमभूत्परा स भगवन्योगोय वृत्तः कृपा
 तल्लिप्तं क्रियतामिदं सुमनसो वक्तुं न्यपमन्निव ॥ ५६९ ॥
 पत्राणि क्षितिभृद्द्रुणस्य गणिकामानस्य सुर्वी सुधा
 पूगो^१ मौनिचपस्य फुल्लहृदयः सौरो महाधन्वनः ॥
 लंकेशस्य च दंतचर्वणमप श्रीरामनिष्ठो बधू
 रौगो रामभुजो^२भ्रूसृष्टिरवनेस्तुष्टिश्च पुष्टिः प्रभोः ॥ ५७० ॥

अथ द्विजाः ।

त्यक्तासना द्विजजनाः सुमनायमानाः पानात्पयादिच विस्मृष्टशरीरभानाः ॥
 कृष्णाजिनानि वसनानि मुद्गधुनाना नानाजयं रघुपतेर्ननृतुर्गृणाणाः ॥ ५७१ ॥
 मुदा व्याकुलाः पद्मरुद्राक्षमाला मृगव्याघ्रकृत्तीः पतिच्छर्भभूर्ताः ॥
 पशोजल्पमन्पेतरं कल्पयंतो द्विजारत्तल्पयांचक्रिरे पूर्णपात्र ॥ ५७२ ॥
 भर्गक्रोदं डभंगोत्पभीमानिहादमूर्छिताः ॥
 लब्धसंज्ञा महीपालाः परस्परमपाद्युवन् ॥ ५७३ ॥
 कस्यायं बटुको मुनिरिति जना आहुः स कः कौशिकः
 शिष्यो वाय सुतोस्य शिष्य इति वै जल्पति स ब्राम्हणः ॥
 क्षत्र वाय नहीदशं प्रियसुतं काचिद्दत्त क्षत्रिया
 घोरारोहे तपोवनाय विगृजेत्तन्मन्त्रहे ब्राह्मणं ॥ ५७४ ॥
 तपप्रभाराहितनव्यनिप्रनापक्षानलत्रादुपमर्दनाय नः ॥
 प्रावर्ततास्यं मुनिरस्य न क्वचिन्स्वास्थ्यं विहायाद्दुतकृत्यमीदृशं ॥ ५७५ ॥
 नैर् नैः दशरथमहारजिदायाद एषः
 किं ब्रूताहो प्रादशति जनस्तत्र तत्रेति सत्यं ॥
 आसिन्नयं पुनरतितरां संशयोस्माकमार्गा-
 दीत्कृत्वे प्रभवति यतः क्षात्रमेवात्र तेजः ॥ ५७६ ॥

१ उद्रे वनांशुण्योरिति । २ बाहनायेव पत्राणि । ३ मुधे वमुधा । ४ पूगः समह एव
 पूगः कमुहः । ५ क्षारएव क्षार । मन्त्रिः । ६ वधवाय रावः रतिर्भवः । ७ तपमग्राष्टरे-
 बोधमग्राष्ट्र (विडयाच एव) । ८ भस्मान्नी भेली ।

स एष मातुलेयो नः पितृष्वस्तीय एष नः ॥
 पुत्रकल्पोयमस्माक यन्नरैः स नः सुदत्त ॥ ५७७ ॥
 पुराप्रभृति सौस्माक राजा दशरथो ध्वजः
 तत्साधु साधु वार्धक्ये यदेतस्येदृशो गजः ॥ ५७८ ॥
 वाडैवीयपरोत्कर्षाद्विरमा ये रसौधिपाः ॥
 राजसंबधमासाद्य रसवृद्धिं परां ययुः ॥ ५७९ ॥

अथ शतानंदो जानकीं प्रति ।

सुमुदि धनुषो भंगो वृत्तं परं शिशिरैस्त्रियतिः
 स्मरसौहचरेष्वस्मिन्नार्ये विराजति मधवे ॥
 तव सुमनस, शौचानुदेन किं सुममालिका
 (सीता) किमिव भगवन् शुच्यघ्राणामनुग्रहमंतरा ॥ ५८० ॥
 एवं द्रुवती वैदेहीमग्राव्य महामतिः ॥
 स्त्रीभिः सह शतानंदः स्वारिमन्नन्वर्षतां दधौ ॥ ५८१ ॥

एव वरीतु मृत्ता ।

स्फुरत्स्पर्शांत घुमृणमसृण सूक्ष्मसिचयं
 वसाना तारस्य वपुषि रुचिर कचुकर ॥
 सरीसाघातस्या कुटिलकचजाला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला निजपते ॥ ५८२ ॥
 माणिक्यातद्योतत्कनकघृणिचूडामणिक्याणि-
 प्राणुनौघन्यचण्डशिशकलचचत्कचभरा ॥
 स्मन्नासामुक्ताभृतातिलकभाला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला निजपते ॥ ५८३ ॥
 तोड्डुग्रीरी फुदपातिभरदना चद्रदना
 नतध्रुविबोडी तिलकुसुमनासाञ्जनपना ॥
 चलन्मुक्तोक्षिता रिक्तमितकपोला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला निजपते ॥ ५८४ ॥
 गिराजन्वेयुरा फटकपटलीतोडरकरा
 सुठसुक्ताहारा फटिपोटतदामन्यतिकरा ॥
 रणसामनीता रनिनितनराला करतले

समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला विजयते ॥ ५८५ ॥

किरती स्वच्छायामपि चपलयती नृपातिद्वक्-

चकोरान्यालोलानुदयमयतो राघवविधोः ॥

मता कृत्स्ना ज्योत्स्ना धवलितनृशाला करतले

समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला विजयते ॥ ५८६ ॥

सीता ततोद्गादिव रत्नसैनोर्वतीर्य सोपानपरंपरायाः ॥

प्रसादरम्या कमलाधिवासमवाप लोलद्धनपुष्पमाला ॥ ५८७ ॥

शैत्सुक्यभारभसात्सहसा प्रनृत्ता स्कधेनवाप्य रघुवीरसुरद्रुमस्य ॥

तस्यास्तदा भुजलता विमनापिताभूत्स्वामोदिनी न कलितोत्कलिका क्वचि-

त्स्यात् ॥ ५८८ ॥

विश्वामित्रः—

भमोत्साहा तनुतनुरियं हा निदेहेद्रकन्या

तत्तां रामावनभयशिरोजायतामाप्तकामाः ॥

रामः—

नावाग्शीनारघुकुलभुयो देवविप्राद्विनामी

(विश्वामित्रः) हहो कुब्ज यदि निजगृहं (रामः) तर्ह्यधिभावभाक्कम् ॥

॥ ५८९ ॥

विश्वामित्रः—

लौकिकस्थितिभंगाय कल्पते किन्तु राघव ॥

(रामः) श्रुतिरेव (विश्वामित्रः) शिवं ते स्यात्तदवीचीति संस्मर ॥ ५९० ॥

रामः—

यतेयदान्यथार्थत्वे तथार्थत्वोपनृहका ॥

सर्वेमी स्मृतिकर्तारः पुराणवचनान्यपि ॥ ५९१ ॥

लक्ष्मणः—

विमृश्यते किमु चिर शिर आनध्यतां द्रुतम् ॥

सुमनोमालिकेय त्वा भगवन्नुपतिष्ठते ॥ ५९२ ॥

विश्वामित्रः—

यत्ते विदेहनृपनेदिनि पुष्यपुष्पमालाकुला भुजलता रितता तनेय ॥

श्रीरामचद्ररमणीयनिर्लिपशारिस्कध समेत्य सफला सपदि प्रभूयात् ॥ ५९३ ॥

सीता-

किंचित्कुंचितगात्रवह्निकचद्रोमांचमंतरिमतो-

दंचस्वारुकपोलमुन्नतगलं न्यंचद्दृग्गञ्जांचलम् ॥

मंजीरद्वितयांतरपतिनिशार्पातांबरतोच्चयं

चक्रे संरणस्तनं रघुकुलोत्तंसांसयोः सादरम् ॥ ५९५ ॥

तदानो वरस्त्रीणां स्वमुखे स्यांचलसंयोजने हेतुमाह ।

मुष्या अपि निरत्राः स्पुर्मुदांधाः सहसा द्विजाः ॥

इतीव जयनीं तेनुः स्यांचलैर्वरपोषितः ॥ ५९६ ॥

रामकीशिकसंलापस्तया रामानैतिर्यतः ॥

न्हस्ततास्याः सितैः चक्रे तां सीतां तत्र संसदि ॥ ५९६ ॥

सरोजरम्यं कुजमैरगम्यं सुरादिनम्यं चरणं प्रणम्य ॥

विश्रम्य सम्पत्तिर्नियम्य पाणी वनम्य सा सौम्यमुखीवतरये ॥ ५९७ ॥

अस्य काय्यस्य निर्माता पंतविह्वलनामकः ॥

बाणग्रहार्पिभूसंख्ये (१७९५) शाके श्रीमुखस्तरे ॥ ५९८ ॥

१ चैत्रमासोत्तरे पक्षे एकादश्यां दिवं गतः ।

२ तस्मादपूर्णेमाभूदिदं काव्यमिति स्फुटम् ॥ ५९९ ॥

१ रामस्य मघीभावः । २ सारंगी ।